

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ**
UNIVERSITY OF WEST ATTICA

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΜΣ «Δημόσια Διοίκηση – Δημόσιο Μάνατζμεντ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα:

Συγκριτική Διερεύνηση των Πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ελλάδας για την Αντιμετώπιση της Κρίσης Χρέους και της Υγειονομικής κρίσης COVID-19

Comparative Study of EU and Greek Policies to Overcome the Debt and Health-Covid19 Crisis

ANNA ΜΑΓΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΛΕΝΗ ΜΠΙΤΑ

Επιβλέπων Καθηγητής: Δρ. Γ. Ψυχάρης

Αθήνα, Ιούνιος 2021

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Αυτή η διπλωματική εργασία υποβάλλεται από τις συγγραφείς της ως μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Δημόσια Διοίκηση – Δημόσιο Μάνατζμεντ» του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής.

Υπεύθυνα δηλώνεται ότι, η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία είναι πρωτότυπη και ότι εκπονήθηκε αποκλειστικά και μόνο από τις Υπογράφουσες και μόνο για την απόκτηση του συγκεκριμένου μεταπτυχιακού τίτλου. Δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει αξιολογηθεί στο πλαίσιο άλλου μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό.

Σε περίπτωση που διαπιστωθεί ότι μέρος της διπλωματικής εργασίας δεν αποτελεί πρωτότυπη δουλειά, αλλά αντιγραφή ήδη δημοσιευμένης εργασίας, ο/η φοιτητής/τρια θα απορρίπτεται οριστικά από το συγκεκριμένο πρόγραμμα σπουδών.

Άννα Μαγειροπούλου

/ Υπογραφή

Ελένη Μπίτα

/ Υπογραφή

Στην πολύτιμη οικογένειά μας για την αγάπη και τη στήριξή τους
και στους φίλους που επιλέξαμε για οικογένειά μας

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΚΡΙΣΗ ΧΡΕΟΥΣ.....	12
1.1.Ιστορικό.....	12
1.2 Κρίση Χρέους στην Ευρωζώνη.....	13
1.2.1 Η πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση	13
1.2.2 Κρίση χρέους.....	18
1.3 Η Ευρωπαϊκή αντίδραση στην οικονομική κρίση.....	21
1.4 Η Οικονομική Κρίση στην Ελλάδα.....	29
1.4.1 Παθογένειες της Ελληνικής Οικονομίας.	31
1.4.2 Επιπτώσεις της κρίσης και των πολιτικών λιτότητας στην Ελλάδα.....	34
1.5 Περιφερειακές Ανισότητες.....	45
1.5.1 Επιπτώσεις των πολιτικών λιτότητας στην περιφέρεια της Ε.Ε.....	45
1.5.2 Περιφερειακές ανισότητες στο εσωτερικό της ελληνικής επικράτειας.....	51
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	53
2.1 Ιστορικό.....	54
2.2 Επιπτώσεις της πανδημίας σε επιμέρους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής.....	55
2.2.1 Αερομεταφορές.....	55
2.2.2 Τουρισμός.....	57
2.2.3 Εμπόριο.....	59
2.2.4 Εργασία.....	65
2.2.5 Εκπαίδευση.....	66
2.2.6 Πολιτισμός.....	68
2.2.7 Οικογένεια	70
2.2.8 Ψυχική Υγεία.....	71
2.2.9 Δημοκρατία.....	72

2.2.10 Ακροδεξιά σχήματα.....	75
2.2.11 Παγκοσμιοποίηση.....	76
2.3 Περιφερειακές Ανισότητες.....	78
2.3.1 Αστικές περιοχές	81
2.4 Η Κρίση πανδημίας στην Ελλάδα.....	81
2.4.1 Περιφερειακές επιπτώσεις της πανδημίας στην ελληνική περιφέρεια	86
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Συγκριτική απεικόνιση της αντιμετώπισης των δύο κρίσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση.....	90
3.1 Το νέο σύστημα διακυβέρνησης μετά την οικονομική και την υγειονομική κρίση.....	90
3.1.1 Πολιτικές της ΕΕ για την υγεία	105
3.2 Συγκριτική ανάλυση της Ευρωπαϊκής πολιτικής : κωδικοποίηση βασικών διαφορών.	107
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	112
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	114

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

- Εικόνα 1: Ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα και την ΕΕ μεταξύ των ετών 1996 και 2007.
- Εικόνα 2: Δημοσιονομικά στοιχεία περιόδου 2007-2010 για την Ελλάδα. ΑΕΠ, έσοδα, δαπάνες, έλλειμμα, χρέος Γενικής Κυβέρνησης
- Εικόνα 3: Πίνακας χρηματοδοτήσεων Ελληνικής Κυβέρνησης μέσω μνημονιακών προγραμμάτων
- Εικόνα 4: Χρηματοδοτικές εκροές Ελληνικής Κυβέρνησης Α' και Β' Μνημονίου
- Εικόνα 5: Χρηματοδοτικές εκροές Ελληνικής Κυβέρνησης Γ' μνημονίου.
- Εικόνα 6: Ποσοστιαίος ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ περιόδου 2008-2017 στην Ελλάδα
- Εικόνα 7: Ποσοστιαία μεταβολή του δυνητικού προϊόντος στην Ελλάδα για τα έτη 1995-2017.
- Εικόνα 8 : Ποσοστιαία απεικόνιση της ανεργίας και της μακροχρόνιας ανεργίας στην Ελλάδα μεταξύ των ετών 1998-2016
- Εικόνα 9 : Ποσοστιαία απεικόνιση των Συνθηκών διαβίωσης στην Ελλάδα μεταξύ των ετών 2008-2015
- Εικόνα 10: Ποσοστό του πληθυσμού στην Ελλάδα που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού μεταξύ των ετών 2008-2017
- Εικόνα 11: Ποσοστό πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ανά ηλικιακή ομάδα στην ΕΕ- 28 και στην Ελλάδα μεταξύ των ετών 2010-2017
- Εικόνα 12: Απεικόνιση της δυνατότητας ιδιωτικής χρηματοδότησης σε εκατ. ευρώ μεταξύ των ετών 2009-2018 στο τέλος κάθε περιόδου που αναφέρεται.
- Εικόνα 13: Η καθαρή αποταμίευση, σε εκατ. ευρώ, στην Ελλάδα μεταξύ των ετών 2000-2016
- Εικόνα 14: Ποσοστιαία απεικόνιση των μη εξυπηρετούμενων δανείων μεταξύ των ετών 2008-2016

- Εικόνα 15: Δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ ανά χώρα σε σχέση με το μέσο όρο της ΕΕ Οκτώβριος 2008 - Μάρτιος 2009
- Εικόνα 16: Η ανεργία στην Ελλάδα την Ιρλανδία και την Πορτογαλία ενδεικτικά σε τρία έτη μέσα στην κρίση
- Εικόνα 17: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία για τα έτη 2010-2018 σε εκατ. ευρώ και η κατανομή της σε επίπεδο περιφέρειας
- Εικόνα 18: Η Αεροπορική κίνηση στην ΕΕ για τα έτη 2019-2020 σε χιλιάδες ανά εβδομάδα
- Εικόνα 19: Σενάρια για την επιστροφή του τουρισμού στα επίπεδα του 2019 για τα έτη 2021-2024
- Εικόνα 20: Ετήσια μεταβολή του τουρισμού
- Εικόνα 21: Ποσοστιαία μεταβολή διεθνούς εμπορίου προϊόντων (USD)
- Εικόνα 22: Ποσοστιαία μεταβολή διεθνούς εμπορίου υπηρεσιών (USD)
- Εικόνα 23: Ποσοστιαία μεταβολή της κατανάλωσης των νοικοκυριών κατά την πανδημία στις Ευρωπαϊκές χώρες
- Εικόνα 24: Δεσμεύσεις αγοράς δόσεων εμβολίων ανά επίπεδο εισοδήματος χώρας και στην Ευρωπαϊκή Ένωση
- Εικόνα 25: Ποσοστό ανεργίας EU 27 για το σύνολο του ενεργού πληθυσμού για ηλικίες 15-72 και των δύο φύλων
- Εικόνα 26: Έρευνα για το αν η Ελλάδα κινείται προς τη σωστή ή τη λάθος κατεύθυνση για τους χειρισμούς σε σχέση με την πανδημία
- Εικόνα 27 : Ποσοστό ανεργίας EU 27 για το σύνολο του ενεργού πληθυσμού για ηλικίες 15-72 και των δύο φύλων
- Εικόνα 28: Έρευνα σχετικά με το πόσο έχει αλλάξει η ζωή των Ελλήνων εξαιτίας της πανδημίας
- Εικόνα 29: Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν σε αγοραίες τιμές
- Εικόνα 30: Ποσοστιαία μείωση των ωρών εργασίας στην Ευρωζώνη (2020)
- Εικόνα 31: Έρευνα μεταξύ 1100 ατόμων διαφόρων ηλικιών και των 2 φύλων με τη βοήθεια της Metron Analysis σχετικά με την εργασία

Εικόνα 32: Η κατανομή της απασχόλησης ανά επίπεδο κινδύνου και περιφέρεια

Εικόνα 33: Δαπάνες της ΕΕ

Εικόνα 34: Next Generation EU-Πακέτο ανάκαμψης από την COVID-19

Εικόνα 35: Next Generation EU - Πόσα χρήματα θα διατεθούν

Εικόνα 36 : Μακροπρόθεσμος προϋπολογισμός 2021-2027

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία, επιχειρεί να προσεγγίσει και να αποτυπώσει τις ομοιότητες και τις διαφορές στις πολιτικές που επέλεξαν Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα για την αντιμετώπιση των δύο συνεχόμενων κρίσεων, την χρηματοπιστωτική κρίση που έπληξε την Ευρώπη, έχοντας όμως παγκόσμιο χαρακτήρα και την υγειονομική κρίση που πλήττει ακόμα τον κόσμο.

Οι δύο αυτές κρίσεις για την ιστορία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν πρωτόγνωρες και με μεγάλο αποτύπωμα σε όλο το φάσμα της ζωής των πολιτών της. Στην παρούσα εργασία θα γίνει μία συνοπτική αναφορά στις επιπτώσεις, των δύο κρίσεων, στους κυριότερους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας καθώς και την αντίδραση της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω των πολιτικών επιλογών της, αλλά και των Ελληνικών Κυβερνήσεων στην αντιμετώπιση τους. Έγινε προσπάθεια να αποτυπωθούν τα διδάγματα που προέκυψαν από τους χειρισμούς της οικονομικής κρίσης της προηγούμενης δεκαετίας και καθώς η τελευταία πανδημία, δεν είναι η πρώτη που αντιμετωπίζει ο πλανήτης – και πιθανότατα ούτε η τελευταία, να διαφανούν και τα μέτρα θωράκισης σε ενδεχόμενες κρίσεις, που μελετώνται, σχεδιάζονται ή και εφαρμόζονται ήδη από την ΕΕ.

Το ξύπνημα της επόμενης ημέρας μετά το ξέσπασμα της πανδημίας δημιούργησε για την ΕΕ την ανάγκη για επαναπροσδιορισμό κάθε οικονομικού μοντέλου που είχε χρησιμοποιήσει αλλά και επαναπροσδιορισμό αξιών, μέσα από μία ενδοσκοπική διαδικασία.

Τα σενάρια για την Ευρώπη και τον κόσμο είναι πολλά καθώς η πανδημία βρίσκεται σε εξέλιξη και οι προβλέψεις για ένα ζοφερό μέλλον πληθαίνουν. Μέσα από αυτήν την οπτική, έγινε προσπάθεια να αποτυπωθεί η πρόκληση για την Ευρώπη να ενδυναμώσει τους Ευρωπαϊκούς θεσμούς και να θεσπίσει ένα νέο «πρωτόκολλο αλληλεγγύης». Άλλωστε η φύση μας διδάσκει ότι τα συστήματα για να επιβιώσουν στηρίζονται στην βιολογία της συνεργασίας.

Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στην παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και το ντόμινο των συνεπειών της σε ολόκληρο τον κόσμο. Δόθηκε με αυτό τον βίαιο τρόπο η δυνατότητα να φανούν όλες εκείνες οι ατέλειες του σχεδιασμού προς την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Η Ευρώπη δεν διέθετε τους μηχανισμούς εκείνους για τη διαχείρισή μίας κρίσης τέτοιου μεγέθους καθώς κανείς μέχρι τότε δεν πίστευε ότι

ήταν απαραίτητοι. Έτσι επέλεξε λύσεις κατά περίπτωση (AD HOC) καθώς δεν κατέστη ποτέ εφικτή μια ενιαία πολιτική. Για κάποιες χώρες και κυρίως για την Ελλάδα αυτές οι επιλογές αποδείχθηκαν καταστροφικές καθώς ήρθαν να προστεθούν στις ήδη υπάρχουσες παθογένειες του Ελληνικού μοντέλου ανάπτυξης και διακυβέρνησης. Η αντίδραση της Ευρώπης καθώς δεν ήταν συντεταγμένη άμβλυνε τις διαφορές και διεύρυνε τις ανισότητες. Όμως με την ανάγνωση των κρίσεων προκύπτουν πολλά και ουσιαστικά συμπεράσματα και έτσι η Ευρώπη ενεργοποίησε τα αντανάκλαστικά της πολύ πιο γρήγορα και συντονισμένα στην επακόλουθη κρίση πανδημίας. Την αυγή του 2020 η Ευρώπη και ολόκληρος ο κόσμος βρέθηκε στην αφετηρία ενός δύσκολου και ανηφορικού δρόμου. Στα απόνερα της οικονομικής κρίσης, η πανδημία ήρθε εκ νέου να επηρεάσει κάθε τομέα της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Αξιοσημείωτο στοιχείο για την παρούσα εργασία είναι το πλήθος των ρυθμιστικών μέτρων καθώς και η ταχεία ανταπόκριση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην νέα συνθήκη. Αρχές όπως η συνεργασία και η αλληλεγγύη αλλά και χαρακτηριστικά όπως ο σχεδιασμός και η διορατικότητα είναι στοιχεία που συναντάμε στην παρούσα μελέτη, στην αντιμετώπιση της κρίσης της πανδημίας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΚΡΙΣΗ ΧΡΕΟΥΣ

1.1.Ιστορικό

Το 2007 είχαμε δύο ιδιαίτερα σημαντικές εξελίξεις, που επηρέασαν όλο τον κόσμο, την χρηματοπιστωτική αναταραχή, η οποία ξέσπασε στις ΗΠΑ και οδήγησε σε γενικευμένη οικονομική κρίση, προκάλεσε περιορισμό της ρευστότητας, άνοδο των επιτοκίων και αναπτυξιακή αβεβαιότητα, επίσης αυξήθηκαν οι διεθνείς τιμές του πετρελαίου, και δημιουργήθηκαν έντονες πιέσεις στο κόστος παραγωγής, διαμορφώθηκαν πληθωριστικές πιέσεις και έντονη ανησυχία για αύξηση των τιμών. Ήταν η απαρχή της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, και όπως ήταν φυσικό συμπαρέσυρε και την Ευρώπη στη δίνη της

Η κατάρρευση της οικονομίας ήρθε αθόρυβα και με αργά βήματα. Οι περισσότεροι πολιτικοί και οικονομολόγοι εκτίμησαν λανθασμένα τον πιθανό κίνδυνο. Στην αρχή του 2007 πολλοί πίστεψαν ότι η κρίση δεν θα έπαιρνε μεγάλες διαστάσεις και θα έπληττε μόνο το τομέα της αγοράς ακινήτων εντός ΗΠΑ. Όμως πολύ σύντομα στις 15 Σεπτεμβρίου του 2008 μετά την καταβύθιση της επενδυτικής τράπεζας Lehman Brothers υπήρξαν πάλι αρκετοί που πίστευαν ότι η κρίση μπορούσε να τεθεί υπό έλεγχο. Εν τέλει οι εξελίξεις διέψευσαν κάθε προσδοκία η οικονομία σε ολόκληρο τον κόσμο βίωσε την χειρότερη δεκαετία στην πρόσφατη ιστορία της. Η κατάρρευση του χρηματοπιστωτικού συστήματος στις ΗΠΑ ξεκίνησε από την αγορά ακινήτων με τα στεγαστικά δάνεια να μην εξυπηρετούνται, την ανεξέλεγκτη αύξηση των τραπεζικών επισφαλειών και ύστερα από την πτώχευση της Lehman Brothers, το αμερικάνικο κράτος δεν παρενέβη όπως έκανε σε άλλα πιστωτικά ιδρύματα και επεκτάθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο και όπως αναμενόταν επηρέασε και την Ευρώπη λόγω του παγκοσμιοποιημένου χαρακτήρα της οικονομίας. Ο αντίκτυπος σε όρους της πραγματικής οικονομίας αποτυπώθηκε στην Ευρώπη το 2008. Το ντόμινο της κατάρρευσης των τραπεζών και της πτώχευσης των επιχειρήσεων δημιούργησαν μεγάλη αβεβαιότητα στις αγορές, το οποίο είχε σαν αποτέλεσμα στις αρχές του 2008 τα χρηματιστήρια του κόσμου να έχουν κάθετη καθοδική πορεία.

Η χρεοκοπία της Lehman διέλυσε κάθε ελπίδα ότι η κρίση θα ήταν σύντομη και περιορισμένης κλίμακας. Το πρώτο πλήγμα δέχτηκαν οι τράπεζες χάνοντας την εμπιστοσύνη σε διεθνή κλίμακα. Οι κεντρικές τράπεζες άρχισαν να διοχετεύουν

δισεκατομμύρια στις αγορές και έτσι μειώνονταν τα επιτόκια. Οι πρωθυπουργοί και αρχηγοί κρατών της ομάδας G20 συναντήθηκαν για πρώτη φορά έχοντας στόχο τους να αποτρέψουν την κατάρρευση της παγκόσμιας οικονομίας και προέβαλαν σχέδιο ελέγχου για τις διεθνείς αγορές, οι οποίες είχαν ξεφύγει από κάθε έλεγχο.

Οι επιπτώσεις βέβαια αυτής της οικονομικής κρίσης παρότι επεκτάθηκε σχεδόν σε ολόκληρο τον κόσμο δεν ήταν ίδιες για όλες τις χώρες ούτε είχαν την ίδια ένταση.

Το 2009 αρχίζει με τις τράπεζες να μην χορηγούν πλέον δάνεια έτσι η επακόλουθη ύφεση επηρέασε την παγκόσμια οικονομία. Οι κραδασμοί επηρέασαν ακόμα και τις πιο ισχυρές οικονομίες στον κόσμο. Τα κράτη στην προσπάθειά τους να στηρίξουν την ανάπτυξη εφάρμοσαν ενισχυτικά προγράμματα και οι κεντρικές τράπεζες χρηματοδοτούν πλέον την αγορά. Οι ισχυρές οικονομίες όπως της Γερμανίας ή των ΗΠΑ είχαν πιο γρήγορη προσαρμογή στην κρίση σε αντίθεση με τις πιο αδύναμες οικονομίες του ευρωπαϊκού νότου (Γεωργακόπουλος, 2018).

1.2 Κρίση Χρέους στην Ευρωζώνη

1.2.1 Η πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε σκοπό με την ίδρυσή της την εγκαθίδρυση της ειρήνης εντός του πλαισίου της αλλά και την συνδρομή της της στην παγκόσμια ειρήνη. Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο που ήταν η πιο αιματηρή σύγκρουση μεταξύ των κρατών η ειρήνη έγινε στόχος και προτεραιότητα. «Δεν θα υπάρξει ειρήνη για την Ευρώπη, αν τα κράτη συνεχίζουν να βασίζονται στην εθνική κυριαρχία. Οι χώρες της Ευρώπης είναι πολύ μικρές για να εγγυηθούν στους πολίτες τους την αναγκαία ευημερία και την κοινωνική πρόοδο. Τα κράτη της Ευρώπης θα πρέπει να επιλέξουν τη συνεργασία και την ομοσπονδιακή μορφή» έλεγε ο Γάλλος οικονομικός και πολιτικός σύμβουλος Ζαν Μονέ (1888-1979), που θεωρείται ο αρχιτέκτονας της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης. Έτσι μετά την πρόταση του Υπουργού Εξωτερικών της Γαλλίας, Ρομπέρ Σουμάν, να τεθούν κάτω από κοινό έλεγχο και διοίκηση οι βιομηχανίες άνθρακα και χάλυβα της Γερμανίας και της Γαλλίας, μετατρέποντάς τα από υλικά πολέμου σε θεμέλια της ειρήνης, ήρθε και η θετική απάντηση από τα κράτη της «Μπενελούξ» (Βέλγιο, Ολλανδία και Λουξεμβούργο) αλλά και την Ιταλία. Ο στόχος για την εξασφάλιση της ειρήνης αλλά και την

ευημερία των πολιτών αρχίζει να πραγματώνεται από το 1950 με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), όπου γίνεται η πρώτη προσπάθεια για οικονομική και πολιτική ένωση των ευρωπαϊκών χωρών. Η δημιουργία της κοινής αγοράς άνθρακα και χάλυβα, είχε στόχο να συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη, στην αύξηση της απασχόλησης και στην ανύψωση του βιοτικού επιπέδου, όπως ορίζεται στο άρθρο 2 της Ιδρυτικής Συνθήκης, γνωστής και ως Συνθήκη των Παρισίων. Σε συνέχεια της ΕΚΑΧ έχουμε τη διεύρυνση της συνεργασίας των χωρών αυτών με την υπογραφή της Συνθήκης της Ρώμης στις 25 Μαρτίου 1957. Με τη Συνθήκη αυτή εισάγονται δύο νέοι θεσμοί: «Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας» (ΕΚΑΕ) (για την ειρηνική χρήση της ατομικής ενέργειας) και «η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα» ή «Κοινή Αγορά», η οποία είναι και η πρώτη μορφή τελωνειακής ένωσης με σκοπό την ελεύθερη διακίνηση αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων και ανθρώπων. Με τη Συνθήκη Συγχώνευσης των εκτελεστικών οργάνων που ψηφίστηκε το 1965 και τέθηκε σε ισχύ το 1967 οι τρεις Κοινότητες συγχωνεύτηκαν στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, η οποία από το 1993 ονομάζεται Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ακολούθησαν και άλλες συνθήκες με κομβική αυτή του Μάαστριχτ η οποία προέβλεπε, μεταξύ άλλων, την νομισματική ενοποίηση των χωρών μελών η οποία ολοκληρώθηκε με την κυκλοφορία του Ευρώ.

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ, επίσημη ονομασία της οποίας είναι « Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση», αποτέλεσε τα θεμέλια για την Ευρωπαϊκή Ένωση όπως είναι σήμερα. Μετά από πολυετής διαβουλεύσεις μεταξύ κυβερνήσεων υπογράφηκε στην ολλανδική πόλη του Μάαστριχτ.

Η Συνθήκη όρισε την ευρωπαϊκή ιθαγένεια, και εισήγαγε έτσι την ελεύθερη διακίνηση των πολιτών στα Κράτη Μέλη, επίσης για πρώτη φορά καθορίστηκε μια κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας, με σκοπό τη διαφύλαξη των κοινών αξιών, των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ταυτόχρονα διαφυλάσσοντας τα κοινά συμφέροντα και προασπίζοντας έτσι την ανεξαρτησία της Ένωσης, επίσης ασχολήθηκε με θέματα δικαιοσύνης με κεντρικό αποδέκτη τους Ευρωπαίους πολίτες. Η πιο σημαντική τομή ήταν ότι άνοιξε ο δρόμος για την δημιουργία ενός ενιαίου νομίσματος, του Ευρώ. Για την επίτευξη αυτού του στόχου ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και το Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών οι στόχοι των οποίων περιγράφονται εντός της Συνθήκης. Η ΕΚΤ έχει σαν βασικό

μέλημα την διατήρηση της σταθερότητας των τιμών, ώστε να παραμείνει σταθερή η αξία του Ευρώ.

Η Συνθήκη προέβλεπε τρία στάδια και ήταν το αποτέλεσμα ζυμώσεων που διήρκεσαν δεκαετίες με βασικό στόχο την ενδυνάμωση της οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πρώτο Στάδιο (01/07/90 - 31/12/93)

Εισαγωγή ελεύθερης κίνησης κεφαλαίων μεταξύ κρατών μελών.

Δεύτερο Στάδιο (01/01/94 - 31/12/98)

Ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των εθνικών κεντρικών τραπεζών και μεγαλύτερη ευθυγράμμιση των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών.

Τρίτο Στάδιο (01/01/99 - σήμερα)

Σταδιακή εισαγωγή του ευρώ σε συνδυασμό με την άσκηση ενιαίας νομισματικής πολιτικής, για την οποία είναι αρμόδια η ΕΚΤ. Με ενιαίο νόμισμα και ενιαία αγορά ενισχύθηκε και εντάθηκε η δυναμική της ΕΕ.

Η Συνθήκη θέσπισε λειτουργικούς κανόνες για την χρήση του ευρώ. Έθετε επίσης κριτήρια για τις χώρες που ήθελαν να ενταχθούν στη ζώνη του ευρώ.

Σκοπός αυτών των κανόνων, που απαντώνται και ως κριτήρια του Μάαστριχτ ή κριτήρια σύγκλισης, είναι κανόνες που διασφαλίζουν τη διατήρηση σταθερών τιμών στη ζώνη του ευρώ και αυτό ισχύει και για τις νέες χώρες που προσαρτώνται στη Ζώνη. Με αυτόν τον τρόπο οι υπό ένταξη χώρες θα πρέπει να επιδεικνύουν σταθερό πληθωρισμό και επίπεδα του δημόσιου χρέους, μικρές αποκλίσεις στα επιτόκια, και στη συναλλαγματική ισοτιμία (ΕΚΤ, 2021).

Στη Συνθήκη ενσωματώθηκε η θεμελιώδης επιλογή των Κρατών Μελών της Ένωσης για τον συντονισμό των οικονομικών πολιτικών των Κρατών Μελών και όχι η εγκαθίδρυση μίας κοινής οικονομικής πολιτικής (Χρυσομάλλης, 2018).

Στις προηγούμενες Συνθήκες υπήρχαν διατάξεις που στόχο είχαν την προώθηση και τον καθορισμό συνολικής εποπτείας των πολιτικών της ΕΕ κυρίως στον τομέα της οικονομίας, προκειμένου η Ένωση να αποκτήσει συγκροτημένη οικονομική διακυβέρνηση. Οι κανόνες σύγκλισης προέκυψαν ως επιτακτική ανάγκη με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ καθώς άρχισαν οι διαδικασίες της νομισματικής ενοποίησης και της υιοθέτησης ενιαίου νομίσματος. Ένας επιπρόσθετος λόγος είναι η

πίεση που ασκούσαν, για τη θέσπιση αυστηρών κανόνων, οι χώρες που είχαν χαμηλότερο πληθωρισμό, σταθερότητα τιμών και μικρότερα ελλείμματα.

Αρχικά διαφάνηκε συμφωνία σχετικά με την ανάγκη για «δεσμευτικούς κανόνες για τα ελλείμματα» στη βάση της εκθέσεως Jacques Delors. Η Γερμανία εστίαζε κατά κύριο λόγο στη διατήρηση της σταθερότητας των τιμών και επέμενε ότι τα υπερβολικά ελλείμματα θα έπρεπε να απαγορευτούν. Υποστήριζε δε πως θα πρέπει να θεσπιστούν κοινοί κανόνες για το ανεκτό ύψος του ελλείμματος και του χρέους όπου σε περίπτωση παραβίασης της υποχρέωσης αυτής θα υπήρχαν κυρώσεις που από μόνες τους θα μπορούσαν να αποδειχθούν αποτελεσματικές. Η Γαλλία από την πλευρά της ευνοούσε κάποια μορφή συντονισμού των οικονομικών πολιτικών των Κρατών Μελών μέσω της δημιουργίας μιας «ευρωπαϊκής οικονομικής κυβέρνησης», που θα αποτελούσε έναν ουσιαστικό οικονομικό πυλώνα δίπλα στο νομισματικό πυλώνα που θα αντιπροσωπεύονταν από την ΕΚΤ (Χρυσομάλλης, 2018).

Προς την κατεύθυνση της ολοκλήρωσης μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών, δημιουργήθηκε «Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης» (ΣΣΑ) το οποίο υπογράφηκε το 1997 ενόψει της εισόδου στο τρίτο στάδιο της Νομισματικής Ένωσης και είχε σκοπό να διασφαλίσει ότι οι χώρες ακολουθούν υγιείς δημοσιονομικές πολιτικές.

Βασικά χαρακτηριστικά του ΣΣΑ αποτελούν, η υποχρέωση των κρατών να τηρούν αν όχι πλεονασματικούς, τουλάχιστον ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς και η διατήρηση του δημόσιου χρέους στο 60% του ΑΕΠ και του υφιστάμενου ή προβλεπόμενου ελλείμματός τους στο 3% του ΑΕΠ. Επίσης προβλέπονται οι υποχρεώσεις της Επιτροπής και του Συμβουλίου στο πλαίσιο της Πολυμερούς Εποπτείας και του Υπερβολικού Ελλείμματος.

Νομική βάση του ΣΣΑ, αποτέλεσαν δύο Κανονισμοί του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Άμστερνταμ της 16ης Ιουνίου 1997. Ο Κανονισμός (Ε.Κ.) 1466/1997 αφορά στο προληπτικό σκέλος του ΣΣΑ και πιο συγκεκριμένα στις πολιτικές ενίσχυσης της πολυμερούς εποπτείας, ενώ ο δεύτερος Κανονισμός (Ε.Κ.) 1467/1997 στο διορθωτικό κομμάτι και ιδίως στη διαδικασία του υπερβολικού ελλείμματος (Χατζηγιάννης, 2018).

Το προληπτικό σκέλος απαιτεί από τα Κράτη Μέλη να υποβάλλουν κάθε χρόνο Πρόγραμμα Σταθερότητας (για τις χώρες της Ευρωζώνης) ή Σύγκλισης (για τα

υπόλοιπα Κράτη Μέλη), μαζί με το Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων καθορίζοντας τους τρόπους με τους οποίους κάθε Κράτος Μέλος σκοπεύει να επιτύχει και να διατηρήσει υγιή δημόσια οικονομικά. Ακολούθως η Επιτροπή διατυπώνει συστάσεις πολιτικής ή, αν χρειαστεί εκδίδει έγκαιρη προειδοποίηση με στόχο την αποφυγή υπερβολικού ελλείμματος.

Το διορθωτικό σκέλος του Συμφώνου προβλέπει πως αν το δημοσιονομικό έλλειμμα ενός Κράτους Μέλους υπερβεί το όριο του 3% που προβλέπει η Συνθήκη, το Συμβούλιο εκδίδει Συστάσεις για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα. Η μη συμμόρφωση με αυτές τις Συστάσεις μπορεί να οδηγήσει σε επιβολή κυρώσεων σε Κράτη Μέλη της Ευρωζώνης (Χρυσομάλλης, 2018).

Το ΣΣΑ, υπό την αρχική του μορφή, δε διατηρήθηκε για πολύ. Το 2005, σημειώνεται η πρώτη του μεταρρύθμιση. Βέβαια, είχε προηγουμένως, προηγηθεί επιτυχώς, η συγκρότηση της ΟΝΕ, το 1999 και η κυκλοφορία του «Ευρώ», το 2001. Παρόλα αυτά εκείνη την περίοδο πολλά κράτη εμφάνισαν δημοσιονομική χαλαρότητα αποτέλεσμα της πολύχρονης προσπάθειας πειθαρχίας και τήρησης των δημοσιονομικών μέτρων. Ιδίως, σημειώθηκε υπέρβαση του δημόσιου ελλείμματος σε αρκετές χώρες ανάμεσα σε αυτές, στη Γερμανία και στη Γαλλία.

Δεν επιβλήθηκαν όπως προβλέπονταν από ΣΣΑ κυρώσεις στις χώρες που παρεκκλίναν, καθώς επικράτησε πολιτική σκοπιμότητα και τελικώς, αποφασίστηκε η τροποποίησή του ίδιου του Συμφώνου, δίνοντας μεγαλύτερη ευελιξία, αλλά και ιδιαίτερη έμφαση στα εθνικά οικονομικά χαρακτηριστικά.

Για τον καθορισμό της υπέρβασης του ελλείμματος, λήφθηκε μόνο υπόψη το διαρθρωτικό έλλειμα του προϋπολογισμού (χωρίς να ληφθούν υπόψη οι επιπτώσεις του οικονομικού κύκλου) και σε χώρες που ακολουθούσαν πολιτικές εξυγίανσης του ασφαλιστικού-συνταξιοδοτικού συστήματος τους δόθηκε η δυνατότητα να έχουν μικρή απόκλιση από την τιμή αναφοράς του 3% (Χατζηγιάνης, 2018).

Το ευρώ ήταν μια μεγάλη θεσμική καινοτομία, όπως όμως κάθε καινοτομία χρειάζεται πολύ χρόνο έτσι ώστε να ανακύψουν και να διορθωθούν οι αδυναμίες.

Σύμφωνα με τον καθηγητή Θ. Μαριόλη, η «νομισματική ζώνη» συνιστά μια ιδιαίτερα ανεπτυγμένη μορφή διεθνούς οικονομικής ολοκλήρωσης η οποία μετεξελίσσεται σε πλήρη οικονομική Ένωση όταν χαρακτηρίζεται και από την ύπαρξη υπερεθνικής οικονομικής πολιτικής. Οι οικονομίες που συνιστούν

νομισματική ζώνη παραιτούνται από την δυνατότητα άσκησης εμπορικής (δασμολογικής ή μη) και συναλλαγματικής πολιτικής. Λιγότερο προφανές αλλά αδιαμφισβήτητο είναι ότι η συμμετοχή σε μια νομισματική ζώνη, στην οποία δεν υφίστανται περιορισμοί στις κινήσεις των χρηματικών κεφαλαίων, συνεπάγεται και το αδύνατον άσκησης αυτόνομης νομισματικής πολιτικής. Κατά συνέπεια τα μέλη μιας νομισματικής ζώνης δεν έχουν μόνο όφελος αλλά και κόστος. Το πρώτο προκύπτει σε γενικές γραμμές από την εξάλειψη της αβεβαιότητας που δημιουργούν οι διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών, και καλείται «όφελος νομισματικής αποτελεσματικότητας».

Το δεύτερο προκύπτει από την αξιοσημείωτη συρρίκνωση του πλήθους των μέσων – εργαλείων που είναι διαθέσιμα για την ταυτόχρονη εξισορρόπηση του εσωτερικού και του εξωτερικού τομέα κάθε επιμέρους εθνικής οικονομίας και καλείται «κόστος οικονομικής ευστάθειας» (Μαριόλης, 2011).

1.2.2 Κρίση χρέους

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που έπληξε την Ευρώπη το 2008 ήρθε να αποκαλύψει τις ατέλειες του σχεδίου της Ευρώπης για οικονομική και νομισματική ενοποίηση.

Η θέσπιση και η κυκλοφορία του κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος, και όλη η σύλληψη την Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης, στηρίχθηκαν στην θεωρία των άριστων νομισματικών περιοχών του Mundell. Η θεωρία αυτή αποτελεί το περίφημο «τρίγωνο αδυναμίας» γνωστό στην μακροοικονομική θεωρία, σύμφωνα με το οποίο ο βαθμός ελευθερίας (ανεξαρτησίας) της νομισματικής πολιτικής εξαρτάται από τον βαθμό ελευθερίας στην κίνηση κεφαλαίων (και του εργατικού δυναμικού) και από την σταθερότητα των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Η περίπτωση αυτή χαρακτηρίζει σήμερα τις χώρες που ανήκουν στην ζώνη του ευρώ, οι οποίες δεν έχουν την δυνατότητα άσκησης εθνικής νομισματικής πολιτικής, η οποία, ως γνωστόν, καθορίζεται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ). Από το υπόδειγμα αυτό του Mundell προκύπτει ότι ο βαθμός αποτελεσματικότητας της δημοσιονομικής πολιτικής σε καθεστώς σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών εξαρτάται από τον βαθμό ελευθερίας της κίνησης κεφαλαίων (Παλαιολόγος, 2001).

Σύμφωνα με τη θεωρία των «Άριστων Νομισματικών Περιοχών» μια χώρα για να συμμετέχει στη νομισματική ενοποίηση θα πρέπει να πληροί τις ακόλουθες προϋποθέσεις :

- 1) Ευέλικτες αγορές
- 2) Κινητικότητα παραγωγικών συντελεστών
- 3) Χαμηλή συχνότητα ασύμμετρων διαταραχών και
- 4) Κεντρική άσκηση της δημοσιονομικής πολιτικής

Ο De Grauwe εντοπίζει τις διαρθρωτικές αδυναμίες της Ευρωζώνης στη βιβλιογραφία για τη θεωρία της Βέλτιστης Οικονομικής Ζώνης. Σύμφωνα με τη θεωρία του οποίου η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν πληροί τα κριτήρια για μια Βέλτιστη Οικονομική Ζώνη που θα της έδινε τη δυνατότητα να διαχειριστεί τους οικονομικούς κραδασμούς που μπορεί να προκαλέσει μια αιφνίδια κρίση. Αυτό προκύπτει, γιατί ένας από τους βασικούς όρους της θεωρίας των Βέλτιστων Νομισματικών Ζωνών είναι ότι τα κράτη επιβάλλεται να έχουν συγκλίνουσες οικονομικές τάσεις ή να έχουν τη δυνατότητα προσαρμογής εάν αποκλίνουν από αυτές. Ο δεύτερος όρος ο οποίος είναι συνέχεια του πρώτου είναι ότι τα κράτη πρέπει να έχουν ευελιξία σχετικά με τις αγορές αγαθών και την κινητικότητα του εργατικού τους δυναμικού. Τέλος βασικό επίσης σκέλος της θεωρίας αποτελεί η θέση ότι η νομισματική ένωση πρέπει να έχει δημοσιονομικά θεμέλια, δηλαδή, ότι μια νομισματική ένωση θα πρέπει ταυτόχρονα να εξελιχθεί σε μια δημοσιονομική ένωση. Αυτή η τρίτη προϋπόθεση μπορεί να προφυλάξει πιο ασθενείς οικονομίες που κινδυνεύουν από ασύμμετρες κρίσεις (Χριστουδουλάκη, 2016).

Μέσα από εμπειρικά δεδομένα αποδεικνύεται ότι η ζώνη του ευρώ δεν είναι μια «άριστη νομισματική περιοχή» ούτε σε απόλυτους, ούτε σε σχετικούς όρους σε σύγκριση με άλλες ήδη οικονομικά ολοκληρωμένες περιοχές όπως οι ΗΠΑ και ο Καναδάς. Είναι χαρακτηριστικό, ότι η έκταση του εμπορίου δεν είναι αυτή που θα αναμένονταν μέσα σε μία «άριστη νομισματική περιοχή» και είναι πολύ μικρότερη από τις αντίστοιχες στο εσωτερικό των ΗΠΑ, αλλά και το εμπόριο που αφορά την ανταλλαγή προϊόντων εντός του ίδιου παραγωγικού κλάδου παρουσιάζει έντονες διαφορές και υπολείπεται σημαντικά μεταξύ βορείων και νοτίων περιοχών π.χ. Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία, Νότια Ιταλία. Οι πρώτες παρουσιάζουν εξειδίκευση σε τομείς παραγωγής «συνθέτων βιομηχανικών αγαθών και εντάσεως εξειδικευμένης

εργασίας» (λειτουργεί το μεταξύ τους ενδοκλαδικό εμπόριο), ενώ οι δεύτερες εξειδικεύονται στους τομείς «εντάσεως φυσικών πρώτων υλών και ανειδίκευτης εργασίας» (και γενικά, «χαμηλής και μέσης τεχνολογίας»).

Επίσης διαφοροποιήσεις παρατηρούνται και στο ύψος των τιμών των εμπορευμάτων, καθώς και η κινητικότητα του εργατικού δυναμικού δεν είναι η αναμενόμενη. «Τέλος το Σύμφωνο Σταθερότητας περιστέλλει σημαντικά τους βαθμούς Ελευθερίας των εθνικών δημοσιονομικών πολιτικών και ταυτόχρονα σε ευθεία αντίθεση με ότι ισχύει στις ΗΠΑ και τον Καναδά ο αναδιανεμητικός ρόλος του κοινοτικού προϋπολογισμού είναι οριακός» (Μαριόλης, 2011).

Ωστόσο, οι παγκόσμιες εξελίξεις υπήρξαν ραγδαίες. Η κρίση των ενυπόθηκων δανείων στις ΗΠΑ το 2008, επέφερε την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, επηρεάζοντας δυσμενώς τις οικονομίες αρκετών κρατών της Ε.Ε. και ιδίως της ευρωζώνης. Σε περιόδους έκτακτων οικονομικών κρίσεων όταν τα κράτη δεν έχουν τη δυνατότητα άσκησης νομισματικής πολιτικής μπορούν μόνο να εφαρμόσουν πολιτικές εσωτερικής υποτίμησης, ή να ενισχύσουν την κινητικότητα της εργασίας (Πατσουράκης, 2015).

Ένας παράγοντας που πυροδότησε τις εξελίξεις είναι ότι η Συνθήκη του Μάαστριχτ εισήγαγε τη ρήτρα μη διάσωσης (no bail out clause), σύμφωνα με την οποία ένα κράτος μέλος ή η Ένωση δεν μπορεί να συνδράμει κράτος το οποίο αντιμετωπίζει χρηματοδοτική δυσπραγία. Η εισαγωγή της ρήτρας μη διάσωσης υπήρξε βασική απαίτηση της γερμανικής κυβέρνησης, καθώς θεωρούσαν ότι έτσι θα εξασφαλιζόνταν η δημοσιονομική πειθαρχία και θα διασφάλιζε τις χώρες που είχαν πλεονασματικούς έναντι αυτών με ελλειμματικούς προϋπολογισμούς.

Βρέθηκαν λοιπόν τα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπροστά στην σφοδρότητα των συνεπειών της ύφεσης που είναι μεταξύ άλλων η μείωση των φορολογικών εσόδων, η εκτόξευση της ανεργίας, η αύξηση κοινωνικών εισφορών και η παροχή προγραμμάτων στήριξης τραπεζών που επιβαρύνουν κυρίως τις πιο αδύναμες οικονομίες της ευρωζώνης. Ξεκινώντας από την Ελλάδα οι επενδυτές άρχισαν να αμφισβητούν ανοιχτά τη δυνατότητα της χώρας, με ήδη εξασθενημένη οικονομία, να αποπληρώσει τα δάνεια, ενώ ταυτόχρονα έχανε και την αξιοπιστία της καθώς παραδέχθηκε ότι,τι είχε δηλώσει χαμηλότερο δημοσιονομικό έλλειμμα. Η Ελλάδα ήταν στις χώρες που αναγκάστηκαν να πληρώσουν πολύ πιο υψηλά επιτόκια για να μπορέσουν να δανειστούν χρήματα από τις αγορές, γεγονός που αύξησε

κατακόρυφα το χρέος. Χώρες σαν την Ελλάδα, την Κύπρο, την Πορτογαλία, την Ιρλανδία, για να λάβουν οικονομική βοήθεια υποβάλλονται σε πολιτικές λιτότητας και ριζικών μεταρρυθμίσεων. Παρά την αρχική αμηχανία, τα θεσμικά όργανα της ΕΕ σε συνεργασία με τις εθνικές Κυβερνήσεις ανέλαβαν συγκεκριμένες πρωτοβουλίες μέσα από τη θεσμοθέτηση διαδικασιών και κανόνων για τη θωράκιση του Ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Οι ληφθείσες αποφάσεις εμπεριείχαν πολιτικές αυστηρότερης δημοσιονομικής επιτήρησης και πειθαρχίας.

1.3 Η Ευρωπαϊκή αντίδραση στην οικονομική κρίση

Η πολλαπλή κρίση του 2008 σε χρηματοπιστωτικό, δημοσιονομικό και οικονομικό τομέα κατέδειξε τη στενή σχέση αυτών των τομέων τόσο σε επίπεδο εθνικών οικονομιών αλλά και σε επίπεδο ΕΕ, κυρίως για τις χώρες της ευρωζώνης. Έως το 2011 δεν υπήρχαν δεσμευτικοί κανόνες (με εξαίρεση το ΣΣΑ) αναγκαία εργαλεία για την αντιμετώπιση κρίσεων. Ήρθε στο προσκήνιο η ανάγκη συντονισμού των οικονομικών πολιτικών εντός της. Έτσι η ΕΕ, στην προσπάθειά της να αντιμετωπίσει τις ανεπάρκειες του συστήματος οικονομικής διακυβέρνησής της, υιοθέτησε αποφάσεις, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου τον Μάρτιο του 2011 προκειμένου να αποφευχθούν στο μέλλον παρόμοιες κρίσεις αλλά και για να αντιμετωπίσει την κρίση χρέους των κρατών μελών της Ευρωζώνης. Την Άνοιξη του 2013 κατέστη επιτακτική η ανάγκη για την υιοθέτηση νέων μέτρων, κυρίως για τα Κράτη Μέλη τη Ευρωζώνης.

Οι σχετικές αποφάσεις αρθρώνονται σε τέσσερις κύκλους:

Α. Στην υιοθέτηση της πρότασης της Επιτροπής «δέσμης των έξι νομοθετικών μέτρων», αποτελούμενη από έξι νομικές πράξεις της ΕΕ (5 Κανονισμούς και 1 Οδηγία), που τέθηκαν σε ισχύ στις 13 Δεκεμβρίου 2011. Συνοπτικά

1. Κανονισμός (ΕΕ) 1173/2011 για την αποτελεσματική επιβολή της δημοσιονομικής Εποπτείας στην Ευρωζώνη
2. Κανονισμός (ΕΕ) 1174/2011 σχετικά με κατασταλτικά μέτρα για τη διόρθωση των υπερβολικών μακροοικονομικών ανισορροπιών στην Ευρωζώνη
3. Κανονισμός (ΕΕ) 1175/2011 που τροποποιεί τον Καν. (ΕΚ) 1466/97 του Συμβουλίου για την ενίσχυση της Εποπτείας της δημοσιονομικής

κατάστασης και την Εποπτεία και τον συντονισμό των οικονομικών πολιτικών

4. Κανονισμός (ΕΕ) 1176/2011 σχετικά με την πρόληψη και τη διόρθωση των υπερβολικών μακροοικονομικών ανισορροπιών
5. Κανονισμός (ΕΕ) 1177/2011 που τροποποιεί των Καν. (ΕΚ) 1467/97 για την επιτάχυνση και τη διασαφήνιση της εφαρμογής της διαδικασίας υπερβολικού ελλείμματος
6. Οδηγία 2011/85/ΕΕ σχετικά με τις απαιτήσεις για τα δημοσιονομικά πλαίσια των κρατών μελών.

Τα νομοθετικά αυτά μέτρα (εξάπτυχο ή six pack) έχουν βασικό στόχο να βελτιώσουν το πλαίσιο εποπτείας αλλά και το συντονισμό των εθνικών πολιτικών στις οικονομίες των κρατών μελών, επιχειρώντας να καταστήσουν τις διαδικασίες του ΣΣΑ τόσο στο Προληπτικό όσο και στο Κατασταλτικό σκέλος του πιο λειτουργικές και πιο αποτελεσματικές.

Ενδεικτικά αναφέρουμε το «Ευρωπαϊκό Εξάμηνο», το οποίο ουσιαστικά είναι μία δομημένη κατά φάσεις και με ασφυκτικές προθεσμίες διαδικασία, που κατατείνει τον έλεγχο της κατάρτισης των εθνικών προϋπολογισμών, πριν αυτοί ψηφιστούν από τα εθνικά κοινοβούλια ξεκινώντας από την αρχή του έτους με την ετήσια επισκόπηση της ανάπτυξης, στην οποία καθορίζονται οι προτεραιότητες της ΕΕ. Στη συνέχεια το Συμβούλιο υιοθετεί τις κατευθυντήριες της ΕΕ για τις εθνικές πολιτικές των Κρατών Μελών. Τα Κράτη Μέλη υποβάλλουν σχέδια για υγιή δημόσια οικονομικά και πλάνα μεταρρυθμίσεων, τα οποία αξιολογούνται από την Επιτροπή. Στη συνέχεια η Επιτροπή διατυπώνει συστάσεις και στα τέλη του πρώτου εξαμήνου το Συμβούλιο εγκρίνει επίσημα τις Συστάσεις για κάθε χώρα (Χρυσομάλλης, 2018).

Β. Στο Σύμφωνο για τη Σταθερότητα, το Συντονισμό και τη Διακυβέρνηση στην ΟΝΕ ή Δημοσιονομικό Σύμφωνο

Από τα τέλη του 2010 Γερμανία και Γαλλία προσπαθούν να υιοθετήσουν κανόνες ενίσχυσης της διακυβέρνησης της ζώνης του ευρώ με τη σύναψη μεταξύ των μελών της ενός Συμφώνου για την Ανταγωνιστικότητα. Τον Μάρτιο του 2011 οι Αρχηγοί Κρατών και Κυβερνήσεων της ζώνης του ευρώ υιοθέτησαν το κείμενο ενός Συμφώνου για το ευρώ, το οποίο υποβλήθηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έτσι ώστε τα Κράτη Μέλη εκτός ευρώ να δηλώσουν κατά πόσο σκοπεύουν να συμμετάσχουν. Το κείμενο υιοθετήθηκε από τα 17 τότε μέλη της Ευρωζώνης και 6 Κράτη Μέλη της

ΕΕ (Βουλγαρία, Ρουμανία, Λετονία, Λιθουανία, Δανία και Πολωνία). Στο Σύμφωνο δεν υπήρχαν ισχυρές νομικές δεσμεύσεις, κάτι το οποίο επιθυμούσε έντονα η Γερμανία, και έτσι το ζήτημα επανήλθε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τον Οκτώβριο του 2011 όπου συζητήθηκε το ενδεχόμενο τροποποίησης της ΣΛΕΕ. Κάτι τέτοιο δεν επετεύχθη με την άρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και έτσι τα Κράτη Μέλη της ευρωζώνης αποφάσισαν να κινηθούν εκτός νομικού και θεσμικού πλαισίου της ΕΕ και να συνάψουν μεταξύ τους μία Διεθνή Συμφωνία που ονομάστηκε Σύμφωνο για τη Σταθερότητα, το Συντονισμό και τη Διακυβέρνηση στην ΟΝΕ ή αλλιώς Δημοσιονομικό Σύμφωνο. Η νέα Συμφωνία υπεγράφη στο περιθώριο της Συνόδου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου από τα 19 μέλη της ευρωζώνης και 6 ακόμη Κράτη Μέλη (Βουλγαρία, Ρουμανία, Δανία, Πολωνία, Σουηδία και Ουγγαρία) τον Μάρτιο του 2012 και ετέθη σε ισχύ την 1/1/2013.

Αντικείμενο του Δημοσιονομικού Συμφώνου κατά το άρθρο 1 είναι «η ενίσχυση του οικονομικού πύλωνα της ΟΝΕ, με τη θέσπιση ενός συνόλου κανόνων που αποβλέπει στην προώθηση της δημοσιονομικής πειθαρχίας μέσω ενός δημοσιονομικού συμφώνου, στην ενίσχυση του συντονισμού των οικονομικών πολιτικών και στη βελτίωση της διακυβέρνησης της ζώνης του ευρώ, υποστηρίζοντας κατ' αυτό τον τρόπο την υλοποίηση των στόχων της Ένωσης για βιώσιμη ανάπτυξη, απασχόληση, ανταγωνιστικότητα και κοινωνική συνοχή» (Στρατηγική Ευρώπη 2020).

Καρδιά του ΔΣ αποτελεί η διάταξη του άρθρου 3 η οποία θέτει στα συμβαλλόμενα μέρη την δέσμευση να τηρούν τον κανόνα της ισοσκελισμένης ή πλεονασματικής δημοσιονομικής διαχείρισης (χρυσός κανόνας ή κανόνας ισοσκελίσης του προϋπολογισμού). Τα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να ενσωματώσουν το αργότερο ένα έτος μετά την έναρξη ισχύος της ΣΣΣΔ τον «χρυσό κανόνα» στις εθνικές έννομες τάξεις και, αν αυτό είναι δυνατό, στην ανώτερη βαθμίδα της εθνικής του δικαιοταξίας (Σύνταγμα). Το ΔΕΕ διασφαλίζει την τήρηση ανωτέρω υποχρέωσης. Το Σύμφωνο προβλέπει ανώτατα ποσοστά απόκλισης από τους στόχους του ελλείμματος και του χρέους, επίσης προβλέπει τον ετήσιο επιθυμητό ρυθμό μείωσής τους, καθώς και ένα αυτόματο μηχανισμό για τη θέσπιση διορθωτικών μέτρων. Τα συμβαλλόμενα μέρη σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 2 «*θεσπίζουν σε εθνικό επίπεδο τον διορθωτικό μηχανισμό που αναφέρεται στην παράγραφο 1 στοιχείο ε) βάσει κοινών αρχών που πρέπει να προταθούν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όσον αφορά κυρίως τον χαρακτήρα, την έκταση και το χρονοδιάγραμμα της διορθωτικής δράσης που πρέπει να αναληφθεί, ακόμη και σε*

περίπτωση που συντρέχουν εξαιρετικές περιστάσεις, καθώς και τον ρόλο και την ανεξαρτησία των οργάνων που είναι αρμόδια, σε εθνικό επίπεδο, για την παρακολούθηση της τήρησης των κανόνων που καθορίζονται στην παράγραφο 1. Ο εν λόγω διορθωτικός μηχανισμός σέβεται απόλυτα τις εξουσίες των εθνικών κοινοβουλίων». Οι χώρες που έχουν λόγο χρέους προς ΑΕΠ άνω του 60% οφείλουν να μειώνουν το υπερβάλλον χρέος κατά 1/20 κάθε έτος. Αυτό σημαίνει ότι οι χώρες αυτές, που είναι κατά κανόνα οι χώρες της περιφέρειας της ΕΕ, πρέπει να έχουν κάθε χρόνο όχι μόνο ισοσκελισμένους αλλά πλεονασματικούς προϋπολογισμούς. Αν δεν επιτυγχάνεται αυτός ο στόχος, τότε τίθεται αυτομάτως σε λειτουργία διορθωτικός μηχανισμός για την αποκατάσταση των αποκλίσεων εντός προκαθορισμένης προθεσμίας (Χρυσομάλλης, 2018).

Γ. Στην ίδρυση του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας (ΕΜΣ)

Η αναζήτηση χρηματοδοτικής συνδρομής από Κράτη Μέλη τα οποία αντιμετώπιζαν δυσκολίες στη βιωσιμότητα των δημοσίων οικονομικών τους αλλά και λόγω της χρηματοπιστωτικής τους κατάσταση οδήγησαν την ΕΕ να συστήσει χρηματοδοτικούς μηχανισμούς για παροχή οικονομικής βοήθειας σε χώρες που αντιμετώπιζαν πιστοληπτικά προβλήματα στις αγορές. Έτσι συστήθηκε ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Χρηματοοικονομικής Σταθεροποίησης (ΕΜΧΣ/ΕFSM) τον Μάιο 2010 και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΤΧΣ/ΕFSF) τον Ιούνιο 2010. Ο ΕFSM είχε σαν γενικό στόχο τη διαφύλαξη της σταθερότητας εντός της ευρωζώνης με την παροχή οικονομικής βοήθειας (με τη μορφή δανείου) εκ μέρους της Ένωσης, με εγγύηση τον προϋπολογισμό της, προς τα Κράτη Μέλη της ευρωζώνης. Για να προχωρήσει σε δανεισμό ένα κράτος μέλος έπρεπε να προχωρήσει σε αναλυτική παρουσίαση των αναγκών του αλλά και των δράσεων που προγραμματίζει για να εξυγιάνει τα δημοσιονομικά του μεγέθη. Εάν η πρόταση εγκρινόταν ακολουθούσε η σύναψη Μνημονίου μεταξύ του κράτους μέλους και της Επιτροπής και τακτικά εξετάζονταν εάν υπήρχε συνέπεια στην τήρηση του προγράμματος.

Λόγω της έλλειψης ρευστότητας κρίθηκε αναγκαία η δημιουργία του ΕFSF, το οποίο πήρε τη νομική μορφή Νομικού Προσώπου Ιδιωτικού Δικαίου και είχε προσωρινό χαρακτήρα μιας και η διάρκεια της λειτουργίας του προσδιορίστηκε σε τρία χρόνια. Στόχος του Ταμείου ήταν η εξασφάλιση κεφαλαίων από τις αγορές με την έκδοση ομολόγων ή άλλων χρεογράφων, προκειμένου να παράσχει οικονομική βοήθεια αποκλειστικά στα Κράτη Μέλη του ευρώ. Βασική αιτία για την ίδρυση ενός

Νομικού Προσώπου για την αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων των χωρών της ζώνης του Ευρώ ήταν η άρνηση κρατών μελών εκτός ζώνης να συμμετέχουν στη χρηματοδότηση από τον κρατικό τους προϋπολογισμό μιας και η χρηματοδότηση από τον προϋπολογισμό της Ένωσης (EFSM) δεν ήταν επαρκής. Ο EFSF παρείχε εγγυήσεις για την τήρηση των υποχρεώσεων του κράτους μέλους που δέχονταν τη βοήθεια μέσω αποθεματικού στα ταμεία του. Ο δανεισμός λάμβανε χώρα αφού κατέθετε αίτημα στήριξης κράτος μέλος της Ευρωζώνης το οποίο αξιολογούσαν από κοινού η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το ΔΝΤ, η ΕΚΤ και το Eurogroup.

Η περιορισμένη χρονική διάρκεια λειτουργίας του EFSF καθώς και η ύπαρξη σοβαρών νομικών προβλημάτων και αμφιβολιών για την ύπαρξη EFSF και EFSM που αφορούσαν στη συμβατότητά τους με τη ΣΛΕΕ (κυρίως με τη «ρήτρα μη διάσωσης» (no bail out clause) βάσει της οποίας απαγορεύεται η ανάληψη της ευθύνης υποχρεώσεων κράτους μέλους από την Ένωση ή τα Κράτη Μέλη της) οδήγησαν στην ωρίμανση της σκέψης για τη δημιουργία ενός οργανισμού με μόνιμη μορφή. Ο νέος μηχανισμός θα υποκαθιστούσε τους προηγούμενους και θα λειτουργούσε σύμφωνα με το Συμβούλιο «ως χρηματοπιστωτικό τείχος προστασίας για τη ζώνη του Ευρώ, ενισχύοντας σε μεγάλο βαθμό την ικανότητά της για τη διαχείριση κρίσεων».

Για την ίδρυση του μόνιμου Μηχανισμού Σταθερότητας για τα Κράτη Μέλη της Ευρωζώνης απαιτήθηκε τροποποίηση του άρθρου 136 ΣΛΕΕ καθώς και η προσθήκη της παραγράφου 3 στην οποία αναφέρεται: «Τα Κράτη Μέλη με νόμισμα το ευρώ μπορούν να θεσπίσουν μηχανισμό σταθερότητας, ο οποίος θα ενεργοποιείται εφόσον κρίνεται απαραίτητο προκειμένου να διασφαλίζεται η σταθερότητα εντός της ζώνης του ευρώ στο σύνολό της. Η παροχή τυχόν απαιτούμενης χρηματοπιστωτικής συνδρομής δυνάμει του μηχανισμού θα υπόκειται σε αυστηρούς όρους». Ακολούθησε η επικύρωση της απόφασης από τα Κράτη Μέλη και η ίδρυση του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας (ΕΜΣ/ESM) στις 11 Ιουλίου 2011 με έναρξη ισχύος την 1η Μαΐου 2013.

Ο ESM είναι ένας διεθνής διακυβερνητικός οργανισμός τον οποίο διέπει το δημόσιο διεθνές δίκαιο. Η διοίκησή του έχει ανατεθεί στο Συμβούλιο Διοικητών (Υπουργοί Οικονομικών των κρατών μελών της Ευρωζώνης), στο Συμβούλιο Διευθυντών (ορίζονται από τους Διοικητές) και τον Διευθύνοντα Σύμβουλο ο οποίος ορίζεται με ειδική πλειοψηφία από το Συμβούλιο Διοικητών. Έχει ίδια κεφάλαια 80

δισ. ευρώ και επιπλέον 620 δισ. ευρώ εγγυήσεις από τα Κράτη Μέλη για περιπτώσεις άμεσων αναγκών, και δυνατότητα δανεισμού έως 500 δισ. ευρώ από τις αγορές.

Ο ESM έχει διάφορα προγράμματα στη διάθεσή του μεταξύ των οποίων:

α) η προληπτική χρηματοπιστωτική συνδρομή του έως ότου το Συμβούλιο Διοικητών αποφασίσει για το μέσο που θα εφαρμοστεί οριστικά (άρθρο 14 της συνθήκης ίδρυσης ESM)

β) χρηματοπιστωτική συνδρομή για την ανακεφαλαιοποίηση χρηματοοικονομικών ιδρυμάτων Κρατών Μελών του, μέσω δανείων για τον συγκεκριμένο σκοπό της ανακεφαλαιοποίησης των χρηματοοικονομικών ιδρυμάτων του (άρθρο 15 της Συνθήκης ίδρυσης ESM)

γ) δανειοδότηση, η οποία αποτελεί και το βασικότερο μέσο χρηματοδοτικής στήριξης μιας και τα υπόλοιπα μέσα οδηγούν σε δανειοδότηση (άρθρο 16 της Συνθήκης ίδρυσης ESM)

δ) παρέμβαση στη Πρωτογενή και στη Δευτερογενή Αγορά, επιλέγοντας αγορά ομολόγων από τη πρωτογενή αγορά, με στόχο τη διατήρηση της πρόσβασης στις αγορές για τα ενδιαφερόμενα μέλη ή αγορά ομολόγων στη δευτερογενή αγορά ως έκτακτη προσπάθεια διατήρησης της πρόσβασης σε ρευστότητα για τα μέλη του. (άρθρα 17 και 18 της Συνθήκης ίδρυσης ESM)

Η Συνθήκη δίνει τη δυνατότητα στα κράτη μέλη όταν αντιμετωπίζουν οικονομική δυσπραγία να απευθύνονται στο Μηχανισμό Σταθερότητας. Μέσω αίτησης η οποία διαβιβάζεται στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα εξετάζεται ο κίνδυνος που διατρέχει η ευρωζώνη, αν και κατά πόσο είναι βιώσιμο το χρέος του κράτους μέλους καθώς και τις επιμέρους ειδικές ανάγκες. Μετά την εξέταση των ανωτέρω παραμέτρων, το Διοικητικό Συμβούλιο έχει τη δυνατότητα να εγκρίνει την παροχή στήριξης, εξουσιοδοτεί την Επιτροπή να διαπραγματευθεί συμφωνία με το κράτος μέλος. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα ελέγχουν την πορεία της συμφωνίας. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, έχει ρόλο από το αρχικό στάδιο στην διαδικασία προπαρασκευής αλλά στον έλεγχο του κράτους, μέσω της τεχνογνωσίας που διαθέτει, όπως προβλέπεται και από τη Συνθήκη του ESM. Ο ιδιωτικός τομέας μπορεί να συμμετέχει όπου είναι εφικτό (Βογιατζής, 2014).

Στον ESM (όπως και στο EFSF) εφαρμόζονται αυστηροί δημοσιονομικοί και μακροοικονομικής προσαρμογής κανόνες. Η χορήγηση δανείων γίνεται υπό όρους, των οποίων η εφαρμογή ελέγχεται αυστηρά έως την πλήρη αποπληρωμή του δανείου. Οι όροι αφορούν κυρίως στη δημοσιονομική πειθαρχία και στον περιορισμό των ελλειμάτων.

Δ. Στη συμπληρωματική «δέσμη των δύο νομοθετικών μέτρων» την Άνοιξη του 2013.

Αφορά σε μέτρα, για τα Κράτη Μέλη της Ευρωζώνης προς συμπλήρωση της δέσμης των έξι νομοθετικών μέτρων.

Με το δίπτυχο έγιναν αυστηρότερες οι ρυθμίσεις της «δέσμης των έξι νομοθετικών μέτρων» (όπως του ευρωπαϊκού εξαμήνου) κυρίως σε σχέση με την εποπτεία των οικονομικών και δημοσιονομικών πολιτικών των Κρατών Μελών της Ευρωζώνης. Προβλέφθηκε να εξετάζουν η Επιτροπή και το Συμβούλιο τα σχέδια των προϋπολογισμών των Κρατών Μελών πριν την ψήφισή τους από τα εθνικά κοινοβούλια, η ενίσχυση της Διαδικασίας Υπερβολικού Ελλείμματος με την αυστηρότερη απαίτηση από την Επιτροπή για υποβολή αναφορών από τα Κράτη Μέλη και η δημιουργία μίας νέας διαδικασίας με «Ενισχυμένη Εποπτεία» των οικονομικών πολιτικών των Κρατών Μελών που αντιμετωπίζουν δυσκολίες και προσφεύγουν στους ευρωπαϊκούς μηχανισμούς στήριξης.

Οι βασικότερες ρυθμίσεις της νέας δέσμης είναι:

α. Η Ενισχυμένη Εποπτεία, η οποία πέρα από το χρέος και το έλλειμμα επεκτείνεται και σε κάθε άλλη οικονομική επιλογή που θα μπορούσε να δημιουργήσει μακροοικονομικές ανισορροπίες.

β. Το κοινό δημοσιονομικό χρονοδιάγραμμα και διαδικασία εκτίμησης των σχεδίων προϋπολογισμών από την Επιτροπή, προς συμπλήρωση των κενών του ευρωπαϊκού εξαμήνου

γ. Η διασφάλιση της διόρθωσης του υπερβολικού ελλείμματος με την προσθήκη επιπλέον υποχρεώσεων για τα Κράτη Μέλη με σκοπό αυτά να παρέχουν εγγυήσεις, οι οποίες θα εξασφαλίζουν την τήρηση της υποχρέωσης για διόρθωση του υπερβολικού δημοσιονομικού ελλείμματος

δ. Ειδική διαδικασία για τα Κράτη Μέλη που διατρέχουν τον κίνδυνο να μην εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους στο πλαίσιο της Διόρθωσης Υπερβολικού Ελλείμματος και

ε. Προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής. Εφαρμόζονται όταν ένα Κράτος Μέλος αιτείται χρηματοδοτική συνδρομή. Σε αυτή την περίπτωση το Κράτος Μέλος συντάσσει πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής σε συμφωνία με την Επιτροπή, η οποία ενεργεί σε συνεννόηση με την ΕΚΤ και αν θεωρηθεί σκόπιμο και με το ΔΝΤ και στη συνέχεια το πρόγραμμα αυτό εγκρίνεται από το Συμβούλιο

Παράλληλα από το 2012 εκτός της δημοσιονομικής προσαρμογής, δίδεται έμφαση και στην τόνωση της ανάπτυξης και της απασχόλησης στην ΕΕ, οι οποίες αποτελούν αναγκαία συνθήκη για την αντιμετώπιση της ύφεσης στις οικονομίες της. Έτσι από τον Ιούνιο του 2012 εφαρμόζεται το Σύμφωνο για την Ανάπτυξη και την Απασχόληση, το οποίο προβλέπει ειδικές δράσεις για την εμβάθυνση της Ενιαίας Αγοράς, την αποτροπή της ανεργίας και τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Ταυτόχρονα και προκειμένου να εξασφαλιστεί η μακροπρόθεσμη χρηματοδότηση της πραγματικής οικονομίας και πέραν του στενού χρηματοπιστωτικού συστήματος δραστηριοποιείται περαιτέρω η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων. Τον Νοέμβριο του 2014 η Επιτροπή πρότεινε ένα νέο επενδυτικό σχέδιο, γνωστό ως Σχέδιο Juncker, στο οποίο προβλέπεται η δημιουργία Ευρωπαϊκού Ταμείου Στρατηγικών Επενδύσεων για την τόνωση των επενδύσεων και την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

Έτσι στο πλαίσιο αυτής της συλλογιστικής, το 2015, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δρομολόγησε μαζί με την ΕΤΕ την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Στρατηγικών Επενδύσεων (ΕΤΣΕ), το οποίο είναι υπεύθυνο για την παροχή εγγυήσεων για την στήριξη έργων, τα οποία χρηματοδοτούνται από την ΕΤΕ και εστιάζει στην καινοτομία τις υποδομές και τις μικρότερες επιχειρήσεις. Το επενδυτικό αυτό σχέδιο πέραν της χρηματοδότησης περιλάμβανε και τα εργαλεία στήριξης των επενδυτικών δραστηριοτήτων μέσω του Ευρωπαϊκού κόμβου επενδυτικών Συμβούλων.

Τέλος τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία, διαδραμάτισαν το δικό τους ιδιαίτερο ρόλο για την αμεσότερη δυνατή αναστροφή του αρνητικού αντίκτυπου της κρίσης (Βασιλείου, 2017).

Οι δημοσιονομικές πολιτικές που προαναφέρθηκαν, σύμφωνα με τον Ι. Βασιλείου, σχεδιάστηκαν στο πλαίσιο μιας γενικότερης ανάγκης αναπροσαρμογής των πολιτικών εκείνων που θα οδηγούσαν σε αναθέρμανση των επενδύσεων στην ΕΕ και σε μια πιο λειτουργική και αποδοτική συνέχιση των μεταρρυθμίσεων της αγοράς.

Η οικονομική κρίση κινητοποίησε τα αντανακλαστικά της Ένωσης και αξιοποιώντας τα διδάγματα της στρατηγικής της Λισαβόνας, το Μάρτιο του 2010 ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής José Manuel Barroso ανακοίνωσε τη στρατηγική «Ευρώπη 2020», ένα φιλόδοξο σχέδιο με προοπτική δεκαετίας το οποίο ψήφισαν οι Ευρωπαίοι ηγέτες για μια «έξυπνη», «βιώσιμη» και «χωρίς αποκλεισμούς» ανάπτυξη. Η Επιτροπή πρότεινε το σχέδιο να έχει πέντε μετρήσιμους στόχους για την ΕΕ μέχρι το 2020 σχετικά με την απασχόληση, την έρευνα, την καινοτομία, την κλιματική αλλαγή και την ενέργεια, την εκπαίδευση και την καταπολέμηση της φτώχειας. Μαζί με μία δέσμη μέτρων για κοινωνικές επενδύσεις άρχισε να λειτουργεί το Ευρωπαϊκό Εξάμηνο, το οποίο παρέχει ένα ειδικό πλαίσιο για την δρομολόγηση και την παρακολούθηση των μεταρρυθμίσεων με σκοπό την επίτευξη των στόχων της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» (Πετράκος και Ψυχάρης, 2016).

1.4 Η Οικονομική Κρίση στην Ελλάδα

Στη διάρκεια των ετών μεταξύ της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης που ξέσπασε το 2008 στις ΗΠΑ έως και σήμερα, οι συνθήκες διαβίωσης σημαντικού μέρους του πληθυσμού στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες έχουν μεταβληθεί ριζικά. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), η επίδραση της κρίσης εκφράστηκε όπως προαναφέραμε ως συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας, ανακόπτοντας μια μακρά περίοδο ασταθούς και διαφοροποιημένης οικονομικής μεγέθυνσης. Την ίδια όμως χρονική περίοδο που είχε ξεσπάσει η χρηματοπιστωτική κρίση στις ΗΠΑ στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και στην Ελλάδα δεν έγινε αντιληπτός ο βαθμός σοβαρότητας της κατάστασης ούτε και ο κίνδυνος που υπήρχε να εξελιχθεί η οικονομική κρίση σε παγκόσμιο φαινόμενο.

Στην Ελλάδα, υπήρχε η πεποίθηση ότι η κρίση δεν θα επηρέαζε τη χώρα ή δεν θα είχε μεγάλες συνέπειες, αλλά οι προσδοκίες γρήγορα διαψεύστηκαν και όπως ήταν

αναμενόμενο την συμπαρέσυρε. Αρχικά οι συνέπειες ήταν συγκριτικά πιο ομαλές για τη χώρα μας δεδομένου του χαμηλού βαθμού διασύνδεσης του τραπεζικού μας συστήματος με το αμερικανικό και του χαμηλού βαθμού ανοίγματος της ελληνικής οικονομίας. Παρόλα αυτά η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση αν και δεν αποτέλεσε την αιτία, οδήγησε στην ανάδειξη της κρίσης χρέους της ελληνικής οικονομίας.

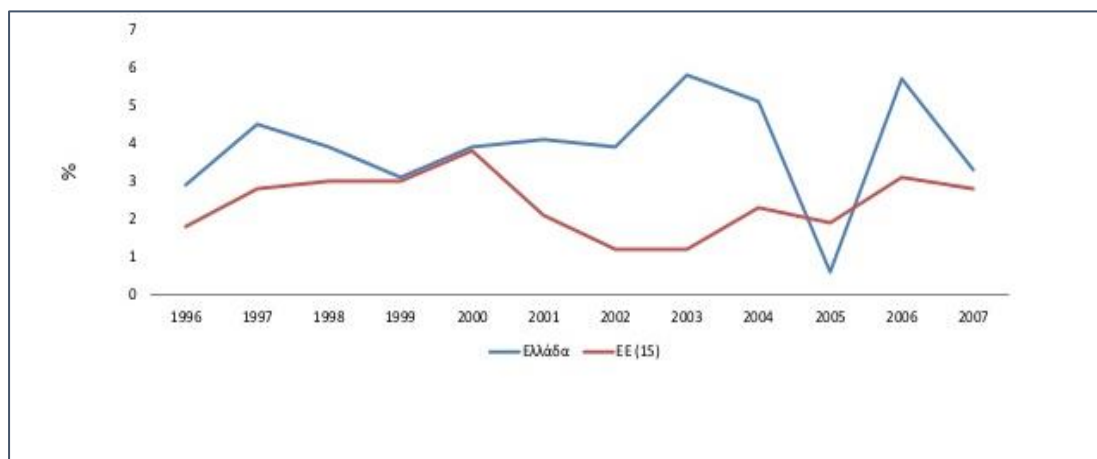
Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 2007, πριν το ξέσπασμα της κρίσης, το δημόσιο χρέος της Ελλάδας είναι ίσο με το 107,4% του ΑΕΠ ενώ το δημοσιονομικό έλλειμμα ανερχόταν σε -6,5%. Εκείνη την περίοδο η Ελλάδα έχαιρε την ίδια αξιοπιστία με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης. Η εικόνα αυτή ανατράπηκε δραματικά το 2009 οδηγώντας το δημοσιονομικό έλλειμμα στο -15,6% ως προς το ΑΕΠ και το δημόσιο χρέος στο 129,4% (European Commission 2012a). Με αυτά τα δεδομένα το πρόβλημα της Ελλάδας ήρθε ακόμα πιο έντονα στην επιφάνεια με την υποβάθμιση από A σε A- της χώρας μας από τον οίκο αξιολόγησης Fitch τον Οκτώβριο του 2009 ενώ τον Δεκέμβριο την υποβίβασε ακόμα μία βαθμίδα. Σε υποβιβασμούς προχώρησαν αντίστοιχα και οι οίκοι S&P και Moody's. Η ανακοίνωση για το ύψος του δημοσιονομικού ελλείμματος στα τέλη του 2009, το οποίο είχε εκτοξευθεί σε πολύ υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με τις μέχρι τότε προβλέψεις, οδήγησε σε μαζικές πωλήσεις ομολόγων του ελληνικού Δημοσίου, προκάλεσε αυξήσεις στα επιτόκια δανεισμού και διάκοψε την πρόσκαιρη αύξηση των δημόσιων δαπανών στις οποίες είχαν προβεί τα κράτη ως αντίδραση στην χρηματοπιστωτική αβεβαιότητα.

Στις αρχές του 2010 ανακοινώθηκε Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης, το οποίο εγκρίθηκε από την Επιτροπή στις αρχές Φεβρουαρίου 2010. Το πρόγραμμα όμως δεν ήταν ικανό να πείσει τις αγορές. Έτσι τον Μάρτιο ανακοινώθηκαν πιο περιοριστικά μέτρα, τα οποία εστίαζαν σε οριζόντιες περικοπές μισθών και επιδομάτων, σε αυξήσεις των έμμεσων φόρων και σε περικοπές στις δημόσιες επενδύσεις τα μέτρα αυτά προκάλεσαν μαζικές απεργίες, οδήγησαν σε αύξηση τιμών και βάθυναν την ύφεση. Με τις πολιτικές αυτές αντιμετωπίστηκαν τα συμπτώματα και όχι οι αιτίες της κρίσης, και έτσι οι οίκοι αξιολόγησης συνέχισαν την υποβάθμιση της χώρας, ενώ στις αγορές αυξάνονταν το ελληνικό spread, με αποτέλεσμα τον Απρίλιο του 2010 να υπερβεί τις 1000 μονάδες και να καταστήσει το δανεισμό από τις αγορές σχεδόν απαγορευτικό (Κότιος, Γαλανός και Ρουκανάς 2012).

Η ΕΕ ανακοίνωσε τη δημιουργία μηχανισμού χρηματοδότησης με τη συμμετοχή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Για μία ακόμη φορά όμως δεν κατέστη δυνατή η ενίσχυση της αξιοπιστίας της Ελλάδας, αντίθετα παρέμεναν οι έντονες αμφιβολίες για το αν θα μπορέσει να διαχειριστεί την κρίση, οι οποίες τώρα επεκτάθηκαν σε φόβο για τον κίνδυνο του ίδιου του ευρώ. Ακολούθησαν νέες υποβαθμίσεις από τους οίκους αξιολόγησης και ήταν εμφανής ο άμεσος κίνδυνος στάσης πληρωμών του Ελληνικού Δημοσίου. Οι συνεχώς διογκούμενες ανάγκες χρηματοδότησης της ελληνικής οικονομίας και η αδυναμία άντλησης εσόδων από τις διεθνείς αγορές χρήματος και κεφαλαίων αποτέλεσαν όχημα πολιτικής επιβολής των τριών Προγραμμάτων Οικονομικής Προσαρμογής (2010, 2012 και 2015), με πολύπλευρες επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία. Η χρηματοδότηση από τον μηχανισμό στήριξης έγινε με τον όρο της λήψης μέτρων από την πλευρά της Ελλάδας δημοσιονομικής προσαρμογής μέσω της δημοσιονομικής εξυγίανσης δηλαδή μέσω λιτότητας. Με τη χρηματοδότηση από το μηχανισμό αποφεύχθηκε ο άμεσος κίνδυνος στάσης πληρωμών της Ελλάδας και η ανακοπή της μετάδοσης της κρίσης που θα είχε πιθανώς ανεξέλεγκτες συνέπειες και για όλη τη ζώνη του ευρώ.

1.4.1 Παθογένειες της Ελληνικής Οικονομίας.

Ο δρόμος που κατέληξε στην κρίση αναχρηματοδότησης του Μάιου του 2010 και στον διεθνή έλεγχο ήταν μακρύς. Οι προϋποθέσεις είχαν διαμορφωθεί πολύ νωρίτερα. Πριν από την κρίση η Ελληνική οικονομία αναπτυσσόταν με ρυθμούς μεγαλύτερους από το μέσο όρο της ΕΕ (3,9% έναντι 2,4%), όμως αυτή η ανάπτυξη βασιζόταν κατά κύριο λόγο στην κατανάλωση, η οποία ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν μεγαλύτερη από το μέσο όρο της ΕΕ. Η απόκλιση μεταξύ εσόδων και δαπανών οδηγεί σε ελλείματα τα οποία συκρατούνταν την περίοδο πριν την ένταξη στο Ευρώ ενώ αυξάνονται ξανά καθ' όλη την περίοδο προ κρίσης.

Εικόνα 1: Ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα και την ΕΕ μεταξύ των ετών 1996 και 2007.

(Πηγή: ΕΛΙΑΜΕΠ)

Η κρίση έφερε στην επιφάνεια στρεβλώσεις δεκαετιών και τα διαχρονικά διαρθρωτικά ελλείματα της χώρας (σε ένα κόσμο που άλλαζε γρήγορα). Τα προβλήματα αυτά αντικατοπτρίζονταν (ανάμεσα σε άλλα) στη φθίνουσα ανταγωνιστικότητα της Ελληνικής οικονομίας, στα υψηλά ελλείματα και στην συνεχή συσσώρευση χρεών που σημάδεψαν την οικονομική διαχείριση από δεκαετίες (Λιαργκόβας, 2020).

Το μοντέλο ανάπτυξης της Ελληνικής οικονομίας βασίστηκε σε εκτεταμένο κρατισμό, παρότι και οι Κευνσιανοί και οι Μονεταριστές πιστεύουν ότι το κράτος γενικά πρέπει να παίζει σημαντικό ρόλο στην οικονομία, οφείλει δηλαδή να παρεμβαίνει και να δίνει λύσεις εκεί όπου αποτυγχάνει η αγορά όπως για παράδειγμα στη δημόσια ασφάλεια, στην άμυνα, αλλά δεν πρέπει να υποκαθιστά την αγορά. Επίσης ένα χρόνιο πρόβλημα είναι ότι δεν υπήρχαν ισχυροί θεσμοί και οι Ελληνικές Κυβερνήσεις εμφάνισαν ατολμία λήψης διαρθρωτικών μέτρων. Η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ και αργότερα στην Ευρωζώνη έφερε πολύ χαμηλά επιτόκια αλλά και ένα ισχυρό νόμισμα. Όμως όλα αυτά ενίσχυσαν την κατανάλωση, το δανεισμό και τις εισαγωγές, όχι τις επενδύσεις, την παραγωγή και τις εξαγωγές. Η ατολμία των Κυβερνήσεων στην λήψη διαρθρωτικών μέτρων αλλά και η στενή σχέση της επιχειρηματικότητας με την κρατική παρέμβαση έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην δομή της Ελληνικής οικονομίας. Η επέκταση του κρατισμού οδήγησε σε κακή διαχείριση των δημοσίων πόρων και επέκταση της διαφθοράς, που λειτουργεί σαν αντικίνητρο σε ξένες παραγωγικές επενδύσεις και προκαλεί ευρείας κλίμακας αναδιανομές, που εντέλει υπονομεύουν τη συνοχή και το ηθικό της κοινωνίας.

Έτσι δημιουργήθηκαν υψηλά δημοσιονομικά ελλείματα και μια από τις μεγαλύτερες αναλογίες χρέους -ΑΕΠ στην ΕΕ.

Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 επηρέασε όπως ήταν φυσικό και την Ελλάδα για την οποία πολύ σύντομα εξελίχθηκε σε κρίση χρέους. Μετά από συνεχείς αναθεωρήσεις του ελλείματος, οι αγορές απέκλεισαν την Ελλάδα από τον δανεισμό, μη έχοντας άλλη επιλογή η χώρα απευθύνθηκε στους Ευρωπαίους και διεθνείς εταίρους. Έτσι οι Ελληνική Κυβέρνηση στις 8 Μαΐου 2010 υπέγραψε «Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης» («Loan Facility Agreement») με τις χώρες του Ευρώ και "Διακανονισμό Χρηματοδότησης Αμέσου Ετοιμότητας" ("Stand-by Agreement") με το ΔΝΤ. Το σύνολο αυτών των συμφωνιών ονομάζεται συχνά για συντομία "Μνημόνιο". Ακολούθησαν άλλα δύο μνημόνια των οποίων η φιλοσοφία ήταν βασισμένη στην δημοσιονομική προσαρμογή, στις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και στην εσωτερική υποτίμηση. Δημιουργήθηκε επίσης μία επιτροπή, στόχος της οποίας ήταν ο έλεγχος της εφαρμογής των όρων των μνημονίων και αποφάσιζε για την εκταμίευση των δανειακών δόσεων. Τα μέλη της προέρχονταν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ,την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και έμεινε γνωστή ως Τρόικα.

Η δημοσιονομική εξυγίανση που θεωρήθηκε αναγκαία για την περίπτωση της Ελλάδας, επιβλήθηκε και συνοδεύτηκε από μειώσεις μισθών ,περικοπές δαπανών και αύξηση φορολογίας. Η λιτότητα είχε σαν στόχο τη μείωση του δημόσιου χρέους. Η επιλογή αυτή βασίστηκε σε ένα θεωρητικό μοντέλο που υποστηρίζει ότι η δημοσιονομική προσαρμογή προκαλεί μείωση των πραγματικών επιτοκίων λόγω των χαμηλότερων δημοσιονομικών ελλειμάτων. Οι αυξημένες επενδύσεις και η κατανάλωση επηρεάζουν στη συνέχεια θετικά τη συνολική ζήτηση. Το αποτέλεσμα ενισχύει την πτώση των πραγματικών επιτοκίων ,προκαλεί ευνοϊκά αποτελέσματα στη ζήτηση και προετοιμάζει το έδαφος για την ανάπτυξη.

Ωστόσο υπάρχουν και τα αντίθετα επιχειρήματα σύμφωνα με το Κεϋνσιανό μοντέλο η λιτότητα επιβραδύνει την ανάπτυξη και μπορεί επίσης να είναι εντελώς αναποτελεσματική πάνω από ένα κρίσιμο όριο. Οι περικοπές δαπανών ή οι αυξήσεις φόρων μειώνουν τη συνολική ζήτηση και τα δημόσια έσοδα και οδηγούν σε ένα φαύλο κύκλο (Λιαργκόβας, 2020).

Οι παθογένειες της Ελληνικής οικονομίας, η αναποτελεσματική πολιτική των Ελληνικών Αρχών καθώς και ο χειρισμός της Ελληνικής κρίσης από την ηγεσία της

Ευρώπης οδήγησαν σε δραματικές συνέπειες για την οικονομία και την κοινωνική συνοχή της χώρας.

1.4.2 Επιπτώσεις της κρίσης και των πολιτικών λιτότητας στην Ελλάδα

Το 2009 οι ραγδαίες εξελίξεις οδήγησαν σε εκτροχιασμό των δημοσιονομικών μεγεθών και σε εκτίναξη του δημοσίου χρέους σε 129,3% του ΑΕΠ.

		2007	2008	2009	2010
ΑΕΠ	(εκατ. ευρώ)	222.771	232.920	231.642	227.318
Έλλειμμα Γενικής Κυβέρνησης (-) / Πλεόνασμα (+)	(εκατ. ευρώ)	-14.475	-22.822	-36.624	-24.125
ΔΥΕ Β.9	(% του ΑΕΠ)	-6,5	-9,8	-15,8	-10,6
Δαπάνες Γενικής Κυβέρνησης	(εκατ. ευρώ)	106.066	117.850	124.636	114.213
	(% του ΑΕΠ)	47,6	50,6	53,8	50,2
Έσοδα Γενικής Κυβέρνησης	(εκατ. ευρώ)	90.915	94.764	88.070	89.750
	(% του ΑΕΠ)	40,8	40,7	38,0	39,5
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης	(εκατ. ευρώ)	239.300	263.131	299.537	329.351
	(% του ΑΕΠ)	107,4	113,0	129,3	144,9

Εικόνα 2: Δημοσιονομικά στοιχεία περιόδου 2007-2010 για την Ελλάδα. ΑΕΠ, έσοδα, δαπάνες, έλλειμμα, χρέος Γενικής Κυβέρνησης. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

Ήταν εμφανές το αδιέξοδο στο οποίο οδηγούνταν η Ελληνική οικονομία, μετά τον αποκλεισμό της χώρας από τις αγορές, και την προσφυγή για δανεισμό στον Ευρωπαϊκό μηχανισμό στήριξης και στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, με συνέπεια την επιβολή μνημονιακών μέτρων λιτότητας.

Το πρώτο μνημόνιο ψηφίστηκε στις 6 Μαΐου του 2010, αν και είχαν προηγηθεί μέτρα λιτότητας και τους προηγούμενους μήνες, καταργήθηκε οριστικά ο 13ος και 14ος μισθός και υπήρξαν περικοπές μισθών στο δημόσιο. Στα δημόσια έσοδα ο Φ.Π.Α. φθάνει στο 23%, ενώ ταυτόχρονα μειώθηκε ο κατώτερος μισθός και αυξήθηκαν τόσο τα όρια απολύσεων όσο και τα όρια συνταξιοδότησης στα 65 χρόνια.

Ως συμπλήρωμα του πρώτου μνημονίου ήρθε στις 29 Ιουνίου του 2011 το Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα 2012-2015. Περιλάμβανε μεγάλες φορολογικές επιβαρύνσεις και νέα μέτρα απορρύθμισης της αγοράς εργασίας.

Ακολούθησε το δεύτερο μνημόνιο, και κατά κοινή ομολογία σκληρότερο από το προηγούμενο, ψηφίστηκε στη Βουλή στις 12 Φεβρουαρίου του 2012. Επρόκειτο για ένα ογκωδέστατο νομοσχέδιο χιλιάδων σελίδων με τίτλο «Έγκριση των Σχεδίων Συμβάσεων Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης μεταξύ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Ε.Τ.Χ.Σ.), της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Τράπεζας της Ελλάδος, του Σχεδίου του Μνημονίου Συνεννόησης μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Τράπεζας της Ελλάδος και άλλες επείγουσες διατάξεις για τη μείωση του δημοσίου χρέους και τη διάσωση της εθνικής οικονομίας». Τα βασικά μέτρα που περιλάμβανε ήταν Μείωση κατά 22% του κατώτατου μισθού σε όλα τα κλιμάκια του βασικού μισθού (από 751€ σε 586€) και 32% στους νεοεισερχόμενους μέχρι 25 ετών.

- Κατάργηση 150.000 θέσεων εργασίας από τον δημόσιο τομέα έως το 2015, εκ των οποίων 15.000 μέσα στο 2012. Κατάργηση κλαδικών συμβάσεων εργασίας. - Άρση μονιμότητας σε ΔΕΚΟ και υπό κρατικό έλεγχο τράπεζες, περικοπές συντάξεων, επιδομάτων, δαπανών υγείας, άμυνας, αύξηση αντικειμενικών αξιών και ενοποίηση φόρων στα ακίνητα, αύξηση των εισιτηρίων στις Αστικές Συγκοινωνίες και στον ΟΣΕ κατά 25%., κατάργηση φοροαπαλλαγών και χαμηλού Φ.Π.Α. στα νησιά.

Και αυτό το μνημόνιο συμπληρώθηκε έναν χρόνο αργότερα από το Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα 2013-2016 το οποίο θεσμοθέτησε νέα αύξηση ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης, μειώσεις εφάπαξ έως 83%, κατάργηση καθολικότητας της Εθνικής Σύμβασης Εργασίας κατάργηση δώρων στο δημόσιο, διευκόλυνση απολύσεων, αντίτιμο 25 ευρώ για είσοδο στα νοσοκομεία, περικοπές ειδικών μισθολογίων.

Μετά από τρία χρόνια ακολούθησε το τρίτο μνημόνιο που ψηφίστηκε στις 13 Αυγούστου του 2015 μετά τις καταγιστικές εξελίξεις εκείνου του καλοκαιριού.

Το τρίτο μνημόνιο αφορούσε δάνειο 86 δισ. ευρώ και 4 αξιολογήσεις. Προέβλεπε την ολοκλήρωση της λεγόμενης «ασφαλιστικής μεταρρύθμισης» με αυξήσεις εισφορών, αυξήσεις ορίων ηλικίας, σταδιακή κατάργηση του ΕΚΑΣ. Την αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας και μέσω ιδιωτικοποιήσεων που οδήγησε στη δημιουργία του «υπερταμείου».

- Τη διατήρηση και αύξηση των υψηλών φορολογικών συντελεστών, υψηλά πρωτογενή πλεονάσματα 3,5% στους προϋπολογισμούς, ενιαίο μισθολόγιο στο

δημόσιο, ολοκλήρωση της ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζικών ιδρυμάτων και άλλα μέτρα (Παρατηρητήριο Βουλής, 2018).

Η Ελλάδα δανείστηκε κατά τη διάρκεια των τριών μηνονίων 302 δις ευρώ από από τη ΕΕ και το ΔΝΤ το μεγαλύτερο μέρος προέρχεται από ευρωπαϊκούς φορείς σε ποσοστό 89.4%, ενώ από το ΔΝΤ το υπόλοιπο 10.6%. Η οικονομική στήριξη που δόθηκε στην Ελλάδα αναλογεί περίπου με το 134% του ΑΕΠ της το 2010. Σε σύγκριση με την χρηματοδοτική στήριξη που δόθηκε στην Ιρλανδία, Πορτογαλία, Κύπρος ήταν αντίστοιχα ίση με το 41%, 31%, 55% του ΑΕΠ.

Μνημόνιο	Ε.Ε	ΔΝΤ	Σύνολο
Πρώτο	52,9	20,1	73,0
Δεύτερο	130,9	12,00	142,9
Σύνολο A+B	183,8	32,1	215,9
Τρίτο	86,0	0	86,0
Σύνολο	269,8	32,1	301,9

Εικόνα 3: Πίνακας χρηματοδοτήσεων Ελληνικής Κυβέρνησης μέσω μνημονιακών προγραμμάτων (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία)

Βασικός λόγος για το τεράστιο μέγεθος της οικονομικής βοήθειας που πήρε η Ελλάδα είναι ο συνδυασμός της κρίσης χρέους και της κρίσης του ισοζυγίου πληρωμών (Σαραφίδης, 2016).

Δίνεται η εντύπωση στον εξωτερικό παρατηρητή ότι η Ελλάδα μπορούσε να εκμεταλλευτεί αυτά τα υπέρογκα ποσά του δανεισμού και να αναπτυχθεί με γρήγορους ρυθμούς. Όμως η πραγματικότητα είναι διαφορετική, τα κεφάλαια της χρηματοδοτικής στήριξης διατέθηκαν για να στηρίξουν τις εξίσου τεράστιες χρηματοδοτικές ανάγκες της χώρας, για τη διαχείριση του δημόσιου χρέους, την πληρωμή τοκοχρεολυσίων και την αναδιάρθρωση του χρέους. Συνολικά η χρηματοδοτική αυτή ανάγκη υπολογίστηκε περίπου στο μισό του συνόλου της χρηματοδότησης. Η δεύτερη μεγάλη χρηματοδοτική ανάγκη, περίπου το 25 % του συνόλου αφορούσε την πληρωμή τόκων και την κάλυψη πρωτογενών ελλειμμάτων μέχρι το 2012. Η Τρίτη κατηγορία περίπου το 20 % του συνόλου της δανειακής χρηματοδότησης εξαντλήθηκε για την στήριξη του τραπεζικού συστήματος.

A/A	Ποσά (δισ.)	Περιγραφή
1	139,0	Αποπληρωμή υφιστάμενου χρέους

2	37,3	Ανακεφαλαίωση Τραπεζών
3	29,7	Κίνητρα Επενδυτών για συμμετοχή
4	9,7	Κρατικός Προϋπολογισμός
Σύνολο	215,7	

Εικόνα 4: Χρηματοδοτικές εκροές Ελληνικής Κυβέρνησης Α' και Β'

Μνημονίου (πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία)

A/A	Ποσά (δισ.)	Περιγραφή
1	36,3	Αποπληρωμή υφιστάμενου χρέους
2	8,8	Άλλες χρηματοδοτικές ανάγκες
3	5,4	Ανακεφαλαιοποίηση τραπεζών
4	11,4	Μαξιλάρι ρευστότητας
Σύνολο	61,9	

Εικόνα 5: Χρηματοδοτικές εκροές Ελληνικής Κυβέρνησης Γ' μνημονίου.

(Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία)

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι από τα 86 δισ. ευρώ που ήταν αρχικά διαθέσιμα στο πλαίσιο του τρίτου προγράμματος του ESM τα 24,1 δισ. ευρώ δεν εκταμιεύθηκαν καθώς για την ανακεφαλαιοποίηση τραπεζών χρησιμοποιήθηκαν μόνο τα 5,4 δισ. ευρώ, ενώ τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ESM) έκρινε ότι υπήρχαν εγχώριες πηγές εσόδων από την ταμειακή διαχείριση του Δημοσίου και τις επαναγορές χρέους.

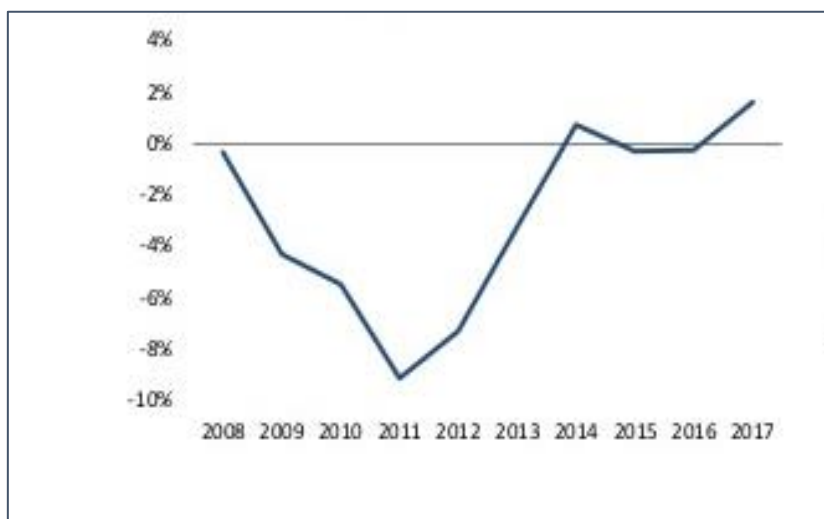
Το 2012 αποφασίστηκε η εφαρμογή του προγράμματος PSI (Private Sector Involvement) δηλαδή συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στο κόστος διάσωσης των κρατών Συνολικά μέσω του PSI το ελληνικό χρέος μειώθηκε κατά 100 περίπου δισεκατομμύρια ευρώ σε ονομαστική αξία. Το πραγματικό κούρεμα όμως ήταν πολύ μικρότερο καθώς ακυρώθηκαν στο σύνολό τους τα ομόλογα που κατείχαν επιχειρήσεις του ευρύτερου δημόσιου τομέα και επίσης μετά την αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους οι ελληνικές τράπεζες χρειάστηκαν ανακεφαλαιοποίηση καθώς η μείωση της αξίας των ελληνικών ομολόγων άνοιξε ένα σημαντικό κενό στους λογαριασμούς τους. Το κόστος το ανέλαβαν οργανισμοί, ασφαλιστικά ταμεία και ιδιώτες που κατείχαν ομόλογα του Ελληνικού Δημοσίου.

Η λιτότητα στο πρώτο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής επικεντρώθηκε κυρίως στους μισθούς και στις περικοπές συντάξεων. Στο δεύτερο και στο τρίτο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής είχαμε τη μορφή φορολογικής λιτότητας. Τον Απρίλιο του 2017 στο Eurogroup αποφασίστηκε επέκταση της λιτότητας με περαιτέρω αυξήσεις φόρων και μείωση των συντάξεων μέχρι το 2020. Εμπειρικές έρευνες έχουν δείξει ότι η αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής λιτότητας επηρεάζεται από τη διάρκεια, το άνοιγμα της οικονομίας και την ποιότητα των θεσμών. Στην περίπτωση της Ελλάδας έχουμε αδύναμους θεσμούς και περιορισμένη εξαγωγική βάση, έτσι οι συνεχείς αυξήσεις φόρων και οι περικοπές δαπανών μείωσαν το ΑΕΠ και αύξησαν το χρέος. Επίσης χρησιμοποιήθηκαν μοντέλα που προέβλεπαν τις επιπτώσεις της δημοσιονομικής προσαρμογής στο ΑΕΠ αλλά με εσφαλμένους ‘πολλαπλασιαστές’.

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο αναγνώρισε ότι είχε υποτιμήσει τους πολλαπλασιαστές και επομένως τις υφεσιακές επιπτώσεις της δημοσιονομικής λιτότητας στην οικονομία, η οποία οδήγησε σε πολύ βαθύτερη ύφεση από όση είχε προβλεφθεί (Λιαργκόβας, 2020).

Στην περίπτωση της Ελλάδας αποδείχτηκε καταστροφική η πολιτική λιτότητας σε μια περίοδο οικονομικής ύφεσης και σε μία ήδη ασθενική οικονομία. Επιλέχθηκε μια στρατηγική που δεν είχε σχέση ούτε με την πραγματικότητα της χώρας ούτε με τα προβλήματα της Ευρωζώνης (Ευρώπη δύο ταχυτήτων).

Από την αρχή της εφαρμογής των μέτρων λιτότητας το ΑΕΠ της χώρας παρουσίασε απότομη πτώση κατά 30 ποσοστιαίες μονάδες και επίσης φαίνεται να μειώνεται δραματικά η ικανότητα παραγωγής της οικονομίας.

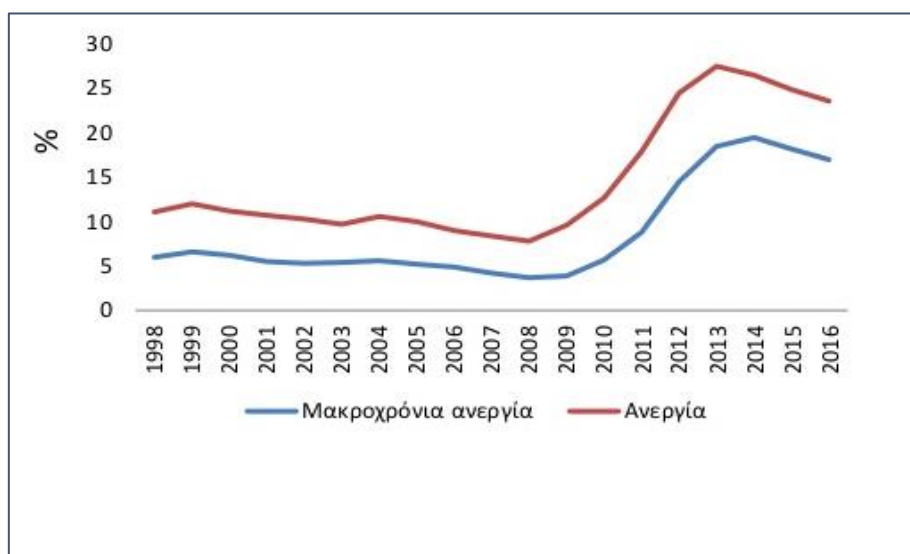

Εικόνα 6: Ποσοστιαίος ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ περιόδου 2008-2017 στην Ελλάδα (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

Εικόνα 7: Ποσοστιαία μεταβολή του δυνητικού προϊόντος στην Ελλάδα για τα έτη 1995-2017. (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ΕΕ, ΟΑΣΑ, ΔNT)

Η συρρίκνωση του ΑΕΠ μέσω της δημοσιονομικής σταθερότητας και των πολιτικών λιτότητας είχε σαν άμεσο αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας και κατ' επέκταση όλο και μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού άρχισε να αντιμετωπίζει προβλήματα στην καθημερινή του διαβίωση.

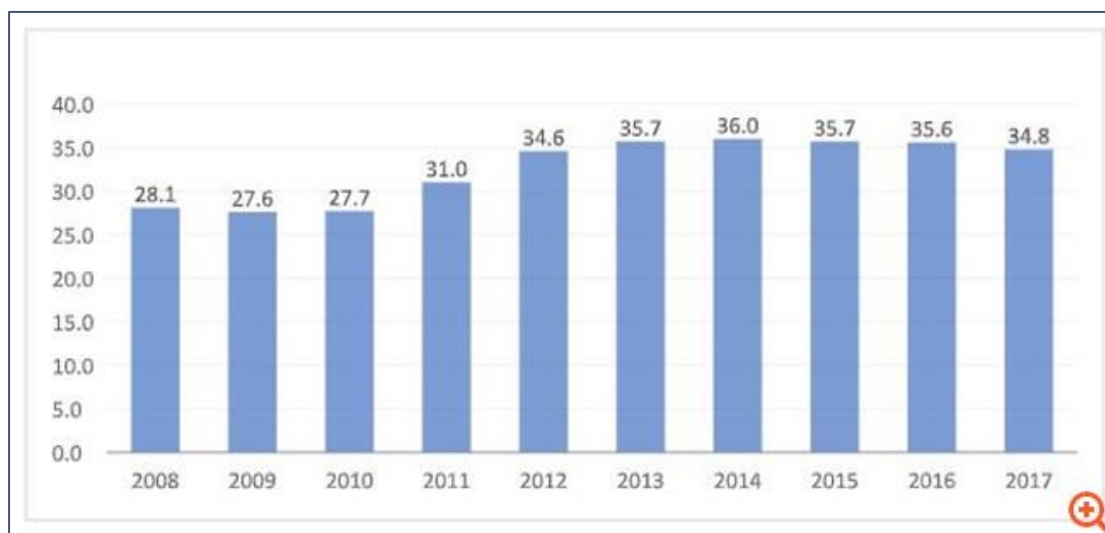
Εικόνα 8 :Ποσοστιαία απεικόνιση της ανεργίας και της μακροχρόνιας ανεργίας στην Ελλάδα μεταξύ των ετών 1998-2016 (Πηγή ΕΛΣΤΑΤ Eurostat)

Εικόνα 9 : Ποσοστιαία απεικόνιση των Συνθηκών διαβίωσης στην Ελλάδα μεταξύ των ετών 2008-2015 (Πηγή ΕΛΣΤΑΤ Eurostat)

Πολλές επιχειρήσεις αντιμετωπίζοντας τη συρρίκνωση της παραγωγής μετά την πτώση της ζήτησης σταμάτησαν τις προσλήψεις προσωπικού και άλλες προέβησαν σε μαζικές απολύσεις. Η αριθμητική αποτύπωση μπορεί να ενισχυθεί με την εικόνα των κλειστών καταστημάτων και επιχειρήσεων.

Παρατηρούμε απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και σε συνδυασμό με την γενικευμένη λιτότητα και την υπερφορολόγηση των νοικοκυριών, έχουμε αύξηση του φαινομένου της φτώχειας, κυρίως πλήττοντας ευάλωτες κοινωνικές ομάδες του πληθυσμού.

Εικόνα :10 Ποσοστό του πληθυσμού στην Ελλάδα που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού μεταξύ των ετών 2008-2017 (Πηγή: Eurostat)

Σημαντικά συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν αν μελετηθεί συγκριτικά το ποσοστό του πληθυσμού στην Ελλάδα που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας και

κοινωνικού αποκλεισμού με τον αντίστοιχο μέσο όρο της ΕΕ. Σύμφωνα με τον πίνακα που ακολουθεί, κατά την περίοδο 2010-2017, για όλες τις ηλικιακές ομάδες το ποσοστό των ατόμων στην Ελλάδα που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού είναι σημαντικά μεγαλύτερο από τον μέσο όρο της ΕΕ-28. Εκείνες οι ομάδες που είναι ενεργές εργασιακά, όμως που υπερβαίνουν αισθητά το αντίστοιχο Ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Ηλικιακή Ομάδα	Κάτω				Άνω					
	των 16 ετών	Από 16 έως 24 ετών	Από 25 έως 49 ετών	Από 50 έως 64 ετών	των 65 ετών	των 65 ετών	των 65 ετών	των 65 ετών		
Ετος	EU	Greece	EU	Greece	EU	Greece	EU	Greece	EU	Greece
2010	27.3	27.8	29.5	38.1	22.0	25.2	24.0	28.3	20.1	26.7
2011	27.0	29.6	29.8	39.3	22.8	28.3	25.1	34.8	20.4	29.3
2012	27.8	35.1	31.3	45.8	23.7	35.8	25.7	37.5	19.2	23.5
2013	27.5	37.6	31.6	48.6	23.7	35.6	26.0	41.4	18.2	23.1
2014	27.5	36.0	31.5	51.0	23.8	37.3	25.5	40.4	17.8	23.0
2015	26.7	36.6	30.9	49.7	23.0	36.8	25.0	40.4	17.4	22.8
2016	25.9	36.3	30.5	48.7	22.8	37.5	24.2	40.3	18.2	22.0
2017	24.0	35.7	29.1	45.4	21.7	36.6	23.5	39.2	18.1	22.8

Εικόνα 11 : Ποσοστό πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού ανα ηλικιακή ομάδα στην ΕΕ- 28 και στην Ελλάδα μεταξύ των ετών 2010-2017 (Πηγή: Eurostat)

Σημείωση: Τα στοιχεία αφορούν την σύνθεση της ΕΕ των 28 μελών-κρατών Δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για τα έτη 2008 και 2009.

Σύμφωνα με το Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, «η κρίση είχε σημαντικό κόστος σε όρους προϊόντος, εισοδημάτων και πλούτου. Από το 2008 έως το 2016 η Ελλάδα έχασε πάνω από το 1/4 του ΑΕΠ της σε σταθερές τιμές, ενώ το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε κατά περίπου 16 ποσοστιαίες μονάδες. Επιπλέον, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε ισοδύναμα αγοραστικής δύναμης μειώθηκε στο 67,4% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2018, από 93,3% το 2008. Παράλληλα, ο λόγος των μη εξυπηρετούμενων δανείων (ΜΕΔ) προς το σύνολο των δανείων εκτινάχθηκε στο 50% περίπου, υπήρξε μεγάλο κύμα μετανάστευσης μορφωμένων Ελλήνων (brain drain) και σημαντική αποεπένδυση, με πολύ σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις.

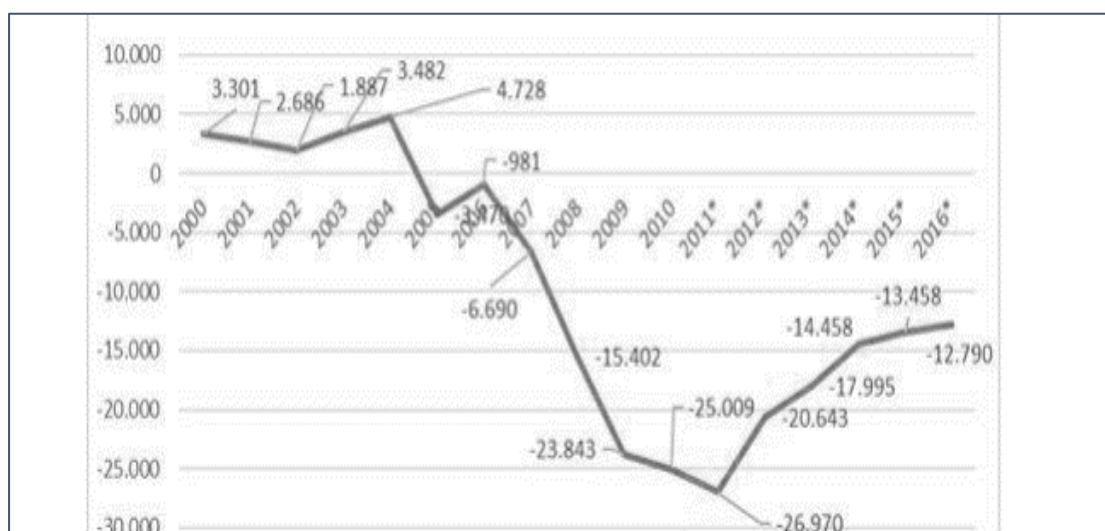
Ως αποτέλεσμα των αρνητικών ρυθμών μεταβολής του ΑΕΠ, ο λόγος του δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ αυξήθηκε κατακόρυφα και διαμορφώθηκε σε μη βιώσιμα επίπεδα, παρά την πολύ σημαντική δημοσιονομική προσαρμογή, ενώ

παράλληλα δημιουργήθηκαν δυσκολίες στα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις στην εξυπηρέτηση του χρέους τους» (Στουρνάρας, 2020).

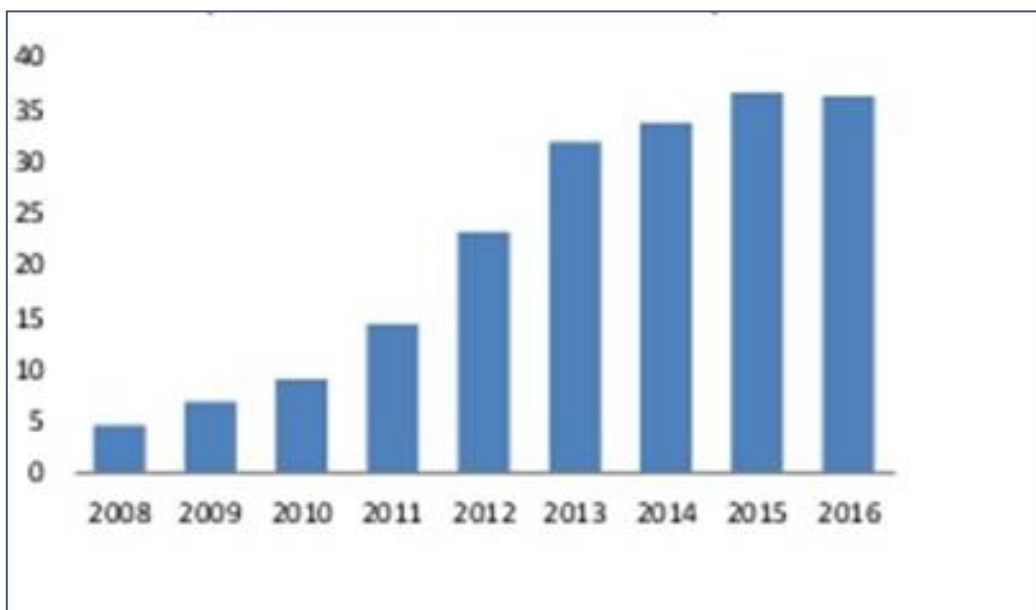
Εικόνα: 12 Απεικόνιση της δυνατότητας ιδιωτικής χρηματοδότησης σε εκατ. ευρώ μεταξύ των ετών 2009-2018 στο τέλος κάθε περιόδου που αναφέρεται. (Πηγή Τράπεζα της Ελλάδος)

Χαρακτηριστικό επίσης στοιχείο που αποτυπώνει την υφιστάμενη κατάσταση είναι η πορεία της αποταμίευσης στην Ελλάδα.

Εικόνα :13 Η καθαρή αποταμίευση, σε εκατ. ευρώ, στην Ελλάδα μεταξύ των ετών 2000-2016 (Πηγή: European Commission Gross national income,2018)

Αλλά και η κατακόρυφη αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων

Εικόνα :14 Ποσοστιαία απεικόνιση των μη εξυπηρετούμενων δανείων μεταξύ των ετών 2008-2016 (Πηγή: ΔΝΤ)

Δυστυχώς οι κρίσεις δεν αποτυπώνονται μόνο σε αριθμητικά δεδομένα αλλά καταγράφονται με αρνητικό πρόσημο σε ανθρώπινες ζωές. Μια μελέτη, που δημοσιεύτηκε στο "British Medical Journals Open", μελέτησε για τριάντα χρόνια τα ποσοστά αυτοκτονιών στην Ελλάδα από το 1983 μέχρι το τέλος του 2012 –, στην οποία ύστερα από τα συγκριτικά δεδομένα που προέκυψαν η Ελλάδα, ήταν ιστορικά τα χαμηλότερα στον κόσμο, αλλά, όπως γράφουν οι συγγραφείς της μελέτης, η Ελλάδα καταλήγουν έχει επηρεαστεί περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη Ευρωπαϊκή χώρα. Τα μέτρα λιτότητας που επιβλήθηκαν τον Ιούνιο του 2011 και συνέπεσαν με μια αύξηση των αυτοκτονιών πάνω από 35% - κατά μέσο όρο 11,2 επιπλέον αυτοκτονίες το μήνα – ποσοστό το οποίο διατηρήθηκε σε όλη τη διάρκεια του επόμενου έτους. Δεν υπήρχαν εκείνη την περίοδο άλλα γεγονότα που θα μπορούσαν να συσχετιστούν με αυτήν την τόσο δραματική αλλαγή στις καταγεγραμμένες αυτοκτονίες. Ο αριθμός των αυτοκτονιών συγκεντρώθηκε από τα δεδομένα πιστοποίησης θανάτου της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (McIntosh, 2015).

Στις κοινωνικές επιπτώσεις σημειώνεται σύμφωνα με την Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, η συνεχώς αυξανόμενη ανεργία, ή οποία έφτασε σε πρωτοφανή επίπεδα σε χώρες όπως η Ελλάδα, ειδικά στους νέους και· οδήγησε σε υποβάθμιση του εργασιακού πλαισίου, σε σχέση με την ασφάλεια των εργαζομένων την αρνητική αλλαγή στις συνθήκες εργασίας, καθώς στην αδυναμία συλλογικής διαπραγματεύσης. Επέφερε επίσης σοβαρές περικοπές στις δημόσιες υπηρεσίες, την κοινωνική ασφάλιση και την κοινωνική προστασία, φορολογικές μεταρρυθμίσεις που

εντείνουν τη φτώχεια και τον αποκλεισμό, οδηγούν σε πτώση του βιοτικού επιπέδου, συνήθως κάτω από το επίπεδο που θεωρείται επαρκές σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Αυξήθηκε ο αριθμός των αστέγων και περιορίστηκε το δικαίωμα στην εκπαίδευση, λόγω των περικοπών στον προϋπολογισμό για την παιδεία και το διδακτικό προσωπικό· τέλος μειώθηκαν σοβαρά και οι δαπάνες για την υγεία.

Η ανεργία, η οποία μπορεί να έχει επικίνδυνες επιπτώσεις σε όλους τους τομείς που συνδέεται, έχει γίνει αντικείμενο μελέτης από πολλούς και σημαντικούς μελετητές σε όλο τον κόσμο. Επηρεάζει άμεσα την οικονομική ανάπτυξη, εντείνει την παγκοσμιοποίηση, οι περιφερειακές ανισότητες αμβλύνονται, η φορολογία επιβαρύνεται, και η εκπαίδευση υποβαθμίζεται, είναι παράγοντας αύξησης της εγκληματικότητας, και οδηγεί σε απορρύθμιση στην αγορά εργασίας, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται κύματα μεταναστών. (Βασιλείου, 2017).

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που εξελίχθηκε στην Ελλάδα σε κρίση χρέους, έχει αιτίες οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο στρεβλό πελατειακό μας πολιτικό σύστημα. Έφερε την χώρα με βίαιο τρόπο αντιμέτωπη με τις παθογένειες του παρελθόντος. Έφερε όμως και την ευρύτερη κοινότητα της οποίας είναι μέλος αντιμέτωπη με τις δικές της δομικές ατέλειες.

Για την Ευρωζώνη η διαχείριση μιας τέτοιας κρίσης ήταν πρωτόγνωρη. Δεν υπήρχαν θεσμοθετημένοι μηχανισμοί διαχείρισης κρίσεων, ενώ υπήρχε απαγόρευση από τη Συνθήκη να αναλάβει το βάρος στήριξης ενός κράτους της ΟΝΕ από άλλα Κράτη Μέλη. Ταυτόχρονα δημιουργήθηκε φόβος ενός κακού προηγούμενου, και πυροδότησε αντιδράσεις πολιτών. Αποτέλεσμα ήταν τα Κράτη Μέλη να καθυστερήσουν σημαντικά να αντιμετωπίσουν το ελληνικό ζήτημα. Καθώς υπήρχαν και άλλες υπερχρεωμένες χώρες, ο φόβος των συνεπειών μιας πτώχευσης στα εθνικά τραπεζικά συστήματα, κυρίως της Γαλλίας και Γερμανίας αλλά και ο κίνδυνος κατάρρευσης του οράματος της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης οδήγησαν τις χώρες της ΟΝΕ, οδηγούμενες από τις εξελίξεις και όχι από δεοντολογική τοποθέτηση να δεχθούν ένα πρόγραμμα χρηματοδοτικής στήριξης για την Ελλάδα. Εξαιτίας της Ελληνικής κρίσης το σχήμα αυτό υιοθετήθηκε χωρίς να γίνουν θεσμικές αλλαγές. Οι φόβοι για την κατάρρευση και άλλων χωρών που βρίσκονταν σε δυσμενή θέση οδήγησε την Ευρωζώνη να αναπτύξει και άλλα μέσα αντιμετώπισης κρίσεων, όπως τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Χρηματοοικονομικής Σταθεροποίησης (European Financial Stabilization Mechanism) και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (European Financial Stability Facility). Ακολούθως, και προκειμένου

να θεσπιστεί μόνιμος μηχανισμός από τα Κράτη Μέλη της ευρωζώνης, ο οποίος θα διασφαλίζει τη χρηματοοικονομική σταθερότητα του συνόλου της ευρωζώνης διαχρονικά, υιοθετήθηκε ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ESM) (Κότιος, Γαλανός και Ρουκανάς, 2012).

Η οικονομική κρίση ανέδειξε πέρα από τα χρόνια προβλήματα της Ελληνικής οικονομίας και δομικές αδυναμίες του συστήματος διακυβέρνησης της Ευρωζώνης, σε πολλές περιπτώσεις έλλειμμα ηγεσίας και δημοκρατικό έλλειμμα καθώς η διαχείριση αυτής της κρίσης έγινε αρχικά με μη νομιμοποιημένους θεσμούς.

Τα συμπεράσματα και οι προβληματισμοί αυτής της κρίσης λειτούργησαν ως καταλύτης αλλαγών για την Ευρώπη και η Ελλάδα μέρος της Ευρωπαϊκής προοπτικής για μια Ενοποιημένη Ευρώπη.

1.5 Περιφερειακές Ανισότητες

1.5.1 Επιπτώσεις των πολιτικών λιτότητας στην περιφέρεια της Ε.Ε

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ακολούθησε πολιτικές ανάλογες με αυτές της Ελλάδας, και σε άλλες χώρες του Ευρωπαϊκού νότου. Συχνά γίνεται αναφορά για το περιφερειακό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση το οποίο μπορεί να οριστεί ως η άνιση κατανομή των πόρων που διαθέτει συμβάλλοντας στην ασύμμετρη ανάπτυξη εντός του χώρου αυτού και εντέλει την περιφερειακή οικονομική και κοινωνική ανισορροπία. Ο οικονομικός χώρος της ΕΕ δεν είναι ομοιογενής και αποτελείται από κράτη και περιφέρειες με διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης και διαφορετικές αναπτυξιακές προοπτικές, αποτέλεσμα διαφορετικών γεωγραφικών οικονομικών και πολιτικών παραγόντων. Τα κράτη -μέλη παρουσιάζουν μεγάλες δημογραφικές διαφορές και διαφοροποιήσεις στην συγκέντρωση και στην πληθυσμιακή πυκνότητα. Μετά από παρατήρηση και αντιπαραβολή της χωροταξικής διαμόρφωσης και της πληθυσμιακής διάρθρωσης, των επιπέδων του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των κρατών -μελών και τη διαφοροποίηση στην αγοραστική δύναμη των κατοίκων της ΕΕ, επιβεβαιώνεται η ανισομερής ανάπτυξη «Βορρά - Νότου» και η ανάδυση, ύστερα από τις διευρύνσεις της ΕΕ, του επίσης ανισομερούς χωρικού προτύπου ανάπτυξης «Δύσης - Ανατολής». Παρατηρείται εν τέλει ανισομερής κατανομή του πλούτου και οικονομικής ανάπτυξης, μεταξύ κέντρου και περιφέρειας. Είναι σαφές ότι πάντα υπήρχαν χωρικές

και περιφερειακές ανισότητες, αλλά η άρση των οικονομικών συνόρων ως προϋπόθεση και ως αποτέλεσμα της οικονομικής ολοκλήρωσης επαναπροσδιορίζει τον οικονομικό χώρο της ΕΕ. Η πορεία προς την οικονομική ενοποίηση συντέλεσε στην μεγαλύτερη απόκλιση των χωρών καθώς με την ένωσή τους δημιουργήθηκαν προβλήματα στην ανάπτυξη των ασθενέστερων. Η διατήρηση αυτού του προτύπου ανάπτυξης και της ανισότητας των δεικτών ευημερίας στην ΕΕ καθώς και η αδυναμία μείωσης αυτών των ανισοτήτων δημιουργεί ερωτηματικά σχετικά με το κατά πόσο οι μηχανισμοί της αγοράς είναι από μόνοι τους ικανοί να αμβλύνουν τις ανισότητες μεταξύ κέντρου και περιφέρειας και σε επίπεδο πολιτικής κατά πόσο οι πόροι που διατίθενται για την άσκηση περιφερειακής πολιτικής είναι αρκετοί και αν αξιοποιούνται με το βέλτιστο τρόπο. (Πετράκος και Ψυχάρης, 2016)

Τα Κράτη Μέλη κατά την είσοδό τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση για λόγους ιστορικούς γεωμορφολογικούς πολιτικούς και οικονομικούς, όπως προαναφέρθηκε, αποτέλεσαν ένα ποικιλόμορφο σχήμα διαφορετικών επιπέδων.

Το επίπεδο των ευρωπαϊκών περιφερειακών ανισοτήτων εκτός από το αρχικό επίπεδο στο οποίο βρισκόταν μια χώρα όταν εισήλθε στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τις ιδιαιτερότητες της κοινωνικό-οικονομικής της διάρθρωσης, επηρεάζεται ακόμη από δύο χαρακτηριστικά: α) από το ευρύτερο οικονομικό και αναπτυξιακό περιβάλλον, και β) από τις κοινές πολιτικές που η Ένωση έχει υιοθετήσει. Οι πολιτικές αυτές δεν έχουν τον ίδιο αντίκτυπο στις περιφέρειες, ακόμη και στο εσωτερικό των χωρών που την απαρτίζουν. Έτσι είναι ενδεχόμενο κάποιες περιφέρειες ή κάποιες χώρες να ωφελούνται ενώ κάποιες άλλες να βρίσκονται σε δυσχέρεια προσαρμογής, με πιθανό αποτέλεσμα διεύρυνση των ήδη υπαρχουσών ανισοτήτων. Κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και τα δύο αυτά χαρακτηριστικά, δηλαδή η αρνητική οικονομική συγκυρία και η άσκηση πολιτικών, έχουν σημαντική παρουσία και συνεπώς επίδραση στο πρόβλημα των περιφερειακών ανισοτήτων στην Ένωση (Γιώτη-Παπαδάκη, 2017). Το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης προξένησε διαταραχές όπως ήταν φυσικό και στην περιφέρεια της ΕΕ αντιστρέφοντας την τάση για μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων και ενέτεινε τις διαφορές μεταξύ κρατών μελών της ΕΕ, αλλά και των κρατών μελών στο εσωτερικό τους. Με την αύξηση των ανέργων και τη μεγάλη μείωση του περιφερειακού εισοδήματος στις χώρες του Ευρωπαϊκού νότου κυρίως, η πορεία προς τη σύγκλιση αντιστράφηκε.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που προκύπτουν από την 7^η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής τον Σεπτέμβριο του 2017 για την οικονομική, την κοινωνική και την

εδαφική συνοχή από το 2008 και μετά, οι περιφερειακές ανισότητες όσον αφορά τα ποσοστά απασχόλησης και ανεργίας διευρύνθηκαν μαζί με τις ανισότητες ως προς το κατά κεφαλή ΑΕγχΠ. Το 2014 άρχισαν να εμφανίζονται μείωση οι ανισότητες ως προς την απασχόληση, ενώ το 2015 άρχισαν να μειώνονται οι ανισότητες ως προς το κατά κεφαλή ΑΕγχΠ. Ωστόσο, πολλές περιφέρειες εξακολουθούν να εμφανίζουν κατά κεφαλή ΑΕγχΠ και ποσοστό απασχόλησης κάτω από τα προ κρίσης επίπεδα. Και αυτό γιατί μεγάλες διαφοροποιήσεις στα ποσοστά ανεργίας μεταξύ των περιοχών δεν επιτρέπουν την επίτευξη υψηλών ρυθμών αύξησης του προϊόντος και της απασχόλησης κατά τις περιόδους ανάκαμψης της οικονομίας.

Καθώς και ο όρος περιφέρεια περιέχει κάποια αοριστία, η έννοια του όρου δεν μπορεί να ερμηνευτεί από ένα σαφή γεωγραφικό προσδιορισμό αλλά μπορεί να οριστεί καλύτερα από τη φύση των προβλημάτων που έρχονται προς επίλυση και μελέτη και αφορούν στην ευημερία, την απασχόληση, την αναπτυξιακή υστέρηση ή την αναπτυξιακή προοπτική μιας περιοχής. Έτσι παρατηρούνται μεγάλες διαφοροποιήσεις στους ανωτέρω τομείς ανάμεσα στα μητροπολιτικά κέντρα και τις επαρχιακές περιοχές, ανάμεσα στα αστικά κέντρα και τις αγροτικές περιοχές και μέσα στην ίδια χώρα.

Προς αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων και για την επίτευξη του οράματος της Ευρωπαϊκής ενοποίησης προέκυψε ένα νέο πεδίο πολιτικής, η περιφερειακή πολιτική. Στις ιδρυτικές Συνθήκες της Κοινότητας γίνονταν αναφορά στο περιφερειακό πρόβλημα και στην ανάγκη για ισόρροπη και αρμονική οικονομική ανάπτυξη, όμως δεν προέκυπτε σαφής προσδιορισμός μέτρων αντιμετώπισης. Το 1975 είκοσι χρόνια από την ίδρυσή της, δημιουργήθηκε το Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) με σκοπό να συμβάλλει στην μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων, ακολούθησαν τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα και φτάσαμε στην ενσωμάτωση της πολιτικής συνοχής στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, όπου από το 1986, έχει ως βασικό στόχο της τη μείωση των αποκλίσεων ανάμεσα στα επίπεδα ανάπτυξης των διαφόρων περιφερειών για να ενισχυθεί η οικονομική και κοινωνική συνοχή. Στο πλαίσιο αυτού του σκοπού προέβλεπε μια σειρά μεταρρυθμίσεων των διαρθρωτικών Ταμείων (ΕΤΠΑ,ΕΚΤ,ΕΓΤΠΕ).

Η πιο πρόσφατη συνθήκη της ΕΕ, η Συνθήκη της Λισαβόνας, προσθέτει μία ακόμα πλευρά στη συνοχή, αναφερόμενη σε «οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή». Προκειμένου να διευκολυνθεί η διαχείριση των προγραμμάτων και οι

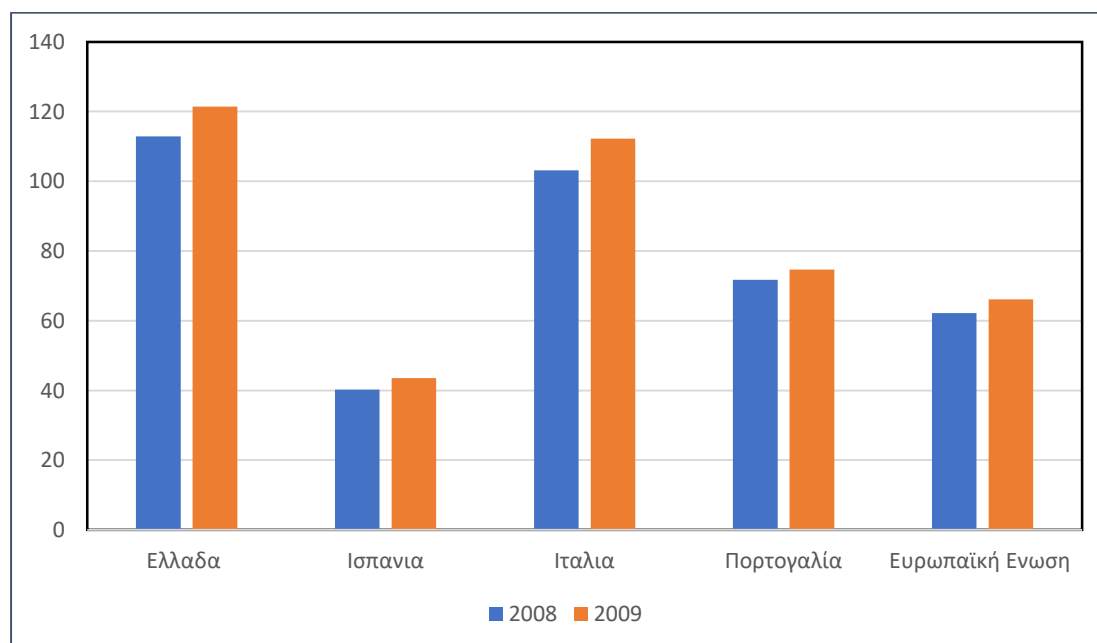
στατιστικές συγκρίσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο, καθορίστηκαν οι λεγόμενες περιφέρειες NUTS. Η ΕΕ χωρίζεται σε 274 περιφέρειες.

Οι περιφερειακές ανισότητες μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν περισσότερο έντονες γεωγραφικά στις χώρες του Ευρωπαϊκού νότου.

Μετά την παγκόσμια οικονομική κατάρρευση οι χώρες της Ευρώπης προχώρησαν σε αναγκαστική εφαρμογή αυστηρών μέτρων λιτότητας ακόμα και για τις χώρες που βρίσκονταν σε ύφεση. Η Πορτογαλία, η Ισπανία, η Ελλάδα και η Ιταλία είναι οι χώρες που επλήγησαν περισσότερο εξαιτίας των πολιτικών λιτότητας που τους επιβλήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση και λόγω της κρίση χρέους στην οποία γρήγορα περιήλθαν οδήγησαν τους πολίτες τους να σηκώσουν δυσβάστακτο βάρος.

Μειώσεις μισθών, αύξηση της φορολογίας, κάθετη πτώση των δημοσίων δαπανών έφεραν αλυσιδωτές αρνητικές συνέπειες στην ευημερία ακόμα στην δυνατότητα επιβίωσης των πολιτών των χωρών αυτών.

Στους οικονομικούς κύκλους της Ευρώπης αναφέρονταν αυτές οι χώρες με την λέξη PIGS που αποτελούσε ακρωνύμιο των αρχικών τους γραμμάτων Portugal, Ireland, Italy, Greece, Spain. , (συμπεριλαμβάνοντας μέχρι το 2013 και την Ιρλανδία) με σκοπό να προσβάλουν τις χώρες της νότιας Ευρώπης, και να τους προσδώσουν έτσι την αποκλειστική ευθύνη για την κρίση. Τα δημοσιονομικά στοιχεία των χωρών αυτών κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2008 και κατά το πρώτο τρίμηνο του 2009 δείχνουν το ήδη μεγάλο δημόσιο χρέος των χωρών έναντι του ΑΕΠ.

Εικόνα:15 Δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ ανά χώρα σε σχέση με το μέσο όρο της ΕΕ Οκτώβριος 2008 - Μάρτιος 2009 (Πηγή: Eurostat, ίδια επεξεργασία)

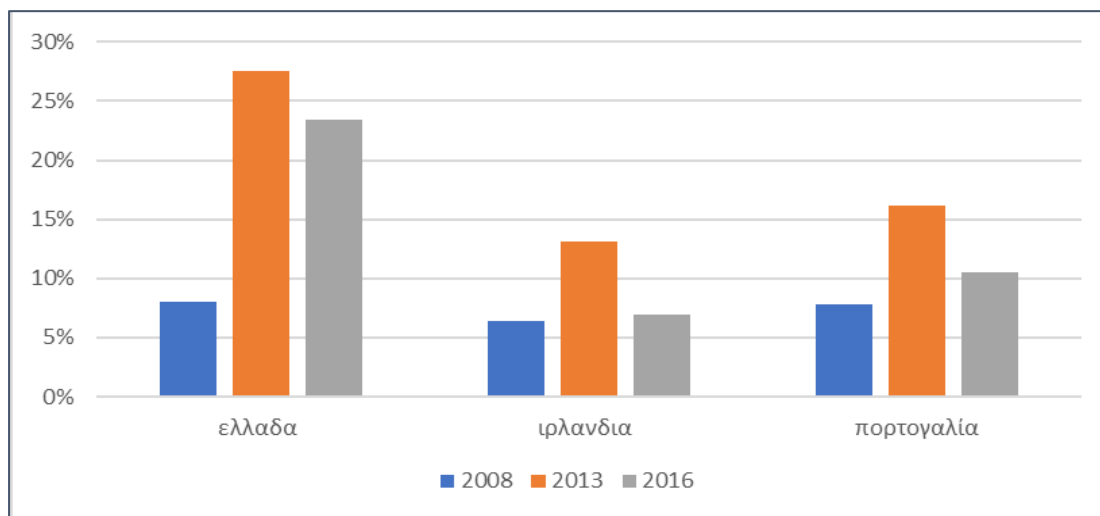
Όπως αναφέρθηκε υπάρχουν πολλές διαφορές μεταξύ Ευρωπαϊκού «Νότου» και Ευρωπαϊκού «Βορρά», οι αποκλίσεις των οποίων οφείλονται σε εγγενή χαρακτηριστικά και μπορούν μόνο με πολιτικές αποφάσεις με συνεργασία και αλληλεγγύη μεταξύ των χωρών μελών της Ένωσης, να αμβλυνθούν και να διασφαλιστεί το μέλλον και η βιωσιμότητα της Ένωσης.

Η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή προέβη σε γνωμοδότηση πρωτοβουλίας με θέμα «Διδάγματα για την αποφυγή αυστηρών πολιτικών λιτότητας στην ΕΕ» η οποία υιοθετήθηκε από την Ολομέλεια 14/02/2018

Στη γνωμοδότηση, συνέβαλαν οι εκπρόσωποι των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών και οι κοινωνικοί εταίροι που συμμετέχουν στις οικονομικές και κοινωνικές επιτροπές τριών κρατών μελών (Ελλάδα, Ιρλανδία και Πορτογαλία), μετά τις αποστολές της ΕΟΚΕ στα συγκεκριμένα Κράτη Μέλη που έγιναν με στόχο να κατανοήσουν και να λάβουν υπόψη τις απόψεις των ανθρώπων που μαρτυρούν και βιώνουν τις αρνητικές επιπτώσεις των επιβαλλόμενων από την τρόικα πολιτικών λιτότητας στην κοινωνία, στον επιχειρηματικό κλάδο, στον κοινωνικό διάλογο και στον διάλογο με τους πολίτες.

Συμπεράναν μεταξύ άλλων ότι η ζώνη του ευρώ δεν διέθετε τα εφόδια ώστε να αντιμετωπίσει τη χρηματοπιστωτική κρίση. Οι ασυνέπειες στον σχεδιασμό των προγραμμάτων προσαρμογής ήταν πολλές και σε διάφορα επίπεδα όπως: ο συντονισμός και η συνεργασία των μελών της τρόικας του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ), όσον αφορά τον σχεδιασμό για τους πιθανούς κινδύνους της κρίσης, το μέγεθος και την πρόβλεψη τους, το γεγονός ότι τα διδάγματα που αντλήθηκαν από προηγούμενες κρίσεις δεν λήφθηκαν πάντα υπόψη ή δεν μπορούσαν να εφαρμοστούν στον νέο ενιαίο νομισματικό χώρο και η ύπαρξη ανισορροπίας μεταξύ των μηχανισμών του ΔΝΤ και των μέσων μακροοικονομικής πολιτικής της ζώνης του ευρώ. Η κρίση και τα προγράμματα προσαρμογής που εφαρμόστηκαν στα τρία Κράτη Μέλη τα οδήγησαν σε μια οικονομική, δημοσιονομική και κοινωνική κατάσταση, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις τα πήγε 20 χρόνια πίσω, βλάπτοντας ανεπανόρθωτα τη διαδικασία σύγκλισής τους ή προκαλώντας ζημιά που θα χρειαστεί

πάρα πολύ χρόνο για να διορθωθεί ως προς τους συντελεστές παραγωγής ή τη λειτουργία της αγοράς εργασίας.

Εικόνα 16: Η ανεργία στην Ελλάδα την Ιρλανδία και την Πορτογαλία ενδεικτικά σε τρία έτη μέσα στην κρίση (Πηγή Eurostat ίδια επεξεργασία)

Η εφαρμογή πολιτικών λιτότητας αύξησε δραματικά τον αριθμό των φτωχών (είτε αυτοί είναι απασχολούμενοι, άνεργοι, είτε ανενεργοί ή άστεγοι). Οι κανόνες του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, της διαδικασίας υπερβολικού ελλείμματος και του δημοσιονομικού συμφώνου, καθώς και οι συνακόλουθες πολιτικές λιτότητας στη ζώνη του ευρώ, είναι εξαιρετικά δυσμενείς για τις χώρες που εξακολουθούν να πλήττονται από την κρίση, καθώς εμποδίζουν την αύξηση των δημοσίων επενδύσεων και των επενδύσεων στήριξης της δημιουργίας θέσεων εργασίας στον ιδιωτικό τομέα, λόγω των αυστηρών κυρώσεων και ποινών που επιβάλλονται σε περίπτωση μη τήρησής τους. Αυτή η κατάσταση έχει οξύνει την ανισότητα στην Ευρώπη, καθώς οι φτωχές χώρες γίνονται ολοένα φτωχότερες λόγω του «φαύλου κύκλου» που δημιουργούν αυτοί οι περιορισμοί.

Τη διετία 2015-2017 παρατηρείται μείωση του ποσοστού ανεργίας στην ΕΕ γενικά, ειδικότερα δε στα Κράτη Μέλη που υπόκεινται σε «προγράμματα προσαρμογής». Πρέπει να τονισθεί ότι, στην προκειμένη περίπτωση, αυτό δεν οφείλεται μόνο στην οικονομική ανάπτυξη αλλά επίσης στους εκατοντάδες χιλιάδες εργαζόμενους που έχουν μεταναστεύσει καθώς και στην ταχεία επιβολή της μερικής απασχόλησης. Ωστόσο, τα ποσοστά φτώχειας και οι υλικές στερήσεις σε διάφορα επίπεδα εξακολουθούν να αυξάνονται λόγω της μείωσης των μισθών και του επισφαλούς χαρακτήρα των νέων μορφών απασχόλησης: η δημιουργία θέσεων εργασίας σημειώθηκε σε τουριστικές και άλλες συναφείς δραστηριότητες οι οποίες

απαιτούν χαμηλού επιπέδου προσόντα ως εκ τούτου, δημιουργούνται περισσότερες θέσεις εργασίας, αλλά η αύξηση αυτή δεν συνεπάγεται και αύξηση της ανταγωνιστικότητας και της προστιθέμενης αξίας (Γνωμοδότηση ΕΟΚΕ, 2018).

1.5.2 Περιφερειακές ανισότητες στο εσωτερικό της ελληνικής επικράτειας

Στην Ελλάδα το ζήτημα των περιφερειακών ανισοτήτων αποτελεί θέμα το οποίο απασχολεί έντονα πέραν της κοινής γνώμης τους πολιτικούς και τη δημόσια διοίκηση. Βασικά αίτια του περιφερειακού προβλήματος της χώρας μας αποτελούν μία σειρά από ιστορικά γεγονότα, η γεωμορφολογική της κατάσταση και οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν τις τελευταίες δεκαετίες.

Οι πόλεμοι, η εξέλιξη της τεχνολογίας, η οικονομική κρίση συντέλεσαν στη μεταβολή του μεγέθους του πληθυσμού, στη κατανομή του στη χώρα και στο βαθμό ανταγωνιστικότητας κάθε περιφέρειας. Από γεωμορφολογικής άποψης η χώρας μας αποτελείται τόσο από ορεινές όσο και από νησιωτικές και παραθαλάσσιες περιοχές. Ανάλογα της γεωμορφολογίας της, κάθε περιφέρεια έχει και διαφορετικά συγκριτικά πλεονεκτήματα τα οποία δυσχεραίνουν την επίτευξη ισόρροπης ανάπτυξης. Τέλος θα πρέπει να αναφέρουμε την αδιαφορία και τον συγκεντρωτισμό της κεντρικής διοίκησης καθώς και την ανυπαρξία πολιτικών περιφερειακής ανάπτυξης που συμβάλλουν στην αύξηση των ανισοτήτων. Η συσσώρευση των φορέων δημόσιας διοίκησης, η εξάρτηση από το κεντρικό κράτος για χρηματοδοτήσεις, η έλλειψη εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού με αρμοδιότητες σε περιφερειακό επίπεδο οδήγησε στη συσσώρευση δραστηριοτήτων και πληθυσμού στην πρωτεύουσα της χώρας δημιουργώντας εμπόδια στην ανάπτυξη ισορροπίας μεταξύ των διαφόρων περιφερειών.

Το γεγονός της συγκέντρωσης του μισού πληθυσμού της χώρας μας σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη ενώ η υπόλοιπη χώρα δεν διαθέτει σοβαρές αστικές πληθυσμιακές συγκεντρώσεις οδηγεί από μόνο του στην ύπαρξη μίας άνισης κατανομής υποδομών, υπηρεσιών και ευκαιριών ανάπτυξης. Το ποσοστό της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας της χώρας ξεπερνά το 50% στους νομούς αυτούς ενώ η Αττική παράγει σχεδόν το μισό ΑΕΠ της χώρας υποδηλώνοντας ότι το παραγωγικό σύστημα της Ελλάδας χαρακτηρίζεται από έντονο μητροπολιτικό χαρακτήρα (Πετράκος και Ψυχάρης, 2016).

Περιφέρειες \ Έτη	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
ΕΛΛΑΔΑ	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Αττική	48,5%	48,5%	47,9%	47,9%	47,8%	47,4%	47,6%	47,8%	47,8%
Βόρειο Αιγαίο	1,4%	1,4%	1,4%	1,4%	1,4%	1,4%	1,4%	1,4%	1,4%
Νότιο Αιγαίο	3,2%	3,2%	3,2%	3,4%	3,5%	3,5%	3,4%	3,4%	3,4%
Κρήτη	4,8%	4,7%	4,6%	4,8%	5,0%	5,0%	4,9%	5,0%	5,0%
Ανατολική Μακεδονία, Θράκη	4,1%	3,9%	4,0%	3,9%	3,8%	3,8%	3,9%	3,8%	3,8%
Κεντρική Μακεδονία	13,4%	13,5%	13,5%	13,3%	13,2%	13,5%	13,6%	13,6%	13,7%
Δυτική Μακεδονία	2,3%	2,4%	2,8%	2,8%	2,8%	2,7%	2,5%	2,4%	2,3%
Ήπειρος	2,2%	2,2%	2,2%	2,2%	2,2%	2,2%	2,2%	2,2%	2,2%
Θεσσαλία	4,8%	4,8%	4,9%	5,0%	5,0%	5,1%	5,1%	5,0%	5,0%
Ιόνια Νησιά	1,8%	1,7%	1,7%	1,7%	1,8%	1,8%	1,7%	1,7%	1,8%
Δυτική Ελλάδα	4,7%	4,6%	4,7%	4,6%	4,6%	4,6%	4,5%	4,4%	4,4%
Στερεά Ελλάδα	4,5%	4,5%	4,6%	4,5%	4,5%	4,6%	4,7%	4,7%	4,6%
Πελοπόννησος	4,2%	4,3%	4,4%	4,5%	4,4%	4,5%	4,5%	4,6%	4,5%

*προσωρινά στοιχεία

Εικόνα 17 : Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία για τα έτη 2010-2018 σε εκατ. ευρώ και η κατανομή της σε επίπεδο περιφέρειας (NUTS II) (Πηγή :ΕΛΣΤΑΤ 2021)

Συνέπεια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης ήταν τα προβλήματα της άνισης ανάπτυξης στο χώρο να υποβαθμίζονται στη λίστα των προτεραιοτήτων της οικονομικής πολιτικής. Τα προγράμματα λιτότητας τα οποία κλήθηκε η χώρα μας να εφαρμόσει οδήγησαν σε μείωση μισθών, συντάξεων και αποταμιεύσεων, σε εφαρμογή βαριάς φορολογίας που επιβλήθηκε στον πληθυσμό και οδήγησαν σε μείωση του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων, το οποίο έχει σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση του περιφερειακού προβλήματος.

Η οικονομική και δημοσιονομική κρίση, ήταν βέβαιο ότι θα είχαν ένα ειδικό «γεωγραφικό αποτύπωμα». Σε μελέτη του Γ. Ψυχάρη (Ψυχάρης κ.α., 2011) έγινε προσπάθεια χαρτογράφησης των επιδράσεων της οικονομικής κρίσης στις ελληνικές περιφέρειες σε παραμέτρους όπως η ανεργία, το δηλωθέν εισόδημα, οι αποταμιευτικές καταθέσεις, η κατασκευαστική δραστηριότητα, ο τουρισμός, οι εξαγωγές, η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας για βιομηχανική και οικιακή χρήση, οι πωλήσεις ΙΧΕ αυτοκινήτων και η έναρξη και παύση εμπορικών επιχειρήσεων. Από τη μελέτη αυτή έχουν προκύψει ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα.

Συνοπτικά, τα συμπεράσματα της ανάλυσης είναι τα εξής:

› Όλες οι περιφέρειες έχουν δεχθεί αρνητικές επιδράσεις από την οικονομική κρίση.

- › Υπάρχει μια γενικότερη τάση εξίσωσης των οικονομικών και κοινωνικών μεταβλητών προς τα κάτω.
- › Οι πιο αναπτυγμένες και περισσότερο εκτεθειμένες στον διεθνή ανταγωνισμό περιφέρειες (με την Αττική να προηγείται) δείχνουν σημάδια εντονότερης επιβάρυνσης.
- › Επειδή οι λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες έχουν επίσης χειροτερέψει τη θέση τους, η ιεραρχία παραμένει η ίδια.
- › Οι πιο προηγμένοι οικονομικοί κλάδοι είναι περισσότερο εκτεθειμένοι στην κρίση και δέχονται εντονότερες πιέσεις προς τα κάτω.
- › Οι πιο παραδοσιακοί κλάδοι όπως Γεωργία και Τουρισμός αποτελούν καταφύγιο αλλά δεν είναι βέβαιο ότι μπορούν να αντισταθμίσουν τις απώλειες που προέρχονται από την γενικότερη οικονομική κρίση. (Ψυχάρης, 2012).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

«Η ανθρωπότητα έχει τρεις μεγάλους εχθρούς : τον λοιμό, την πείνα και τον πόλεμο από αυτούς μακράν ο μεγαλύτερος, μακράν ο τρομερότερος είναι ο λοιμός».

Σερ Ουίλιαμ Όλσερ, Η μελέτη των επιδημιών στο νότο(1896)

Η πρώτη πιο γνωστή καταγεγραμμένη πανδημία στην ιστορία της ανθρωπότητας είναι ο Λοιμός των Αθηνών (430 π.Χ.), ήταν ένας τυφοειδής πυρετός που σκότωσε περίπου τα 2/3 του πληθυσμού της Αθήνας σε τέσσερα χρόνια.

«Όλοι γνωρίζουν πως οι λοιμοί έχουν έναν τρόπο να επαναλαμβάνονται στον κόσμο, ωστόσο, μας είναι δύσκολο να πιστέψουμε αυτά που πέφτουν πάνω μας από έναν

γαλάζιο ουρανό. Στον κόσμο υπάρχουν από πάντα πανδημίες και πόλεμοι, κι όμως πάντα οι επιδημίες και οι πόλεμοι βρίσκουν τους ανθρώπους απροετοίμαστους.»

Αλμπέρ Καμύ, Η Πανούκλα (1947)

2.1 Ιστορικό

Από την πρώτη ιστορική καταγραφή η ανθρωπότητα γνώρισε πολλές πανδημίες με την πιο σφοδρή στην πρόσφατη ιστορία αυτήν της Ισπανικής γρίπης. Αν και στην πραγματικότητα οι μεγάλες επιδημίες δεν είναι τόσο σπάνια φαινόμενα, η έλευσή τους πάντα μας αιφνιδιάζει. Έναν αιώνα μετά από την Ισπανική γρίπη, η οποία είχε σαν αποτέλεσμα την απώλεια της ζωής εκατομμυρίων ανθρώπων, το 2020 θα μείνει στην παγκόσμια Ιστορική μνήμη ως η χρονιά που ξέσπασε ξανά πανδημία. Σκοπός της παρούσας αναφοράς είναι να σκιαγραφήσει τις μακροχρόνιες επιπτώσεις της σύγχρονης πανδημίας στην υγεία μας σωματική και ψυχική, τις επιπτώσεις στην μόρφωση των παιδιών, και την οικονομική και κοινωνική προοπτική αυτής της γενιάς που τώρα θα μπει στην ενήλικη ζωή της σε μία από τις πιο ζοφερές στιγμές της ιστορίας.

Το φθινόπωρο του 2019 εμφανίστηκε στην πόλη Γιουχάν της Κίνας ένας άορατος εχθρός, με ορατά παρόλα αυτά αποτελέσματα. Διαπιστώθηκαν τα πρώτα κρούσματα, άνθρωποι δηλαδή που ασθένησαν από έναν ιό που αργότερα η επιστημονική κοινότητα ονόμασε COVID 19 σηματοδοτώντας το έτος εμφάνισης του.

Ο ιός εμφανίστηκε στην Κίνα σε μία ατυχή περίοδο για την ανθρωπότητα καθώς συνέπεσε με τον εορτασμό του Νέου Σεληνιακού έτους στις 25 Ιανουαρίου 2020 περίοδο κατά την οποία γίνεται μαζική μετακίνηση πολιτών. Επίσης η Γιουχάν αποτελούσε κέντρο εμπορικών μεταφορών παγκόσμιας εμβέλειας. Η Κινεζική Κυβέρνηση αρχικά προσπάθησε να περιορίσει την εξάπλωση του ιού, μη δίνοντας όμως ακριβή στοιχεία στην παγκόσμια κοινότητα και παρότι προς το τέλος του Ιανουαρίου 2020 εφάρμοσε πρωτοφανή περιοριστικά μέτρα, από τις αρχές κιάλας του μήνα Φεβρουαρίου ο ιός είχε περάσει τα σύνορα της Κίνας.

Στην Ευρώπη εμφανίστηκαν τα πρώτα κρούσματα αρχές Φεβρουαρίου και σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα εξαπλώθηκε ραγδαία στις χώρες του Νότου κυρίως Ισπανία και Ιταλία.

Οι περισσότερες κυβερνήσεις της Ευρώπης μπροστά σε αυτή την καταγιστική εξέλιξη η μία μετά την άλλη ξεκινώντας από την Ιταλία επέβαλαν

περιοριστικά μέτρα στις μετακινήσεις στην εργασία και στις κοινωνικές συναναστροφές των πολιτών.

Γρήγορα ο ιός πέρασε από την άλλη μεριά του Ατλαντικού ξεπερνώντας μάλιστα σε κρούσματα αυτά της Κίνας μετατρέποντας την επιδημία σε πανδημία. Σήμανε συναγερμός, οι μετακινήσεις περιορίστηκαν στο ελάχιστο και επιβλήθηκαν περιορισμοί σε πολλές χώρες με τις ΗΠΑ να απαγορεύουν τις μετακινήσεις προς και από την ΕΕ. Ξαφνικά η Γη σταμάτησε να γυρνάει σε κανονική τροχιά, κάθε επιχειρηματική δραστηριότητα σταμάτησε και επιβλήθηκε κοινωνική αποστασιοποίηση.

2.2 Επιπτώσεις της πανδημίας σε επιμέρους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής

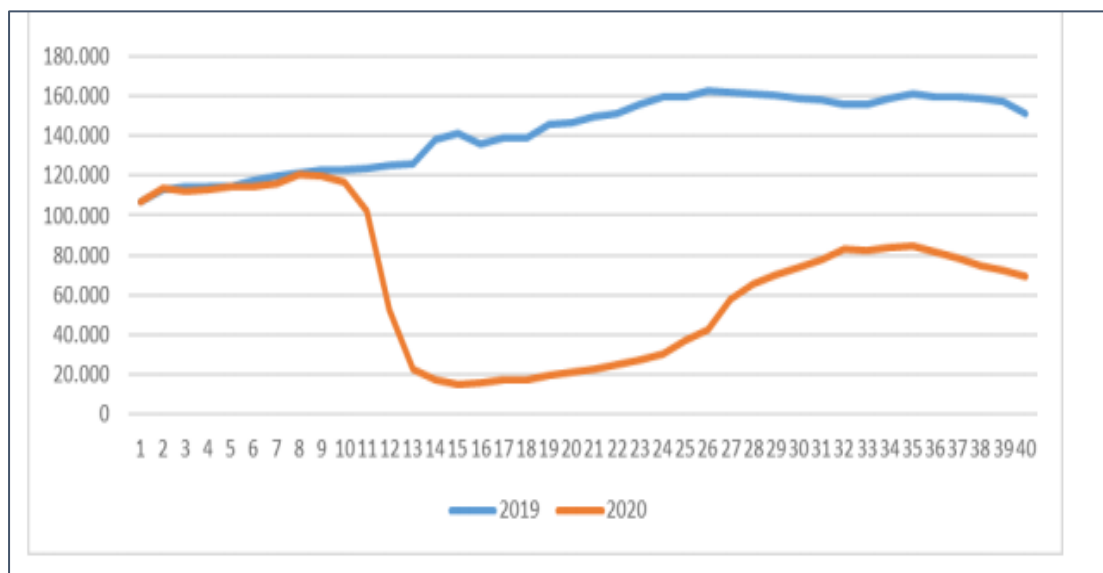
Οι πρωτοφανείς περιορισμοί που εφαρμόστηκαν είχαν άμεσο οικονομικό και κοινωνικό αντίκτυπο.

Η επικεφαλής του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου προέβλεψε το χειρότερο οικονομικό και κοινωνικό αντίκτυπο από τη Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930 για το 2020 με πιθανότητα μικρής ανάκαμψης το 2021.

Σύμφωνα με την φθινοπωρινή έκθεση (9/2020), της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας από τις αρχές του 2020 η πανδημία του κορωνοϊού (COVID-19) έχει προκαλέσει σοβαρό πλήγμα στην οικονομική δραστηριότητα σε παγκόσμιο επίπεδο και στο επίπεδο ζώνης ευρώ. Παρατηρήθηκε σημαντική πτώση το α' τρίμηνο, το πραγματικό ΑΕΠ της ζώνης του ευρώ μειώθηκε κατά 11,8% το β' τρίμηνο. Αυτή η πρωτοφανής κατάρρευση της οικονομικής δραστηριότητας αντανάκλα τον αρνητικό αντίκτυπο των αυστηρών μέτρων αναστολής της δραστηριότητας επιχειρήσεων και περιορισμού των μετακινήσεων (μέτρων καραντίνας) που εφαρμόστηκαν στις περισσότερες χώρες της ζώνης του ευρώ στα μέσα Μαρτίου. Ο αντίκτυπος μετριάστηκε στη συνέχεια από τη σταδιακή χαλάρωση αυτών των μέτρων από τον Μάιο και μετά, καθώς και από τις μεταβολές στη συμπεριφορά των πολιτών ως απάντηση στην πανδημία.

2.2.1 Αερομεταφορές

Οι αερομεταφορές περιορίστηκαν στο ελάχιστο με αποτέλεσμα οι αεροπορικές εταιρείες να δεχτούν το μεγαλύτερο πλήγμα στην ιστορία τους. Σύμφωνα με την Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας, η αεροπορική κίνηση το 2020 έπεσε σε επίπεδα προ 30ετίας λόγω Covid-19. Τα στατιστικά στοιχεία για το δωδεκάμηνο δείχνουν πτώση 69,3% (Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας, 2021). Το 2020 μετακινήθηκαν «μόλις» 1,8 δισ. άνθρωποι με αεροπλάνα, από 4,5 δισ. το 2019. Σύμφωνα με την IATA, η δραματική αυτή συρρίκνωση του αριθμού των επιβατών κατά 60,5% οδήγησε σε πτώση του τζίρου κατά 500 δισ. στα 328 δισ. δολάρια. Οι εκτιμώμενες απώλειες ανέρχονται στα 118,5 δισ. δολάρια (99,9 δισ. ευρώ). Στα ποσά αυτά δεν περιλαμβάνονται οι απώλειες των επίσης βαριά δοκιμαζόμενων αεροδρομίων και των παρόχων υπηρεσιών σε αυτά. Με βάση το αισιόδοξο σενάριο της έκθεσης του Eurocontro ο αριθμός των πτήσεων στην Ευρώπη θα επιστρέψει στα επίπεδα του 2019 το 2024. Με βάση το πιο ρεαλιστικό σενάριο ο στόχος αυτός δεν αναμένεται να επιτευχθεί πριν το 2026. Πέρα όμως από την ανάκαμψη, αποτελεί κοινή διαπίστωση πως οι αερομεταφορές θα αλλάξουν ριζικά και η εικόνα θα είναι πολύ διαφορετική και μετά την πανδημία. Παρά τις δυσκολίες ως προς την ακριβή πρόβλεψη της πορείας ανάκαμψης των επιπέδων της εναέριας κυκλοφορίας, με τα μέχρι σήμερα δεδομένα, αναμένεται ότι τα χαμηλά επίπεδα εναέριας κυκλοφορίας και ζήτησης από πλευράς επιβατών λόγω της πανδημίας COVID-19 θα διατηρηθούν καθ' όλη τη διάρκεια του 2021. Η πρόβλεψη για επιστροφή στα επίπεδα προ της νόσου COVID-19 φαίνεται μακρινή. Λόγω της συνεχιζόμενης πανδημίας και των επιπτώσεών της στην εναέρια κυκλοφορία, αναμένεται ότι οι αερομεταφορείς θα συνεχίσουν να αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα ρευστότητας το 2021, τα οποία είναι πιθανό να προκαλέσουν την αναστολή ή την ανάκληση της άδειας λειτουργίας τους (Συμβούλιο της ΕΕ, 2020).

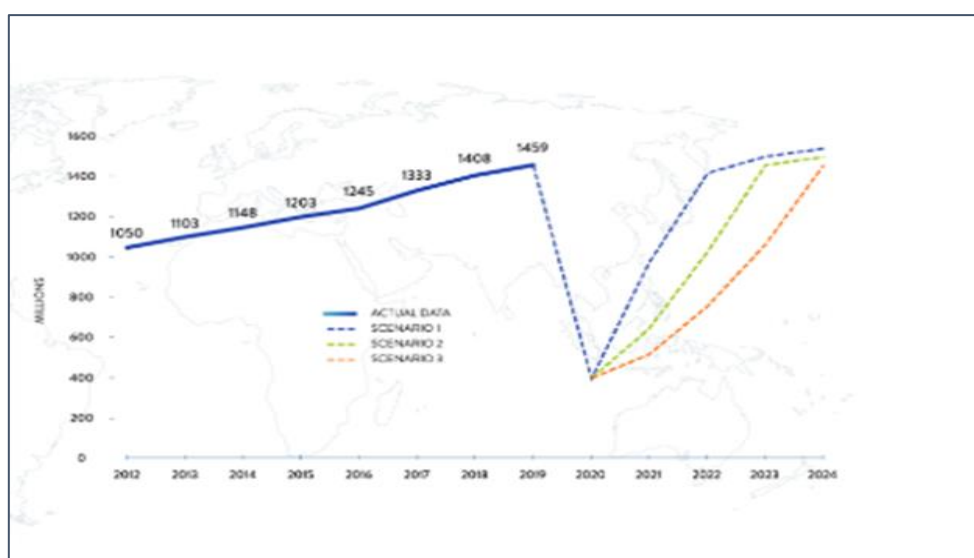

Εικόνα 18: Η Αεροπορική κίνηση στην ΕΕ για τα έτη 2019-2020 σε χιλιάδες ανά εβδομάδα
(Πηγή: Eurocontrol)

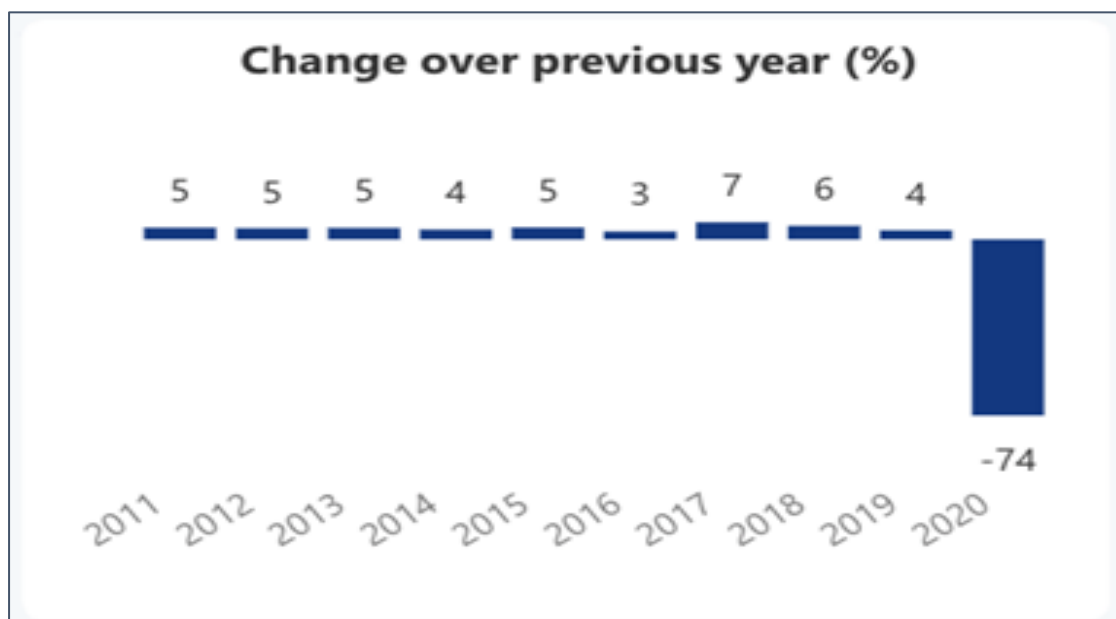
2.2.2 Τουρισμός

Οι αερομεταφορές αποτελούν σημαντικό «δίκτυο διανομής» για τον τουρισμό, ο οποίος αλυσιδωτά υπέστη ισχυρότατο πλήγμα.

Ο τουρισμός όπως και ολόκληρος ο κλάδος των υπηρεσιών, είναι και πιο ευαίσθητος στις κρίσεις σε σχέση με τον κλάδο της παράγωγής προϊόντων. Ο κλάδος του τουρισμού δεν είναι η πρώτη φορά που δέχεται έντονους κλυδωνισμούς, καθώς και μέσα στην τελευταία εικοσαετία είχαμε πέντε μεγάλες επιδημίες.

Εικόνα 19: Σενάρια για την επιστροφή του τουρισμού στα επίπεδα του 2019 για τα έτη 2021-2024
(Πηγή: Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UN WTO))

Εικόνα 20: Ετήσια μεταβολή του τουρισμού.(Πηγή: Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UN WTO)

Έτσι λοιπόν ο παγκόσμιος τουρισμός βρίσκεται μπροστά στην πρόκληση να ξεπεράσει την πρωτοφανή κρίση της πανδημίας covid καθώς είναι η μεγαλύτερη των τελευταίων δεκαετιών σε ένταση και διασπορά. Μέσα σε συνθήκες ανασφάλειας απωλειών σε ζωές και την πανδημία σε εξέλιξη δεν μπορεί να υπάρξει ακριβής πρόβλεψη για το μέλλον στον κλάδο του τουρισμού.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ο τουριστικός κλάδος, αριθμεί περί τα 2,3 εκατομμύρια επιχειρήσεις, κυρίως μικρές και μεσαίες (ΜΜΕ), οι οποίες, βάσει εκτιμήσεων απασχολούν σχεδόν 12,3 εκατομμύρια άτομα. Υπολογίζεται ότι άμεσα και έμμεσα συνδέονται με την Ευρωπαϊκή τουριστική βιομηχανία είκοσι επτά εκατομμύρια άτομα. Το 2018, μία στις 10 επιχειρήσεις στην ευρωπαϊκή οικονομία ανήκε στον τουριστικό κλάδο (NewEurope Greece, 2019).

Η Ελλάδα ανήκει στις χώρες των οποίων η οικονομία στηρίζεται σε υψηλό βαθμό στον τουρισμό, βρίσκεται τρίτη στη λίστα των πιο εξαρτημένων από τον τουρισμό κρατών μετά τις Φιλιππίνες και την Πορτογαλία καθώς το 25% του ΑΕΠ της χώρας έχει πηγή τον τουρισμό.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ανέλαβε διττό ρόλο και θέσπισε μέτρα προστασίας και ασφάλειας των πολιτών της, αλλά και την προστασία και την στήριξη του τουριστικού κλάδου.

Το Κοινοβούλιο ψήφισε μέτρα για την αντιμετώπιση της κρίσης, που αφορούν στη στήριξη ρευστότητας, σε φορολογικές ελαφρύνσεις, στη χαλάρωση των σχετικών με τις κρατικές ενισχύσεις κανόνων, καθώς και στην προσωρινή αναστολή των κανόνων της ΕΕ που αφορούν στις χρονοθυρίδες απογείωσης και προσγείωσης των αεροδρομίων έχοντας ως στόχο να αποφευχθούν οι άδειες πτήσεις.

Παράλληλα εκδόθηκαν, από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ενημερωτικές οδηγίες σχετικά με την προστασία των επιβατών, οι οποίες αφορούσαν στα δικαιώματά τους και τα οργανωμένα ταξίδια. Μέσω του μηχανισμού πολιτικής προστασίας της ΕΕ διευκολύνθηκε ο επαναπατρισμός δεκάδων χιλιάδων ευρωπαίων πολιτών, οι οποίοι βρίσκονταν στο εξωτερικό. Τα μέτρα που έλαβε η ΕΕ για να στηρίξει την τουριστική βιομηχανία ήρθαν να συμπληρώσουν και να ενισχύσουν τα αντίστοιχα μέτρα που κάθε χώρα έλαβε σε εθνικό επίπεδο.

Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσιεύοντας συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές και συστάσεις σχετικά με τον τουρισμό και τις μεταφορές έχοντας ως στόχο να παράσχει βοήθεια στις χώρες της ΕΕ προκειμένου να καταστεί εφικτή η άρση των ταξιδιωτικών περιορισμών, η αποκατάσταση των σχετικών με τις μεταφορές υπηρεσιών και το άνοιγμα των τουριστικών επιχειρήσεων.

2.2.3 Εμπόριο

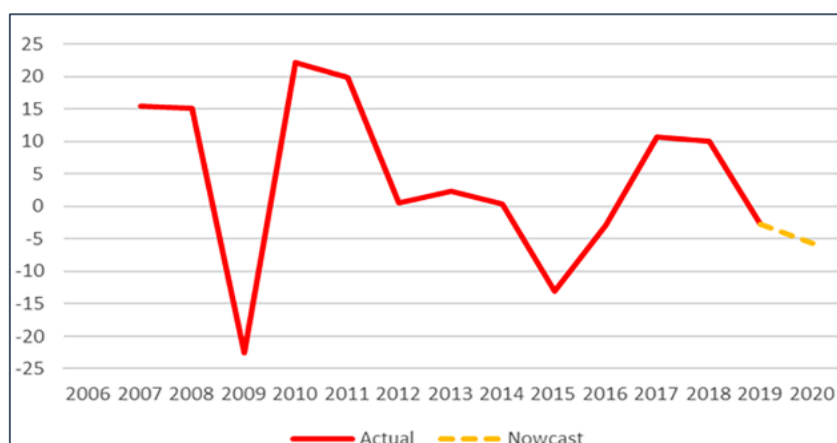
Στην προσπάθεια αποτροπής εξάπλωσης της πανδημίας COVID-19, έχουν ληφθεί σε όλες τις χώρες ανά τον κόσμο σειρά από περιοριστικά μέτρα, συνέπεια των οποίων είναι η αρνητική επίδραση στο διεθνές εμπόριο αγαθών. Η αρνητική αυτή επίδραση δεν ήταν καθολική μιας και σημειώθηκαν αξιοσημείωτες εξαιρέσεις, μεταξύ των οποίων η διακίνηση εμπορευμάτων τα οποία είναι απαραίτητα για την αντιμετώπιση της υγειονομικής κρίσης, τα λεγόμενα «COVID -19» συναφή προϊόντα.

Μέσα σε συνθήκες περιορισμών, γενικευμένων μέτρων για την αναχαίτηση της πανδημίας διακόπηκαν οι παγκόσμιες αλυσίδες τροφοδοσίας, αυτό προκάλεσε μοιραία μια κρίση προσφοράς και ζήτησης το οποίο συνεπάγεται απώλεια θέσεων εργασίας βραχυπρόθεσμα, αλλά καθώς βρισκόμαστε σε μία κατάσταση σε εξέλιξη μπορούν να γίνουν σενάρια και για την μακροπρόθεσμη εξέλιξη του φαινομένου.

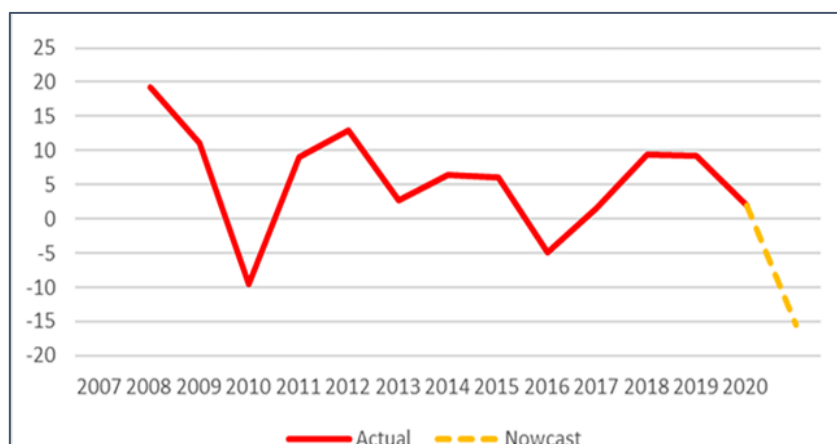
Παρόμοιες υποθέσεις οδήγησαν σε προβλέψεις ότι το πραγματικό παγκόσμιο ΑΕΠ (εκτός της ζώνης του ευρώ) θα παρουσιάσει μείωση της τάξεως του 4% το 2020

ενώ στη συνέχεια θα ανακάμψει σε ποσοστό 6% το 2021 και 3,9% το 2022. Η πρόβλεψη για το παγκόσμιο εμπόριο δείχνει πως θα έχει μεγαλύτερη αρνητική επίδραση σε σχέση με το παγκόσμιο ΑΕΠ δεδομένου ότι εντείνονται οι συνέπειες της διατάραξης των εφοδιαστικών αλυσίδων και των κλειστών συνόρων. Επιπρόσθετα οι συνέπειες στο εμπόριο είναι πιο εμφανής σε περιόδους όπου υπάρχει οικονομική ύφεση. Κατά συνέπεια, η εξωτερική ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών στην ευρωζώνη προβλέπεται να μειωθεί περί το 15,1% το 2020 και ακολούθως να παρουσιάσει αύξηση κατά 7,8% και 4,2% το 2021 και το 2022 αντίστοιχα (ECB Eurosystem, 2020).

Τα πραγματικά στοιχεία έδειξαν ότι το παγκόσμιο εμπόριο τον Δεκέμβριο του 2020 σύμφωνα με την UNCTAD (Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη) σημείωσε πτώση 5,6%, η μεγαλύτερη πτώση από το 2009 και ακόμα μεγαλύτερη πτώση 15% σημειώθηκε στον τομέα των υπηρεσιών όπως δείχνουν οι εικόνες 2 και 3 (UNCTAD, 2020).

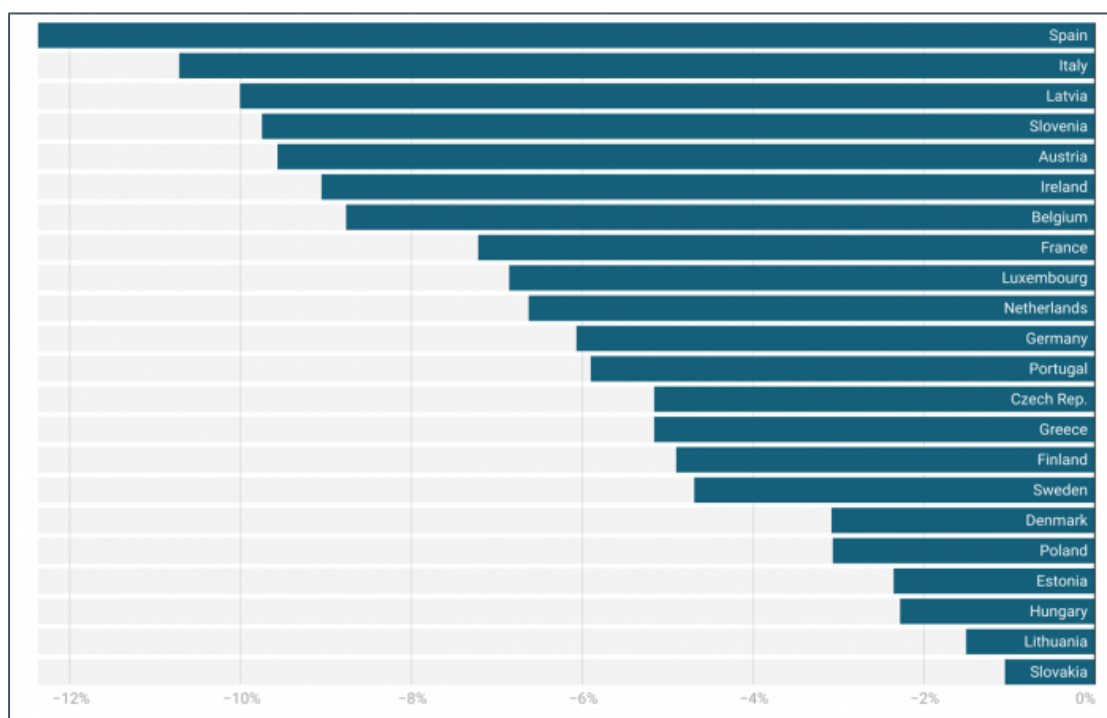
Εικόνα 21: Ποσοστιαία μεταβολή διεθνούς εμπορίου προϊόντων (USD) (Πηγή: UNCTAD)

Εικόνα 22: Ποσοστιαία μεταβολή διεθνούς εμπορίου υπηρεσιών (USD) (Πηγή: UNCTAD)

Οι περιορισμοί στο διεθνές εμπόριο μαζί με την ύφεση που προκάλεσε η πανδημία Covid-19 είχαν καταλυτική επίδραση στην κατανάλωση των νοικοκυριών των χωρών της ΕΕ. Η κατανάλωση αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την επίτευξη εξόδου από την ύφεση δεδομένου ότι μέσω αυτής απορροφάται το 60% του ΑΕΠ στις αναπτυγμένες οικονομίες και κατά συνέπεια ο τρόπος με τον οποίο κινείται επηρεάζει δραστικά το πόσο γρήγορα μπορεί να επιτευχθεί η ανάκαμψη.

Στο παρακάτω γράφημα εμφανίζεται η ποσοστιαία μεταβολή της κατανάλωσης το διάστημα 2019 - 2020. Αυτό που προκύπτει είναι πως σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες σημειώθηκε μείωση της κατανάλωσης, ενώ η μέση μεταβολή κινήθηκε στο -6,2%. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η έντονη διαφοροποίησή της μεταξύ των χωρών. Την μεγαλύτερη πτώση εμφανίζουν η Ιταλία και η Ισπανία, με ποσοστά -12,3% και -10,7% αντιστοίχως. Οι χώρες αυτές ήταν που παρουσίασαν και την πιο μεγάλη ύφεση στην ΕΕ. Από την άλλη οικονομίες όπως αυτές της Σλοβακίας και της Λιθουανίας παρουσίασαν μικρότερη μείωση στην κατανάλωσή τους (-1% και -1,5% αντίστοιχα). Το ποσοστό της Ελλάδας, αν και ήταν η χώρα με την τρίτη μεγαλύτερη ύφεση στην ΕΕ για το συγκεκριμένο διάστημα, ανέρχεται στο -5,9%, τοποθετώντας την στην κατάταξη λίγο πιο χαμηλά από τον μέσο όρο.

Εικόνα 23: Ποσοστιαία μεταβολή της κατανάλωσης των νοικοκυριών κατά την πανδημία στις Ευρωπαϊκές χώρες. (Πηγή: ΕΛΙΑΜΕΠ)

Στις πιο ασθενείς οικονομίες η κατανάλωση είναι ανελαστική δεδομένου ότι το μεγαλύτερο ποσοστό του εισοδήματος των νοικοκυριών καταναλώνεται για την προμήθεια αναγκαίων αγαθών και υπηρεσιών (τρόφιμα, ιατρική περίθαλψη, λογαριασμοί κοινής ωφέλειας). Από την άλλη πλευρά τα νοικοκυριά ισχυρών οικονομιών καταναλώνουν μεγάλο ποσοστό του εισοδήματός τους (πέρα από τις δαπάνες για την κάλυψη των βασικών αναγκών) και σε είδη πολυτελείας, δίνοντας στην κατανάλωση μία ελαστικότητα που τη βοηθά να αντιδρά και να προσαρμόζεται καλύτερα σε συνθήκες κρίσης αντίστοιχης με αυτής που βιώνουμε. Πάντως πρέπει να τονιστεί ότι οι αρνητικές συνέπειες από τη μείωση της κατανάλωσης συνοδεύονται και από μία αισιόδοξη πρόβλεψη μιας και πόροι που δεν χρησιμοποιήθηκαν υπάρχουν αποταμιευμένοι και όταν επανέλθει η κανονικότητα θα μπορέσουν να χρησιμοποιηθούν για επενδύσεις και κατανάλωση τονώνοντας την οικονομία.

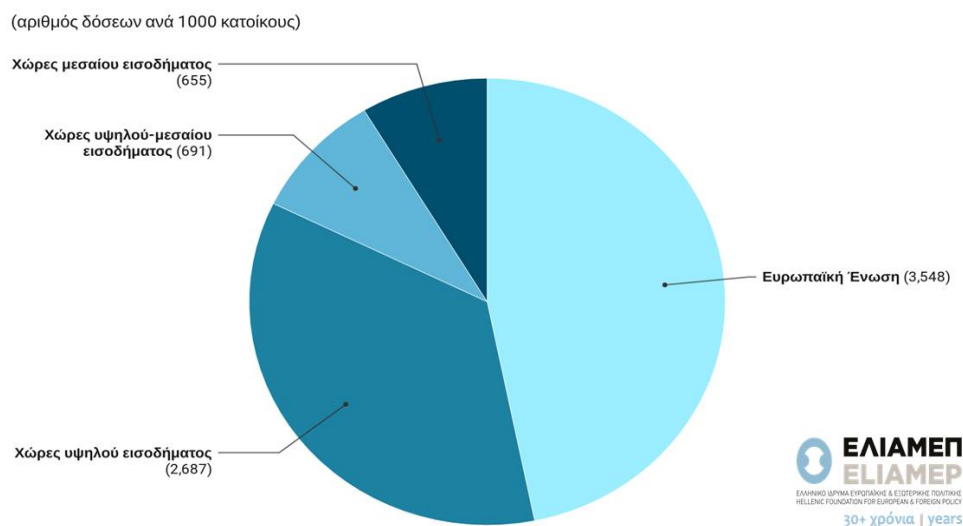
Συμπεραίνουμε λοιπόν πως ενώ η μείωση της κατανάλωσης αποτελεί αρχικά αρνητική συνθήκη, στην περίπτωση που συνδέεται με μεγάλη ελαστικότητα στη ζήτηση έχει τη δυνατότητα (για κάποιες τουλάχιστον οικονομίες) να οδηγήσει σε πιο γρήγορη ανάκαμψη της οικονομίας μετά το τέλος της κρίσης (Κατσίικας και Φασσιανός, 2021).

Αν η διακίνηση εμβολίων, του ισχυρότερου όπλου για την καταπολέμηση της πανδημίας, θεωρηθεί μέρος του ανεφοδιασμού στην αλυσίδα του παγκόσμιου εμπορίου, η παρούσα κρίση φαίνεται ότι εντείνει τις ανισότητες παγκοσμίως τόσο στην βραχυπρόθεσμη διαβίωση αλλά και στη μακροπρόθεσμη προοπτική .

Στο μήνυμα του ο Αντόνιο Γκουτέρες, Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ για τους 2 εκατομμύρια νεκρούς από τον COVID-19 αναφερε μεταξύ άλλων ότι «τα εμβόλια φτάνουν γρήγορα στις χώρες υψηλού εισοδήματος, ενώ οι φτωχότερες χώρες του κόσμου δεν διαθέτουν κανένα εμβόλιο. Οι χώρες έχουν την ευθύνη να προστατεύουν τους πληθυσμούς τους, αλλά ο εμβόλιο-εθνικισμός είναι αυτοκαταστροφικός και θα καθυστερήσει την παγκόσμια ανάκαμψη.

Ο κόσμος μπορεί μόνο να προχωρήσει μπροστά με έναν τρόπο. Μαζί.

Η παγκόσμια αλληλεγγύη θα σώσει ζωές, θα προστατεύσει τους ανθρώπους και θα συμβάλλει στην ήττα αυτού του άγριου ιού».

Εικόνα 24: Δεσμεύσεις αγοράς δόσεων εμβολίων ανά επίπεδο εισοδήματος χώρας και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. (Πηγή: ΕΛΙΑΜΕΠ)

Σύμφωνα με στοιχεία του ΕΛΙΑΜΕΠ, η κατανομή των δόσεων στην ΕΕ δεν επηρεάζεται από την οικονομική ισχύ του κάθε κράτους μέλους. Όμως δεν ισχύει το ίδιο και σε παγκόσμιο επίπεδο.

Στο παραπάνω γράφημα έχει γίνει προσαρμογή των δεδομένων στον πληθυσμό με το μέσο όσο των κατοχυρωμένων δόσεων των εμβολίων ανά 1.000 κατοίκους (δεν περιλαμβάνονται χώρες χαμηλού εισοδήματος καθώς δεν υπήρχαν διαθέσιμα δεδομένα). Προκαλεί εντύπωση το γεγονός πως οι χώρες υψηλότερου εισοδήματος και η Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν προχωρήσει σε συμφωνίες με τις εταιρίες για πολύ μεγαλύτερο αριθμό δόσεων από αυτόν που αναλογεί στον πληθυσμό τους.

Συγκεκριμένα η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει συνάψει συμφωνίες για περισσότερες από 3.500 δόσεις ανά 1.000 κατοίκους και οι χώρες υψηλού εισοδήματος έχουν συνάψει συμφωνίες για περισσότερες από 2.500 δόσεις ανά 1.000 κατοίκους. Απεναντίας, οι χώρες μεσαίου-υψηλού και μεσαίου-χαμηλού εισοδήματος έχουν συνάψει συμφωνίες για λιγότερες από 700 δόσεις ανά 1.000 κατοίκους, μερίδιο το οποίο φυσικά δεν είναι ικανό για να καλύψει τις ανάγκες του πληθυσμού, ειδικά αν αναλογιστεί κανείς πως συνήθως είναι απαραίτητες δύο δόσεις για τη θωράκιση από την ασθένεια.

Από τα παραπάνω προκύπτει πως η αγοραστική και διαπραγματευτική δύναμη των χωρών, ως προς τη δυνατότητά τους να αποκτήσουν εμβόλια, συσχετίζεται με την οικονομική ισχύ της κάθε χώρας.

Ένας παράγοντας που θα καθορίσει την ανάκαμψη του εμπορίου είναι το πόσο γρήγορα θα τεθεί σε έλεγχο η πανδημία, αλλά και οι πολιτικό-οικονομικές και κοινωνικές επιλογές των κυβερνήσεων. Η διακίνηση των εμβολίων δεν αντανakλά ολόκληρο το φάσμα του εμπορίου αποτελεί μία πτυχή για προβληματισμό. Η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να αποτελέσει πυλώνα στην προσπάθεια, μαζί με Κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο, να θέσουν τα θεμέλια μιας αλληλέγγυας ανάκαμψης του εμπορίου, η οποία μπορεί να βοηθήσει στην ανασύνταξη της παγκόσμιας οικονομίας και της βιώσιμης ανάπτυξης.

Η απάντηση στις νέες παγκόσμιες προκλήσεις και τα διδάγματα που αντλήθηκαν από την κρίση του κορονοϊού άλλαξαν την προσέγγιση της ΕΕ όσον αφορά το εμπόριο. Για πρώτη φορά η Επιτροπή, προκειμένου να επιβάλει τις εμπορικές συμφωνίες, προέβη σε διορισμό επικεφαλής, με σκοπό την ενίσχυση του θεματολογίου της για την εφαρμογή και την επιβολή, τόσο εντός της όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Μέριμνα του επικεφαλής θα είναι η εκπλήρωση των δεσμεύσεων των εταίρων καθώς και οι εξαγωγείς της ΕΕ να μπορούν να επωφεληθούν πλήρως από τις εμπορικές συμφωνίες της (με κύρια μέριμνα για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις). Σκοπός επίσης είναι η διευκόλυνση της επιβολής των δεσμεύσεων σε θέματα βιώσιμης ανάπτυξης κυρίως αναφορικά με το κλίμα και τα εργασιακά δικαιώματα.

Από την έναρξη της πανδημίας της COVID-19 και των περιοριστικών μέτρων στο σύνολο της ΕΕ, σημειώθηκε κατακόρυφη άνοδος των αγορών με ηλεκτρονικά μέσα. Από την αλλαγή στον τρόπο και την προτίμηση των καταναλωτών συμπεραίνεται ότι το ηλεκτρονικό εμπόριο έχει προοπτική ακόμη μεγαλύτερης ανόδου. Αυτήν την τάση έρχεται να επιβεβαιώσει και σχετική με τη χρήση του ηλεκτρονικού εμπορίου έρευνα που διεξήγαγε η Eurostat για το έτος 2020.

Η ψηφιοποίηση των επιχειρήσεων που θα οδηγήσει σε συνεχή ανάπτυξη το ηλεκτρονικό εμπόριο, μπορεί να ενταχθεί σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ψηφιακού μετασχηματισμού το οποίο αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο αντίδρασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην οικονομική κρίση που προκάλεσε μέχρι σήμερα η πανδημία. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε την Ψηφιακή Πυξίδα 2030 ένα φιλόδοξο σχέδιο με ψηφιακές λύσεις που θα συμβάλλουν στη δημιουργία θέσεων εργασίας, προάγουν την εκπαίδευση, τονώνουν την ανταγωνιστικότητα και την καινοτομία και μπορούν να βελτιώσουν τη ζωή των πολιτών.

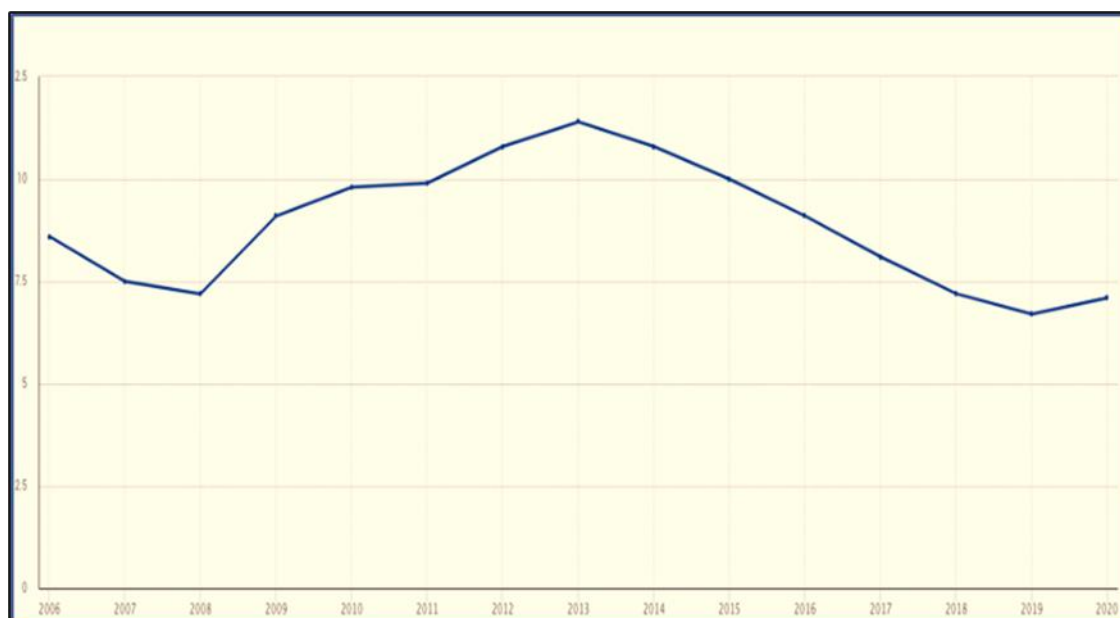
2.2.4 Εργασία

Η ανάγκη για μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης είχε σαν αποτέλεσμα κάποιες επιχειρήσεις που απαιτούν φυσική παρουσία των εργαζομένων να μπου σε αναστολή ή σε εκ περιτροπής λειτουργία και πολλοί επιχειρηματικοί κλάδοι να περάσουν σε πλαίσιο εξ αποστάσεως εργασίας. Μια τεράστια μερίδα του εργατικού δυναμικού μεταπήδησε στην τηλεργασία.

Πολλές άλλες επιχειρήσεις αναγκάστηκαν να κλείσουν και ένας μεγάλος αριθμός εργαζομένων έχασαν τη δουλειά τους. Το ποσοστό της ανεργίας αυξήθηκε, και δείχνει να έχει πλήξει περισσότερο τις χώρες του νότου, τους νέους και τις γυναίκες.

Πώς επέδρασε αυτό στις ζωές τους, στην εργασία τους, στην ίδια την αίσθηση του εαυτού τους; Ποιο θα είναι το μέλλον της εργασίας τους; Οι απαντήσεις μόλις τώρα αρχίζουν να αχνοφαίνονται.

Η Ευρώπη μετράει τις πληγές της ένα χρόνο μετά από την αρχή της πανδημίας και ενώ δεν είναι ορατό το τέλος της, καταγράφει ανεργία ΕΕ 8,1% και 16,1% αντίστοιχα στην Ελλάδα (Eurostat, 2021). Σύμφωνα με τα προσωρινά στοιχεία της Eurostat, το 2020 η ευρωζώνη κατέγραψε ύφεση 6,8% .

Εικόνα 25: Ποσοστό ανεργίας EU 27 για το σύνολο του ενεργού πληθυσμού για ηλικίες 15-72 και των δύο φύλων. (Πηγή: Eurostat ίδια επεξεργασία)

Η Επιτροπή προκειμένου να συνδράμει στη διατήρηση θέσεων εργασίας αλλά και τη στήριξη των οικογενειών προέβη σε πρωτοβουλία στήριξης που αφορά στον

μετριασμό των κινδύνων από την ανεργία σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, το SURE (Temporary Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency).

Το πρόγραμμα (SURE) αποτελεί ένα μέσο προσωρινής στήριξης μετριασμού των κινδύνων από την ανεργία και απευθύνεται στα Κράτη Μέλη, τα οποία θα πρέπει να επιστρατεύσουν υψηλούς πόρους προκειμένου να καταπολεμήσουν τις αρνητικές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες της κρίσης που προκάλεσε η πανδημία εντός των συνόρων τους. Έχει τη δυνατότητα να παράσχει χρηματοδοτήσεις ύψους έως 100 δισ. ευρώ στα Κράτη Μέλη (μέσω δανεισμού από την ΕΕ) για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στις ξαφνικές αυξήσεις στις δημόσιες δαπάνες που σχετίζονται με τη διατήρηση της απασχόλησης.

Μέσω του δανεισμού τα Κράτη Μέλη θα βοηθηθούν στην αντιμετώπιση απότομης αύξησης των δημοσίων δαπανών τους για τη διατήρηση της απασχόλησης καλύπτοντας δαπάνες οι οποίες αφορούν στη δημιουργία αλλά και στη συνέχιση των εθνικών τους συστημάτων για το μειωμένο ωράριο αλλά και άλλων αντίστοιχων μέτρων που έχουν κληθεί να θεσπίσουν για τους αυτοαπασχολούμενους προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες της πανδημίας.

Το πρόγραμμα SURE είναι αναπόσπαστο στοιχείο της στρατηγικής που έχει αναπτύξει η ΕΕ προκειμένου να προστατεύσει του πολίτες και να μετριάσει τις αρνητικές κοινωνικοοικονομικές συνέπειες της πανδημίας του κορονοϊού. Το Συμβούλιο έχει ήδη εγκρίνει συνολική χρηματοδοτική στήριξη (μέσω δανεισμού με ευνοϊκούς όρους από την ΕΕ), ύψους 87,9 δισ. ευρώ σε 17 Κράτη Μέλη. Επιπλέον, στις 16 Νοεμβρίου η Επιτροπή πρότεινε χρηματοδοτική στήριξη ύψους 2,5 δισ. ευρώ της Ιρλανδίας, η οποία θα πρέπει να εγκριθεί από το Συμβούλιο. Σύμφωνα με την τελευταία πρόταση της Επιτροπής, η συνολική χρηματοδοτική στήριξη στο πλαίσιο του SURE ανέρχεται σε 90,3 δισ. ευρώ (στρογγυλοποιημένο ποσό). Έχουν ήδη χορηγηθεί 31 δισ. ευρώ στην Ιταλία, την Ισπανία, την Πολωνία, την Ελλάδα, την Κροατία, τη Λιθουανία, την Κύπρο, τη Σλοβενία, τη Μάλτα και τη Λετονία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021).

2.2.5 Εκπαίδευση

Η πανδημία είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας νέας πραγματικότητας στον κόσμο. Για ολόκληρο τον πληθυσμό και ιδιαίτερα για την ευαίσθητη ηλικία των παιδιών το ξύπνημα της καινούργιας μέρας ήταν βίαιο. Η καθημερινότητα των παιδιών άλλαξε, καθώς τον Απρίλιο του 2020 έκλεισαν τα σχολεία σε 185 χώρες,

επηρεάζοντας 1,5 δισ. παιδιά, εφήβους και νέους απομακρύνοντάς τους από το φυσικό χώρο της εκπαίδευσης και οδηγώντας τους σε αναγκαστική μετάβαση στην εξ αποστάσεως διδασκαλία. Για την λειτουργική απόδοση αυτής της μορφής διδασκαλίας απαιτούνται ψηφιακές δεξιότητες και επάρκεια τεχνολογικών μέσων .

Σε αυτή την ανάγκη δεν ήταν όλοι έτοιμοι, άλλοι γιατί δεν κατείχαν τις δεξιότητες, άλλοι γιατί δεν είχαν πρόσβαση ή επάρκεια στα τεχνολογικά μέσα.

Έγινε μια προσπάθεια μεγάλης κλίμακας να υποστηριχθεί η εκπαίδευση με τα νέα δεδομένα τόσο στην Ευρώπη όσο και στον υπόλοιπο κόσμο. Η δυνατότητα πρόσβασης στην νέα πραγματικότητα της εκπαίδευσης δεν είναι όμως ίδια για όλα τα παιδιά του κόσμου με αποτέλεσμα να διευρύνονται οι μαθησιακές ανισότητες μεταξύ τους.

Ένα χρόνο μετά την πανδημία COVID-19, σύμφωνα με τα στοιχεία της Unesco, σχεδόν οι μισοί μαθητές του κόσμου εξακολουθούν να επηρεάζονται από μερικό ή πλήρες κλείσιμο των σχολείων, και πάνω από 100 εκατομμύρια επιπλέον παιδιά υπολογίζεται ότι θα πέσουν κάτω από το ελάχιστο επίπεδο επάρκειας στην ανάγνωση ως αποτέλεσμα της κρίσης στην υγεία.

Οι διαφορές μεταξύ των χωρών ήρθαν ακόμα πιο έντονα στο προσκήνιο μέσω της υγειονομικής κρίσης.

Σύμφωνα με την ετήσια παγκόσμια έκθεσή της Unesco για την παιδεία η πανδημία covid-19, η οποία προξένησε μεγάλη αναστάτωση στην εκπαίδευση, δύναται να φέρει σε ακόμη πιο δύσκολη θέση τους πιο ευάλωτους, τους φτωχούς, τους πρόσφυγες αλλά και τα άτομα με ειδικές ανάγκες.

Όμως ακόμα και στις χώρες που το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών είχαν πρόσβαση στην τηλεεκπαίδευση, είναι αναγκαίο σε δεύτερη ανάγνωση να εξεταστεί πόσο έχει επηρεάσει την ψυχική τους υγεία η αποστασιοποίηση από το σχολικό και πανεπιστημιακό περιβάλλον καθώς και δεν είναι μόνο χώρος διδασκαλίας αλλά και κοινωνικοποίησης, συναισθηματικής ανάπτυξης, διάδρασης και ανατροφοδότησης ιδεών. Με έναυσμα τα παιδιά είναι φανερό ότι τα μέτρα για την ψυχική υγεία αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι των μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας.

Μέσα στη δίνη της υγειονομικής κρίσης ενεργοποιήθηκαν τα αντανεκλαστικά των Κυβερνήσεων των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα θέματα της εκπαίδευσης. Αναδύθηκαν μέσω της κρίσης προβλήματα ανεπάρκειες και ανισότητες

τόσο μεταξύ των κρατών μελών όσο και εντός των εθνικών τους συνόρων, όμως ενεργοποιήθηκαν, λόγω αυτής, μηχανισμοί καινοτόμοι και προτάθηκαν λύσεις που πέρα από το βραχυπρόθεσμο αποτέλεσμα θα έχουν και μακροχρόνια οφέλη

Οι εθνικές κυβερνήσεις της Ευρώπης έλαβαν μέτρα, έθεσαν σε λειτουργία πλατφόρμες για την εξ αποστάσεως διδασκαλία, χωρίς όμως να υπάρχει ο χρόνος και υποδομές για ομαλή μετάβαση. Έτσι οι περισσότερες εκθέσεις των εκπαιδευτικών καθώς και οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί δείχνουν ότι υπάρχει έντονος προβληματισμός για την αποτελεσματικότητα αυτής της μορφής εκπαίδευσης, προβληματισμός που μπορεί να αποτελέσει πρόκληση για εκσυγχρονισμό στα ψηφιακά μέσα με μεγαλύτερη προσβασιμότητα και μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει ενεργοποιήσει διαδικτυακούς πόρους και εργαλεία για μαθητές, εκπαιδευτικούς και εκπαιδευτές κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19, από έργα που χρηματοδοτεί η ΕΕ.

Η νέα πραγματικότητα μπορεί να αποτελέσει και πρόκληση για νέες ευκαιρίες στην ανάπτυξη νέων τεχνολογιών. Το στοίχημα είναι να υιοθετηθούν οι πολιτικές εκείνες που θα διαχέουν τα οφέλη σε μεγαλύτερο αριθμό μαθητών και μακροπρόθεσμα μπορούν να συγκλίνουν και στη μείωση των ανισοτήτων. Προς αυτή την κατεύθυνση η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε ένα σχέδιο δράσης για την ψηφιακή εκπαίδευση (2021-2027) με στόχο να προσφέρει την αναγκαία κατάρτιση στην ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων.

2.2.6 Πολιτισμός

Έξω από έναν κινηματογράφο στη Γερμανία αναφέρεται η εξής φράση: «Ο πολιτισμός δεν είναι τα πάντα, όμως δίχως πολιτισμό, δεν έχει τίποτα αξία». Ο πολιτισμός έχει υποστεί πολύ ισχυρό πλήγμα λόγω των περιοριστικών μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης και της ακύρωσης σταδιακά όλων των προγραμματισμένων εκθέσεων εκδηλώσεων και παραστάσεων. Βιβλιοθήκες, μουσεία, θέατρα, συναυλιακοί χώροι έκλεισαν τις πόρτες τους. Ένας μεγάλος αριθμός εργαζομένων στον τομέα του πολιτισμού έχει υποστεί βλάβη και για κάποιους αυτή θα είναι δύσκολα επανορθώσιμη.

Το ενδεχόμενο της μακροχρόνιας επίδρασης στις Τέχνες λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού είναι αρκετά πιθανό. Πώς επεξεργάζονται ζωγράφοι και

τραγουδιστές, συγγραφείς και ηθοποιοί τις εμπειρίες και τις αλλαγές στην κοινωνία και τον τρόπο ζωής; Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, μία έκθεση στο Μπρέγκεντς της Αυστρίας έθεσε το ερώτημα και διοργάνωσε μία έκθεση με θέμα την επισφάλεια στην ζωή των καλλιτεχνών από την αρχή της πανδημίας: «Ενώ οι επιστήμονες επιχειρούν να προσφέρουν λύσεις, η Τέχνη είναι αυτή που απεικονίζει τις πραγματικές δυσκολίες της κρίσης», γράφει στη σελίδα του στο ίντερνετ το εκθεσιακό κέντρο. Πολλοί καλλιτέχνες έστειλαν πρόσφατα έργα με προβληματισμούς σχετικά με την κρίση και την πανδημία, ενώ άλλοι συμμετείχαν με παλαιότερα έργα, μερικά αντανακλώντας τον σκεπτικισμό της τεχνολογικής προόδου και την μελαγχολία – ίσως ως ένα προαίσθημα της πανδημίας (Λάντσμπεργκ, 2021).

Δεν είναι λίγα τα Κράτη Μέλη που έχουν θεσπίσει μέτρα προκειμένου να παράσχουν βοήθεια στους εργαζόμενους στον πολιτισμό. Ο κλάδος αυτός διακρίνεται από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (ύπαρξη πολλών μεμονωμένων καλλιτεχνών, μικρών επιχειρήσεων ή και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων) τα οποία εξαιρούν μεγάλο μερίδιό του από τα μέτρα για τη στήριξή του. Για το λόγο αυτό η Επιτροπή Πολιτισμού του ΕΚ κάλεσε την ΕΕ να παράσχει ειδική βοήθεια στον πολιτιστικό τομέα για να μπορέσει να ανταπεξέλθει της κρίσης.

Η Επιτροπή, στην προσπάθειά της να ανταποκριθεί στην στήριξη του τομέα του πολιτισμού στήριξε την έναρξη μιας νέας πλατφόρμας -Creatives Unite- που αποτελεί ένα χώρο για τον πολιτιστικό και δημιουργικό τομέα όπου θα μπορεί να ανταλλάσσει πληροφορίες σχετικά με πρωτοβουλίες που ανταποκρίνονται στην κρίση του κορονοϊού (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2020).

Πέραν των αρνητικών επιπτώσεων που έχει προκαλέσει η πανδημία στον πολιτιστικό τομέα υπάρχει και θετικό αποτύπωμα το οποίο έχει να κάνει με το γεγονός ότι ο πολιτισμός μέσα στην κρίση κατάφερε να μπει ακόμα και σε σπίτια τα οποία δεν είχαν ιδιαίτερη σχέση μαζί του. Με ολοένα και περισσότερα θέατρα να ανεβάζουν στο διαδίκτυο παλαιότερες θεατρικές παραστάσεις τους, μουσεία με ακριβά εισιτήρια να ανοίγουν τις διαδικτυακές πύλες τους στο ευρύ κοινό, συναυλίες να ανεβαίνουν και αυτές στο διαδίκτυο, βιβλία από ράφια βιβλιοθηκών να ανοίγονται για πρώτη φορά, ο πολιτισμός μπαίνει στα σπίτια μας (Business Daily, 2020).

2.2.7 Οικογένεια

Επίσης μια σκοτεινή πτυχή εκδήλωσης της πανδημίας είναι η αύξηση της ενδοοικογενειακής βίας και της κακοποίησης των παιδιών.

Η Μαρία Δουκάκου, κλινική ψυχολόγος & ψυχοθεραπεύτρια σε σχετικό της άρθρο αναφέρει πως η ενδοοικογενειακή βία παρουσιάζει αυξητικές τάσεις σε περιόδους όπου τα μέλη μιας δυσλειτουργικής οικογένειας καλούνται να περάσουν περισσότερο χρόνο μαζί. Τα περιοριστικά μέτρα στην κυκλοφορία αλλά και η αύξηση των ωρών παραμονής στο σπίτι μπορούν μεν να βοηθήσουν να μειωθεί η εξάπλωση του κορωνοϊού, όμως για τους ανθρώπους που ζουν (κυρίως για τις γυναίκες) με βίαιους συντρόφους ή συζύγους, η πολύωρη παραμονή στο σπίτι μπορεί να φέρει κινδύνους για την ασφάλειά τους. Όταν ασκείται βία ασκείται ταυτόχρονα δύναμη και έλεγχος. Ο βίαιος άνθρωπος είναι ικανός να χρησιμοποιήσει οτιδήποτε μπορεί να θεωρήσει σαν εργαλείο στην προσπάθειά του να αποκτήσει μεγαλύτερη δύναμη αλλά και έλεγχο, συμπεριλαμβανομένου του νέου ιού. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) σημειώνει πως τείνουν να αυξάνουν οι περιπτώσεις άσκησης ενδοοικογενειακής βίας όταν υπάρχουν συνθήκες έκτακτης ανάγκης, όπως αυτές που βιώνουμε με την πανδημία. Αν και τα δεδομένα από σχετικές έρευνες δεν είναι αρκετά, υπάρχουν αναφορές από την Κίνα, το Ηνωμένο Βασίλειο, τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Κύπρο και άλλες χώρες, στις οποίες εντοπίζεται η αύξηση της ενδοοικογενειακής βίας από την περίοδο που εκδηλώθηκε η πανδημία. Ο αριθμός των περιπτώσεων ενδοοικογενειακής βίας, που αναφέρθηκαν σε αστυνομικό τμήμα στην επαρχία Hubei της Κίνας, τριπλασιάστηκε το Φεβρουάριο του 2020, σε σύγκριση με την ίδια περίοδο του προηγούμενου έτους. Επίσης, υπήρχε αύξηση σε ποσοστό 50% των αναφορών ενδοοικογενειακής βίας σε τηλεφωνικές γραμμές βοήθειας, ενώ 90% των περιστατικών βίας συνδέονται με την πανδημία του κορωνοϊού.

Το ενδεχόμενο να ασκηθεί βία σε δυσλειτουργικές σχέσεις σημειώνει δραματική αύξηση, δεδομένου ότι, όπως προαναφέρθηκε, τα μέλη της οικογένειας αναγκάζονται να συνυπάρχουν στον ίδιο χώρο για μεγαλύτερο διάστημα. Πέραν αυτής της συνθήκης, έρχονται αντιμέτωποι με τη διαχείριση του άγχους που σχετίζεται με ενδεχόμενες απώλειες στα οικονομικά αλλά και της ίδιας της εργασίας τους. Η ένταση σε μια τοξική οικογένεια με τις επιπρόσθετες πιέσεις λόγω των έκτακτων μέτρων μπορούν να πυροδοτήσουν τη βία (Δουκάκου, 2020).

Τα παιδιά είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα στο να εισπράττουν την αρνητική συναισθηματική κατάσταση των γονιών τους. Οι γονείς βυθίζονται στα δικά τους προβλήματα, στις συνέπειες που έχει η κρίση του κορονοϊού στο σύνολο της οικογενειακής ζωής. Προσπαθώντας να προσαρμοστούν στη νέα πραγματικότητα είναι δυνατόν να γίνουν ευερέθιστοι, σκληροί, παραβιαστικοί, πιεστικοί και τιμωρητικοί απέναντι στα παιδιά τους, μπορεί ακόμα και να παρουσιάσουν αδιαφορία για τις συναισθηματικές, γνωστικές, σωματικές ανάγκες των παιδιών, να συμμετέχουν λιγότερο στη φροντίδα τους, να μην έχουν την υπομονή να ακούσουν τους προβληματισμούς που προέρχονται από τους περιορισμούς που επιβάλλουν την πολύωρη παραμονή στο σπίτι.

Από την άλλη όμως ο θεσμός της οικογένειας μπορεί να λειτουργήσει ως αντίβαρο δεδομένου ότι παρότι και η ίδια βιώνει σοβαρά πλήγματα, είναι ένας ζωτικός πυρήνας που μπορεί να απορροφήσει τις αποδιοργανωτικές επιδράσεις των ψυχοκοινωνικών συνθηκών και να ανασκευάσει τον αντίκτυπό τους στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών (Οικονόμου, 2020).

2.2.8 Ψυχική Υγεία

Οι νέοι άνθρωποι στην διαδικασία της ανάπτυξής τους και στη διαμόρφωση της δικής τους αυτόνομης προσωπικότητας αντλούν επιρροές από το περιβάλλον τους

Είναι σκόπιμο να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στις επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των νέων εξαιτίας των μέτρων που έχουν ληφθεί για την αποφυγή της εξάπλωσης του κορονοϊού. Σύμφωνα με τα στοιχεία που συγκέντρωσε ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών μετά από μελέτες στην Ευρώπη και τον κόσμο, αποδεικνύουν τον αντίκτυπο της πανδημίας στην ψυχική υγεία. Αισθήματα φόβου, άγχους, θυμού, λύπης και συντριβής αισθάνονται σε μεγάλο βαθμό οι νέοι σε όλο τον κόσμο λόγω των επιπτώσεων του κορονοϊού.

Καθώς οι κυβερνήσεις έπρεπε να αντιμετωπίσουν τον ιό με την επιβολή μέτρων όπως φυσική αποστασιοποίηση, καραντίνα και κλείσιμο των σχολείων, οι ζωές των νέων έχουν επηρεαστεί έντονα.

Σύμφωνα με την UNICEF του Ηνωμένου Βασιλείου, πάνω από 60% των παιδιών στο Ηνωμένο Βασίλειο ανησυχούν για τον αντίκτυπο του κορονοϊού στις ζωές τους. Σε παιδιά από την Ιταλία και την Ισπανία παρατηρήθηκε, από τους γονείς

τους, δυσκολία στην ικανότητα να συγκεντρωθούν, έδειχναν ευερέθιστα, ανήσυχα και νευρικά.

Ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ Αντόνιο Γκουτέρες, έκανε έκκληση «να δοθεί στην ψυχική υγεία η προτεραιότητα την οποία πάντα στερούνταν». Προέτρεψε τις κυβερνήσεις να διασφαλίσουν ότι η συζήτηση για την ψυχική υγεία βρίσκεται στο κέντρο των μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας (United Nations, 2020).

Η «κοινωνική αποστασιοποίηση» σύμφωνα με την επιστημονική κοινότητα είναι ένα αναγκαίο και αναγκαστικό μέτρο για την διασφάλιση της δημόσιας υγείας, είναι ταυτόχρονα και παράγοντας κοινωνικής αποξένωσης με απρόβλεπτες συνέπειες στην ψυχική ισορροπία των ανθρώπων.

Μέσα όμως από μια δύσκολη συνθήκη μπορεί να προκύψουν θετικές προοπτικές. Καθώς και εξελίσσονται συνεχώς νέοι τρόποι επικοινωνίας, για τους εσωστρεφείς ανθρώπους αυτό μπορεί να είναι μια δυνατότητα συμμετοχής, ενημέρωσης και ανταλλαγής απόψεων μέσω τηλεδιασκέψεων σεμιναρίων, ομάδων συζητήσεων με κοινά ενδιαφέροντα.

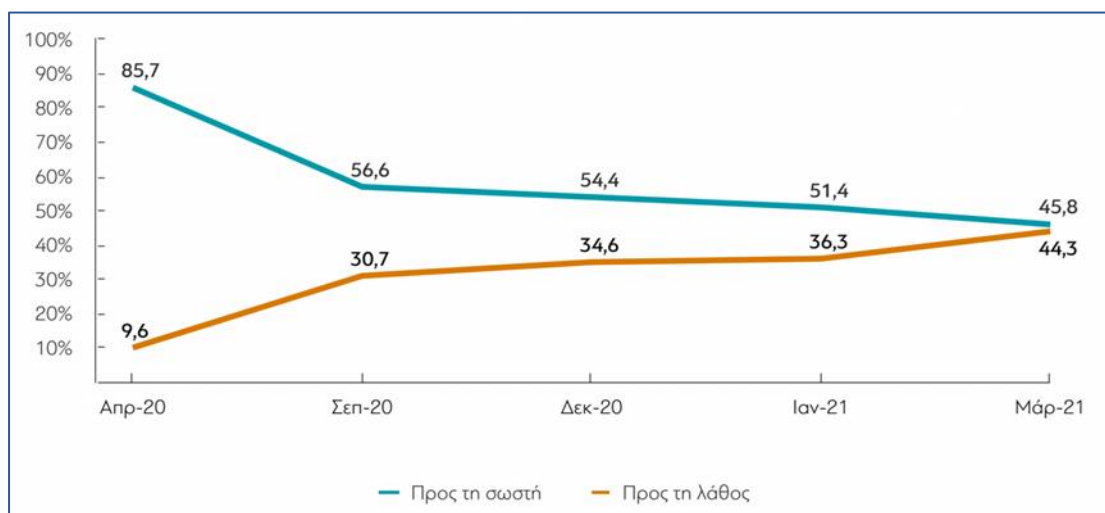
Στην περίοδο των αυστηρών περιοριστικών μέτρων οι υπηρεσίες του διαδικτύου, και τα ηλεκτρονικά μέσα κοινωνικής δικτύωσης, βοήθησαν την παραμονή στο σπίτι και μείωσαν το αίσθημα της κοινωνικής απομόνωσης. Παρόλο που η τεχνολογία αρκετές φορές έχει κατηγορηθεί ότι φέρνει μοναξιά, η Σχολή Δημόσιας Υγείας του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ σε μια πρόσφατη έρευνά της έδειξε πως είναι στο χέρι των περισσότερων ανθρώπων – εξαιρουμένων των ψηφιακά αναλφάβητων - να χρησιμοποιήσουν υπέρ τους την τεχνολογία σπάζοντας την απομόνωση.

2.2.9 Δημοκρατία

Ένας ιός μπορεί να απειλήσει τη Δημοκρατία και την κοινωνική συνοχή; Οι επιδημίες μολύνουν την κοινωνία με φόβο. Αν και μπορούν να βγάλουν στους ανθρώπους τον καλύτερο εαυτό τους, μπορεί να βγάλουν στις κυβερνήσεις τον χειρότερο. Στις 30 Μαρτίου 2020 η Ουγγαρία πέρασε ένα νόμο που παραχωρούσε στον Πρωθυπουργό της την εξουσία να κυβερνά με διατάγματα για απεριόριστο χρονικό διάστημα. Οι νέες εξουσίες του Πρωθυπουργού περιλάμβαναν τη δυνατότητα του να αναστέλλει την ισχύ ορισμένων νόμων και όχι μόνο αυτών που

σχετίζονται με την κρίση. Προβλέπουν επίσης ποινές φυλάκισης για τη διάδοση ειδήσεων που θεωρούνται αναληθείς ή παραποιημένες αναζωπυρώνοντας φόβους σχετικά με την ελευθερία στη χώρα. Οι εκλογές και τα δημοψηφίσματα στην Ουγγαρία αναστέλλονται για όσο διαρκεί η κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Το νομοσχέδιο εγκρίθηκε πανηγυρικά από το Ουγγρικό Κοινοβούλιο, με 137 ψήφους υπέρ έναντι 53 ψήφων κατά (Krastev, 2020) Έτσι η Ουγγαρία μπορεί να μην αποτελεί μια ξεκάθαρη δικτατορία αλλά αποτελεί μια υβριδική Δημοκρατία. Πρόσφατες δημοσκοπήσεις στην Πολωνία έδειξαν πως η υποστήριξη των πολιτών στο πρόγραμμα διαχείρισης της πανδημίας έχει μειωθεί σημαντικά καθώς αυξήθηκε η οργή και η αγανάκτηση (Capital, 2020).

Αντίστοιχες αντιδράσεις παρουσιάστηκαν, μετά την εφαρμογή μέτρων περιορισμού των δημοκρατικών ελευθεριών, ποινικοποίησης του λόγου και σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε έρευνα που διεξάχθηκε στην Ελλάδα σχετικά με την ορθότητα των χειρισμών της Κυβέρνησης στο θέμα της πανδημίας διαπιστώνεται μια δραματική μεταστροφή των ποσοστών της αποδοχής αυτών, από την αρχή της κρίσης μέχρι το Μάρτιο του 2021 .

Εικόνα 26: Έρευνα για το αν η Ελλάδα κινείται προς τη σωστή ή τη λάθος κατεύθυνση για τους χειρισμούς σε σχέση με την πανδημία. (Πηγή: διαΝΕΟσις, 2021)

Η Αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για θέματα Αξιών και Διαφάνειας Βέρα Γιούροβα ανακοίνωσε τον επανέλεγχο της Πολωνίας και της Ουγγαρίας στο πλαίσιο του νέου μηχανισμού ελέγχου τήρησης των αρχών του κράτους δικαίου από τις αρχές του 2021.

Σύμφωνα με δημοσίευμα της Deutsche Welle στη Γερμανία η Καγκελάριος και οι τοπικοί Πρωθυπουργοί χαράσσουν τη στρατηγική καταπολέμησης της

πανδημίας χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους τη Βουλή. Ο πρόεδρος της Βουλής και Βουλευτές μιλούν για επικίνδυνη παράκαμψη του κοινοβουλίου.

Μετά από μια ταραχώδη δεκαετία με πολλαπλές προκλήσεις, η ευρωπαϊκή δημοκρατία έχει δεχθεί περαιτέρω πιέσεις από την πανδημία. Ενώ οι υγειονομικές, οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις της κρίσης έχουν προσελκύσει όπως ήταν κατανοητό την μεγαλύτερη προσοχή και τις πιο αναλυτικές συζητήσεις, οι πολιτικές επιπτώσεις της πανδημίας είναι εξίσου πιθανό να είναι σημαντικές.

Ένα αφήγημα που έχει κερδίσει έδαφος είναι πως ο κορονοϊός θέτει σοβαρούς κινδύνους για την ευρωπαϊκή δημοκρατία. Αυτό όμως είναι ένα περίπλοκο ζήτημα, καθώς οι περισσότερες κυβερνήσεις έχουν αναλάβει εκτελεστικές εξουσίες που θεωρείται ευρέως ότι είναι αναγκαίες για να περιοριστεί η κρίση, και παραμένει αβέβαιο εάν αυτές περιλαμβάνουν μακροχρόνιους περιορισμούς στα δημοκρατικά δικαιώματα.

Σε αυτό το πλαίσιο, αυτή η σειρά σχολίων αναλύει τις πιθανές δημοκρατικές επιπτώσεις του κορονοϊού (Youngs, 2020). Το ερώτημα που γεννάται είναι πόσο η πανδημία δοκιμάζει την ευθραυστότητα της δημοκρατίας της Ευρώπης.

Η Ευρώπη λοιπόν βρίσκεται μπροστά σε μία μεγάλη πρόκληση και για να αντιμετωπίσει έναν «εξωτερικό εχθρό» πρέπει να στραφεί προς το εσωτερικό της λύνοντας προβλήματα και παθογένειες, ενισχύοντας την συνοχή μεταξύ των κρατών μελών, την εμπιστοσύνη στους θεσμούς, λαμβάνοντας πρωτοβουλίες που δημιουργούν μια ομπρέλα ασφάλειας για τους πολίτες της με βασικό στόχο να ενδυναμώσει το ρόλο της να διασφαλίσει την συνέχεια της και να συνεχίσει να έχει καταλυτικό ρόλο στο διεθνές περιβάλλον.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση με τη σημερινή της μορφή μπορεί να πει κανείς πως διαμορφώθηκε μέσα από συνθήκες διαδοχικών κρίσεων. Ακόμα και η τωρινή φοβερή υγειονομική κρίση λόγω της πανδημίας που έχει πλήξει και συνεχίζει να πλήττει σφοδρά την ΕΕ με ανυπολόγιστες συνέπειες (στην οικονομία, την ανεργία, την κοινωνία συνολικά) οφείλει να την κατευθύνει σε ένα νέο επίπεδο ενοποίησης. Η κρίση αυτή δεν θα πρέπει να «σπαταληθεί» χωρίς ενοποιητικά αποτελέσματα. Ο συμβιβασμός ως προς το πακέτο μέτρων πάνω στον οποίον κατέληξε το Eurogroup είναι αξιοπρεπής μεν, αλλά όχι ιδιαίτερα φιλόδοξος δεδομένων των περιστάσεων.

Μέσα από το New Deal η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) θα πρέπει ειδικότερα να αντιμετωπίσει τρεις αλληλοσυνδεόμενους και αλληλοτροφοδοτούμενους υπαρξιακούς κινδύνους που ανέδειξε η κρίση της πανδημίας:

(α) τη δεινή οικονομική κρίση – ύφεση

(β) την (ενδεχόμενη) διάσπαση της Ένωσης σε Βορρά και Νότο

(γ) την επιστροφή του εθνολαϊκισμού, ευρωσκεπτικισμού και άνοδο του αυταρχισμού και της ανελεύθερης δημοκρατίας εντός της Ε.Ε. (Ιωακειμίδης, 2020).

2.2.10 Ακροδεξιά σχήματα

Η οικονομική ύφεση, τα μέτρα λιτότητας των προηγούμενων ετών το μεταναστευτικό κύμα που δέχθηκε η Ευρώπη και τώρα η πανδημία, οδήγησαν σε επανεμφάνιση της Ακροδεξιάς και νεοφασιστικών κομμάτων παγκοσμίως καθώς και ανάδειξη συντηρητικών και αντιδραστικών ιδεολογικών ρευμάτων.

Τα στατιστικά δεδομένα δείχνουν ότι όλο και περισσότεροι Γάλλοι θεωρούν πως ο Εθνικός Συναγερμός (RN, ακροδεξιά) «δεν αποτελεί κίνδυνο για τη δημοκρατία», στη Γερμανία ο ακροδεξιός σχηματισμός διοργάνωσε συνέδριο με κεντρικό ζήτημα το αποκαλούμενο DEXIT δηλαδή την έξοδο της Γερμανίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση κατά το πρότυπο του Brexit που οδήγησε τη Βρετανία εκτός του μπλοκ των ευρωπαϊκών χωρών. Με αυτήν την πολιτική τους πρόταση θα διεκδικήσουν την ψήφο των Γερμανών στις προσεχείς εκλογές. Στην Ολλανδία επίσης εμφανίζεται μία άνοδος των ακροδεξιών κομμάτων ενώ στην Πολωνία και Ουγγαρία στο πρώτο κύμα της Πανδημίας τα ακροδεξιά σχήματα κέρδισαν πολύ έδαφος, φαίνεται όμως να υποχωρεί.

Η δυσαρέσκεια για τις πολιτικές των τελευταίων ετών μαζί με την καλλιέργεια του φόβου είναι ίσως από τις βασικότερες αιτίες που οδήγησαν σε αναζήτηση άλλων δυνάμεων, προσχωρώντας σε ακροδεξιά κόμματα.

Η Ευρώπη ιδρύθηκε βάσει των αρχών της αλληλεγγύης, της κοινωνικής δικαιοσύνης, της δημοκρατίας, και της Ευρώπης των λαών, τα ιδεολογικά θεμέλια της είναι διαμετρικά αντίθετα από αυτά των ακροδεξιών κομμάτων. Η ενίσχυση αυτών των ρευμάτων οφείλεται και στην καθυστέρηση της ΕΕ να προβεί σε δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις που βοηθούν την οικοδόμηση ισχυρής εμπιστοσύνης

από την πλευρά των πολιτών. Η ΕΕ μπορεί και πρέπει να πάρει ηγετικό ρόλο στην υιοθέτηση αναπτυξιακών πολιτικών που θα ενισχύσουν τις οικονομίες των κρατών μελών και θα αυξήσουν την ευημερία των πολιτών διατηρώντας ταυτόχρονα το βλέμμα στις διεθνείς συνεργασίες. Μια κρίση μπορεί να γίνει ευκαιρία.

2.2.11 Παγκοσμιοποίηση

Παρόλο που είναι γνωστό πως λόγω των μολυσματικών ασθενειών έχει καταστραφεί μεγάλος αριθμός ανθρωπίνων κοινωνιών κατά το πέρασμα των ετών είναι επίσης γνωστό ότι όσο αυξάνει η πολιτιστική και η πολιτική ολοκλήρωση οδηγούμενη μέσα από σύγχρονες διαδικασίες παγκοσμιοποίησης έχει μεγιστοποιηθεί ο κίνδυνος και ο αντίκτυπος των πανδημιών σε παγκόσμιο επίπεδο. Η νέα τάξη πραγμάτων στον τρόπο που διενεργείται το εμπόριο, η μεγάλη χρήση των αεροπλάνων για τις μετακινήσεις, η χρηματοδότηση και η παραγωγή τροφίμων για την οποία απαιτείται σε καθημερινή βάση η κυκλοφορία υψηλού αριθμού ατόμων, η αύξηση των προσφύγων (πολιτικών και οικονομικών), η αλματώδης εξέλιξη των τηλεπικοινωνιών έχουν συντελέσει από κοινού στο να δημιουργηθεί ένας «παθογόνος» κόσμος, οποίος είναι διασυνδεδεμένος με τρόπους χωρίς προηγούμενο. Η παρούσα κρίση λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού ανέδειξε ακόμη περισσότερο τις αρνητικές συνέπειες αυτής της αλληλεξάρτησης κυρίως σε περιοχές που έχουν πληγεί από συγκρούσεις αλλά και τους οικονομικά ασθενέστερους πληθυσμούς. (Σέρργης, 2020). Μέσα σε δύο δεκαετίες του 1990 και 2000 το παγκόσμιο εμπόριο αυξήθηκε σημαντικά, μειώθηκαν οι περιορισμοί στη διακίνηση κεφαλαίων και εμπορευμάτων. Η Κίνα και άλλες χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας αρχίσαν να κατέχουν πλέον ένα μεγάλο μέρος της παγκόσμιας παραγωγής.

Έτσι περιορίστηκε σταδιακά η αυτάρκεια των χωρών. Η «επανάσταση των logistics» και οι μεγάλες εφοδιαστικές αλυσίδες που δημιουργήθηκαν στη διεθνή αγορά εξάλειψαν την ανάγκη δημιουργίας αποθεμάτων.

Όμως με το ξέσπασμα της πανδημίας, άρχισαν να εμφανίζονται προβλήματα και ελλείψεις κυρίως σε φαρμακευτικό υλικό λόγω δυσκολίας εφοδιασμού. Έγινε έτσι φανερό, ότι η παντελής έλλειψη αυτάρκειας και η εξάρτηση αποκλειστικά από τις διεθνείς αγορές, σε αγαθά όπως αυτά που αφορούν στη δημόσια υγεία, μπορεί να αποβεί ακόμα και μοιραία για τον πληθυσμό.

Στο εμπόριο των εμβολίων για τον περιορισμό της εξάπλωσης της πανδημίας ενισχύθηκε η τάση του προστατευτισμού και παρουσιάστηκε το φαινόμενο που ονομάστηκε «εθνικισμός των εμβολίων», επαναφέροντας τον προβληματισμό αν οι Εθνικές πολιτικές θα έχουν πρωτεύοντα ρόλο έναντι της διεθνούς συνεργασίας.

Πολλοί έσπευσαν να προειδοποιήσουν ότι ήρθε το τέλος της παγκοσμιοποίησης λόγω της κρίσης της πανδημίας, άλλοι να επαναφέρουν την προβληματική για την ανάγκη εξ ορθολογισμού της παραγωγής.

Πολλοί πιστεύουν ότι έχουμε μπει στην εποχή της από-παγκοσμιοποίησης. Στην πραγματικότητα είμαστε σε μία νέα εποχή αυτή του ψηφιακού κόσμου, εκεί όπου, ισχύει το ακριβώς αντίθετο. Υπάρχει μία ραγδαία επιτάχυνση της ηλεκτρονικής παγκοσμιοποίησης ή e-globalisation, και η πανδημία ενίσχυσε και επιτάχυνε την εξάπλωσή της.

Όλα δείχνουν ότι ίσως βρισκόμαστε μπροστά σε μία συνεχώς αναπτυσσόμενη εξελισσόμενη μορφή εμπορίου σε ένα νέο κύμα εταιρειών software χωρίς γεωγραφικό προσδιορισμό.

Ο Ρόμπερτ Κούπμαν, οικονομολόγος, επικεφαλής στον Παγκόσμιο Οργανισμό εμπορίου χαρακτηρίζει, όπως και πολλοί ακόμα, την πανδημία ως μεγάλο επιταχυντή της παγκοσμιοποίησης και όχι ως λόγο για την επιβράδυνση ή και την εξαφάνισή της.

Πλήθος μελετών έχουν αφιερωθεί στα οφέλη αλλά την καταστροφική επίδραση της παγκοσμιοποίησης, έχοντας λογικά ερείσματα και οι δύο πόλοι. Τα πραγματικά δεδομένα δείχνουν ότι δεν μπορεί να βγει ο σύγχρονος κόσμος από την πακοσμιοποιημένη οικονομία αλλά μπορεί να συνεχίσει να λειτουργεί με δεοντολογικούς όρους.

Η ΕΕ μέσω της διεθνούς εμπορικής πολιτικής της αποτελεί έναν από τους βασικούς παράγοντες του διεθνούς εμπορίου, σαν μέλος του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) στηρίζει ένα εμπορικό σύστημα που βασίζεται σε κανόνες. Μπορεί έτσι να αποτελέσει μια ομπρέλα προστασίας για τα Κράτη Μέλη της, αλλά και έναν εποπτικό μηχανισμό στο εξελισσόμενο παγκοσμιοποιημένο εμπόριο αλλά και στις επιπτώσεις της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας.

2.3 Περιφερειακές Ανισότητες

Η κρίση της νέας πανδημίας covid 19 είναι παγκόσμια χωρίς όμως να πλήττει με την ίδια σφοδρότητα όλο τον κόσμο. Πιθανότατα θα πλήξει δριμύτερα τον Παγκόσμιο Νότο. Το Παγκόσμιο Πρόγραμμα Σίτισης του ΟΗΕ έχει προειδοποιήσει ότι ο αριθμός των ανθρώπων που αντιμετωπίζουν οξεία διατροφική ανασφάλεια ή την πείνα μπορεί να διπλασιαστεί στους επόμενους μήνες. Ίσως γίνουμε μάρτυρες ενός κύματος πολιτικών και στρατιωτικών συγκρούσεων. Θα πρέπει να αναμένουμε νέα μεταναστευτικά κύματα (Krastev, 2020).

Ανάλογα και στις χώρες της ΕΕ, η κρίση του κορονοϊού έπληξε στο σύνολό τους τα Κράτη Μέλη αρχικά με μεγαλύτερη ένταση τα πιο ανεπτυγμένα. Οι επιπτώσεις της όμως διαφοροποιούνται δεδομένου ότι δεν υπάρχουν οι ίδιες δυνατότητες αντιμετώπισης από χώρα σε χώρα. Οικονομικά ισχυρότερα Κράτη Μέλη είχαν μεγαλύτερες δυνατότητες αντιμετώπισης ζητημάτων όπως η χρηματοδότηση των επιχειρήσεών τους, η ενίσχυση των συστημάτων υγείας τους κλπ.

Σύμφωνα με πρόσφατη έκθεση της Επιτροπής των Περιφερειών, οι περιφέρειες που είχαν τα περισσότερα κρούσματα και θανάτους εξαιτίας της πανδημίας COVID-19, δεν είναι απαραίτητα αυτές που θα υποστούν και το μεγαλύτερο οικονομικό πλήγμα. Εκτιμάται ότι οι περιφέρειες, που θα έχουν τις μεγαλύτερες αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομία τους, θα είναι οι ισπανικές Ανδαλουσία, Καστίλη-Λεόν, Μαδρίτη και Βαλένθια, η γαλλική περιφέρεια του Παρισιού, καθώς και οι ελληνικές Κρήτη, Νότιο Αιγαίο, Αττική και Κεντρική Μακεδονία. Οι βασικοί παράγοντες που καθορίζουν τον οικονομικό αντίκτυπο είναι η πειθαρχία στην τήρηση των μέτρων που ελήφθησαν, καθώς και η διάρκειά τους σε συνδυασμό με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε περιφέρειας, όπως το Α.Ε.Π., το ποσοστό φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, η ανεργία των νέων, το εθνικό χρέος και η εξάρτηση από τον τουρισμό.

Μελέτες δείχνουν πως σε περιφερειακό επίπεδο οι περιοχές που πλήττονται στον μεγαλύτερο βαθμό από την πανδημία είναι οι πιο έντονα αστικοποιημένες. Μεγάλες πόλεις, όπως το Λονδίνο, το Παρίσι, το Μιλάνο παρουσίασαν δεκάδες χιλιάδες κρούσματα καταγράφοντας πολύ γρήγορα χιλιάδες θανάτους. Η δόμηση μιας πόλης (πυκνότητα κατοίκησης, συγκέντρωση βιομηχανικών και εμπορικών δραστηριοτήτων, ελεύθεροι χώροι, χώροι πρασίνου) ουσιαστικά διαμορφώνει και τον τρόπο που λειτουργεί και τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να ανταποκριθεί σε

ιδιαίτερες συνθήκες όπως αυτή της πανδημίας, η οποία εξαπλώνεται ανάλογα με τα χαρακτηριστικά αυτά.

Πέραν της αστικής δομής η δυνατότητα μιας πόλης να υποστηρίξει τη λειτουργία της ενσωματώνοντας Τεχνολογίες Πληροφοριών και Επικοινωνίας, ελαχιστοποιώντας τις μετακινήσεις και τις προσωπικές επαφές είναι επίσης ένας παράγοντας ο οποίος καθορίζει την ανθεκτικότητά της σε συνθήκες κρίσης.

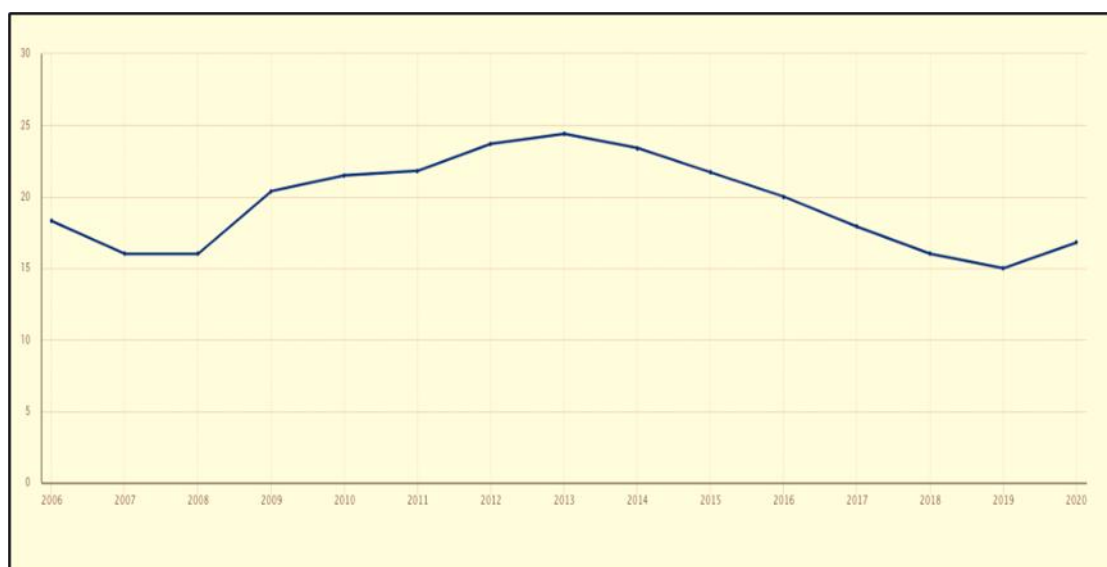
Άλλο ζήτημα αποτελεί η εκτίμηση των συνεπειών της πανδημίας στην απασχόληση και την ανεργία. Περιφέρειες με υψηλά ποσοστά ανεργίας δεν συμπίπτουν απαραίτητα με εκείνες που εμφανίζουν τα υψηλότερα ποσοστά κρουσμάτων. Αυτό το οποίο αναδύεται είναι μια αντίστροφη σχέση μεταξύ ανεργίας και καταγεγραμμένων κρουσμάτων, έτσι ανεπτυγμένες με χαμηλή ανεργία περιφέρειες δείχνουν να έχουν μεγαλύτερες επιπτώσεις από την πανδημία.

Είναι εξαιρετικά ενδιαφέροντα τα ευρήματα των διεθνών εκθέσεων που έχουν ήδη καταρτιστεί, στα οποία καταγράφονται οι διαβαθμίσεις του αποτυπώματος του ιού στους επιμέρους κλάδους των εθνικών οικονομιών. Στις περισσότερες οικονομίες της Ευρωζώνης, τα πορίσματα εντοπίζουν ως ευάλωτους κλάδους τον ξενοδοχειακό-τουρισμού, την εστίαση και αναψυχή, και τις μεταφορές Πέραν αυτών, αξιοσημείωτη πίεση δέχονται και οι δραστηριότητες της οικονομίας διαμοιρασμού, και κυρίως οι πλατφόρμες βραχυχρόνιας μίσθωσης, και το εμπόριο. Ωστόσο, νέες μελέτες, κυρίως από τις ΗΠΑ, όπου το μέγεθος των κρουσμάτων αυξάνεται συνεχώς, εντοπίζουν ένα δεύτερο «νέο κύμα» επιπτώσεων στην οικονομία, όπου πέραν των προαναφερθέντων κλάδων, απώλειες θέσεων εργασίας παρουσιάζουν και οι επιστημονικές δραστηριότητες (μηχανικοί, αρχιτέκτονες, δικηγόροι), οι «δημιουργικές» δραστηριότητες (διαφημιστές, προγραμματιστές), οι δημόσιοι υπάλληλοι, αλλά και το – μη απαραίτητο για την αντιμετώπιση της πανδημίας – ιατρικό και παραϊατρικό προσωπικό. Για τις περισσότερες από τις δραστηριότητες του δεύτερου κύματος, το κυρίαρχο πρόβλημα δεν είναι η αδυναμία να επιτελεσθεί η εργασία από το σπίτι, αλλά η απώλεια πελατών και η δυσκολία των εναπομεινάντων να αντεπεξέλθουν στις οικονομικές τους υποχρεώσεις.

Πέραν της ασυμμετρίας στο εσωτερικό κλάδων, βλέπουμε παρόμοιες εσωτερικές διαβαθμίσεις στο εργατικό δυναμικό τους: είναι χαρακτηριστικό, ότι στις ΗΠΑ οι πρώτες εκθέσεις καταλήγουν στο ότι οι μειονότητες καθώς και οι γυναίκες πλήττονται ανισομερώς από την επέλαση του κορωνοϊού. Αυτό συμβαίνει διότι οι

ανωτέρω ομάδες συγκεντρώνονται παραδοσιακά σε συγκεκριμένους κλάδους. Στην εστίαση, πάνω από το 40% είναι μέλη μειονοτήτων, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στα ξενοδοχεία ξεπερνά το 50% . Παράλληλα, οι γυναίκες κυριαρχούν ως προσωπικό σε γραφεία ιατρών ή σε υπηρεσίες πρόνοιας, κλάδοι οι οποίοι – ως μη απαραίτητοι κατά την τρέχουσα συγκυρία – έχουν ουσιαστικά εξαφανιστεί (Κανελλέας κ. συν., 2020).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Περιφερειών προέβη για πρώτη φορά στην εκπόνηση Περιφερειακού και Τοπικού Βαρόμετρου για το σύνολο της ΕΕ, βάσει του οποίου κρούει τον κώδωνα του κινδύνου για το ότι η πανδημία του κορονοϊού έχει σοβαρές επιπτώσεις στα έσοδα των υπο-εθνικών αρχών. Εντοπίζει πως η κρίση αποτελεί παράγοντα διεύρυνσης των κοινωνικών και των οικονομικών ανισοτήτων εντός της ΕΕ και προειδοποιεί ότι είναι υπαρκτός ο κίνδυνος να προκύψει μεταξύ των νέων μία «χαμένη γενιά λόγω κορονοϊού», λόγω του ότι παρουσιάζουν μεγαλύτερο κίνδυνο οι θέσεις εργασίας των νεότερων ανθρώπων. Από την άλλη μόνο έξι Κράτη Μέλη έχουν τη δυνατότητα να παρέχουν ψηφιακή εκπαίδευση σε ένα ποσοστό της τάξεως του 80% από τους σπουδαστές τους.

Εικόνα 27 : Ποσοστό ανεργίας EU 27 για το σύνολο του ενεργού πληθυσμού για ηλικίες 15-72 και των δύο φύλων (Πηγή: Eurostat, ίδια επεξεργασία)

Στην έκθεση επισημαίνονται οι σημαντικές ανισότητες που εμφανίζουν μεταξύ τους τα περιφερειακά συστήματα για την υγειονομική περίθαλψη όπως και το διογκούμενο χάσμα μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών που αποτελεί και αυτό μία ευθεία απειλή για τη συνοχή της ΕΕ.

Η πολιτική συνοχής είναι σημαντική για όλες τις περιοχές και όλους τους πολίτες της Ένωσης δεν είναι απλά ζήτημα χρημάτων· είναι θεμελιώδης αξία που

δημιουργεί προστιθέμενη αξία στις ζωές όλων των πολιτών της. Είναι το μέσο που έχει τη δυνατότητα να προστατεύσει του πολίτες, να αντιμετωπίσει την πανδημία οικοδομώντας βιώσιμες και ανθεκτικές κοινωνίες χωρίς αποκλεισμούς.

2.3.1 Αστικές περιοχές

Βλέπουμε λοιπόν ότι ένας ιός ταραίζει συθέμελα το παγκόσμιο οικοδόμημα, οι αλλαγές καταγιστικές, οι συνέπειες σκληρές για όλους ανεξαιρέτως ή μήπως όχι ;

Οι λοιμοί έπλητταν ανέκαθεν την ανθρωπότητα τουλάχιστον από το χρονικό σημείο που ξεκινήσαμε να ζούμε ομαδικά σε πόλεις, 3.000 χρόνια πριν περίπου .

Οι αστικές περιοχές βρίσκονται στο επίκεντρο της πανδημίας COVID-19, μιας και συγκεντρώνουν περίπου ποσοστό 90% των καταγεγραμμένων κρουσμάτων. Οι πόλεις είναι αυτές που σηκώνουν το κύριο βάρος της πανδημίας, με πολλές από αυτές να έχουν επιβαρυνμένα συστήματα υγείας, μη επαρκής υπηρεσίες αποχέτευσης και ύδρευσης και άλλες δύσκολες συνθήκες να αντιμετωπίσουν. Αυτή η διαπίστωση αφορά κυρίως τις πιο φτωχές περιοχές, στις οποίες η πανδημία έχει αναδείξει τις από πολλών ετών υπάρχουσες ανισότητες. Σχεδόν το ένα τέταρτο του αστικού πληθυσμού του κόσμου ζει σε παραγκουπόλεις. Ο τρόπος με τον οποίο οι πόλεις είναι διαμορφωμένες επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τη δυνατότητα αντίδρασης και προσαρμογής σε περιόδους κρίσης. Χαρακτηριστικά όπως το πόσο πυκνός είναι ο πληθυσμός, ο τρόπος κατανομής των κατοίκων στον χώρο, το σε τι βαθμό είναι συγκεντρωμένες ή αποκεντρωμένες οι εμπορικές και βιομηχανικές δραστηριότητες, η αναλογία πράσινων και ελεύθερων χώρων μέσα στις πόλεις καθώς και το σύστημα μεταφορών είναι καθοριστικοί παράγοντες διαμόρφωσης του αστικού περιβάλλοντος. Έτσι μια πανδημία δεν εξαπλώνεται με τον ίδιο τρόπο σε κάθε πόλη, αλλά επηρεάζεται καθοριστικά από τα χαρακτηριστικά αυτά.

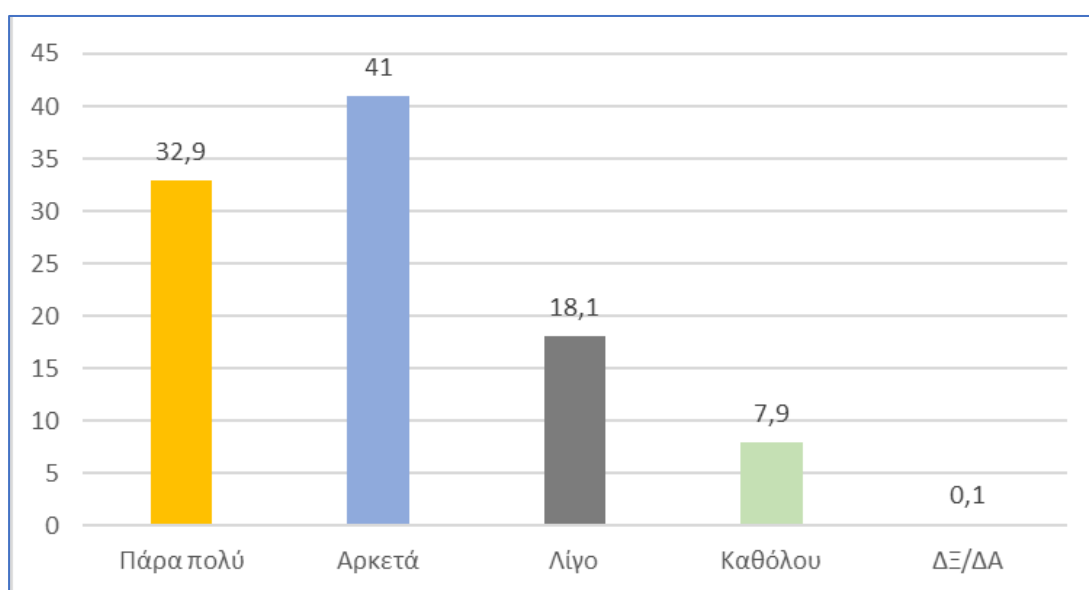
2.4 Η Κρίση πανδημίας στην Ελλάδα

Η παγκόσμια οικονομία θα μπορούσε να πει κανείς πως εμφάνισε ιστορικό σημείο καμπής από το ξέσπασμα της πανδημίας στο ξεκίνημα του 2020. Η διπλή κρίση (υγειονομική αλλά και κοινωνική) κλυδώνισε τις χώρες απρόσμενα και με μεγάλη ένταση. Εξαιτίας της δοκιμάστηκαν σταθερές, δικαιώματα και αξίες. Ότι για

χρόνια θεωρούνταν δεδομένο σχετικά με την λειτουργία της οικονομίας, της κοινωνίας αλλά και του τρόπου που ασκούνταν έως την εμφάνιση της πανδημίας η οικονομική πολιτική ανατράπηκε. Η παγκόσμια κοινωνία υπέστη βαρύτατες ανθρώπινες απώλειες. Ήρθε αντιμέτωπη με τη χειρότερη, εν καιρώ ειρήνης, ύφεση των τελευταίων 100 ετών, καθώς το παγκόσμιο ΑΕΠ εκτιμάται ότι κατέγραψε ιστορική πτώση 3,5% (Τράπεζα της Ελλάδος, 2021). Το 2020 η οικονομία της Ελλάδας είχε αρχικά εμφανίσει μια αξιοσημείωτη δυναμική. Έχοντας προσπαθήσει να διορθώσει τα βασικά μακροοικονομικά της προβλήματα μετά την επιβολή των μέτρων λιτότητας της προηγούμενης δεκαετίας, που είχαν οδηγήσει σε μείωση του ΑΕΠ και αύξηση της ανεργίας και μετά από σκληρή προσπάθεια, αναπτυσσόταν με ρυθμούς μεγαλύτερους από αυτούς των άλλων χωρών της Ευρώπης.

Είχε περάσει ήδη μια δεκαετία από τότε που η Ελλάδα βρέθηκε στην δίνη της οικονομικής κρίσης. Το 2020, όμως ήταν μια χρονιά που επιφύλασσε μεγάλη ανατροπή στην ομαλή εξέλιξη που διαφαίνονταν. Η υγειονομική κρίση που ξέσπασε και που στοίχισε τη ζωή σε εκατομμύρια ανθρώπους παγκοσμίως άλλαξε την καθημερινότητα στην Ελληνική κοινωνία, φέρνοντας αγωνία και ανασφάλεια.

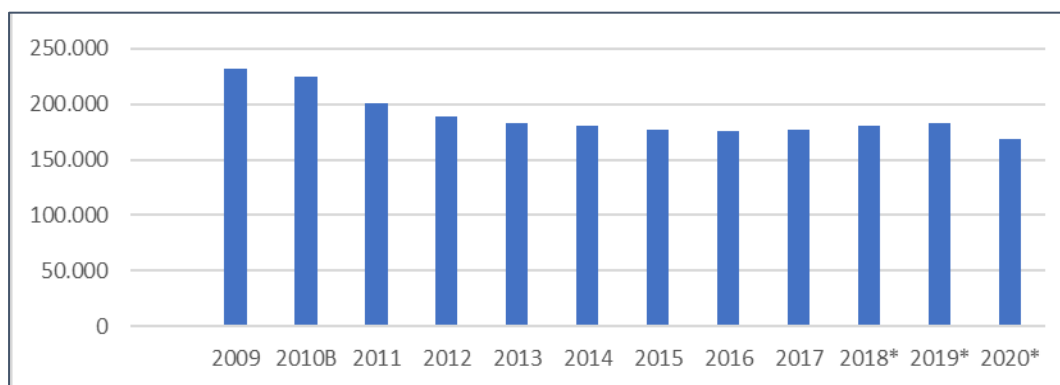
Σε Πανελλαδική έρευνα που δημοσιεύτηκε το Μάρτιο του 2021 από τον Οργανισμό Έρευνας και Ανάλυσης Διανέοσις μεταξύ 1100 ατόμων διαφόρων ηλικιών και των 2 φύλων με τη βοήθεια της Metron Analisys στο ερώτημα : Πόσο έχει αλλάξει η ζωή σας εξαιτίας της πανδημίας το 73,9 % απαντά ότι η ζωή τους έχει αλλάξει πολύ ή αρκετά, όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα.

Εικόνα 28: Έρευνα σχετικά με το πόσο έχει αλλάξει η ζωή των Ελλήνων εξαιτίας της πανδημίας.
(Πηγή: ΔιαΝΕΟσις)

Ταυτόχρονα, όλες οι οικονομίες κλυδωνίζονται εξαιτίας της υγειονομικής κρίσης και των μέτρων που λαμβάνονται. Η Ελλάδα, η Ευρώπη και ο υπόλοιπος κόσμος προσπαθούν να αντιμετωπίσουν την πανδημία, οι συνέπειες της οποίας έχουν αλλάξει σχεδόν κάθε πτυχή της καθημερινής ζωής. Ειδικότερα στη χώρα μας, οι συνέπειες της πανδημικής κρίσης έφεραν εκ νέου στην επιφάνεια τα αδύναμα σημεία του αναπτυξιακού της μοντέλου, τα διαρθρωτικά μειονεκτήματα της οικονομίας, καθώς επίσης και τις επιλογές οικονομικής πολιτικής των τελευταίων δεκαετιών που εν τέλει αποδείχθηκαν λανθασμένες τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα.

Η πανδημία που εξελίσσεται σε νέα οικονομική κρίση βρήκε την Ελλάδα με πολλές ήδη εκκρεμότητες προς επίλυση και το ΑΕΠ της χώρας να κινείται πιο κάτω από τα επίπεδα της προ οικονομικής κρίσης περίοδο. Σύμφωνα με εκτίμηση από διεθνείς οργανισμούς και έγκυρους αναλυτές, η χώρα μας θα πληγεί περισσότερο από άλλες χώρες της Ευρωζώνης λόγω του υπέρογκου δημόσιου χρέους και τη μεγάλη εξάρτηση της από τον τουρισμό και τις υπηρεσίες.

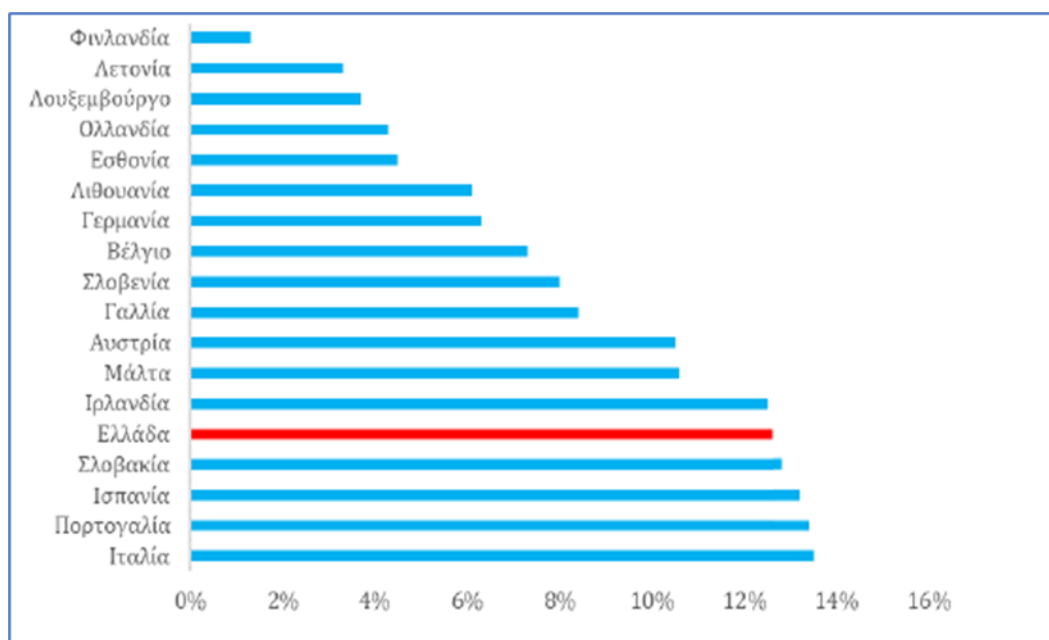
Εικόνα 29: Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν σε αγοραίες τιμές (εκατ.) (Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ)

Το δημόσιο χρέος της χώρας έφτασε να ξεπερνά το 200% του ΑΕΠ, λόγω της αύξησης σε δανεισμό μέσω ομολόγων και εντόκων γραμματίων, για να καταστεί δυνατή η χρηματοδότηση των αυξημένων δαπανών του προϋπολογισμού κατά την εφαρμογή μέτρων για τη στήριξη της οικονομίας εξαιτίας τις πανδημίας. Η αλματώδης αυτή αύξηση του χρέους, πάνω από 200% του ΑΕΠ, έχει ως αιτία πέραν της αύξησης σε δανεισμό και τη μείωση του ΑΕΠ που προέκυψε από τη μεγάλη ύφεση που εμφάνισε η οικονομία. Στην Ελλάδα σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ η ύφεση για το σύνολο του 2020 έφτασε στο 8,2%.

Δεν μπορούμε να κάνουμε ασφαλείς προβλέψεις για την εξέλιξη της πανδημίας αλλά με βάση τα ως τώρα δεδομένα μπορούν να γίνουν κάποιες εκτιμήσεις για τα βασικά οικονομικά μεγέθη. Σύμφωνα με τη Eurostat στο 15,8% ήταν η ανεργία στην Ελλάδα τον Δεκέμβριο του 2020, έναντι 16,4% τον Δεκέμβριο του 2019 ενώ η ανεργία των νέων παραμένει σε αρκετά υψηλά επίπεδα, στο 34,2 %, τοποθετώντας την πολύ υψηλότερα από το μέσο όρο της ευρωζώνης που ανέρχεται σε 8,3 την ίδια περίοδο.

Ο νόμος του Okun αναφέρει ότι η διαφορά μεταξύ του προϊόντος πλήρους απασχόλησης μιας οικονομίας και του πραγματικού επιπέδου προϊόντος, αυξάνει κατά 2,5 ποσοστιαίες μονάδες για κάθε μοναδιαία αύξηση της ανεργίας, αποδίδοντας έτσι την εμπειρική σχέση μεταξύ ΑΕΠ και ανεργίας και συσχετίζει τις μεταβολές του ΑΕΠ με τις μεταβολές της ανεργίας.

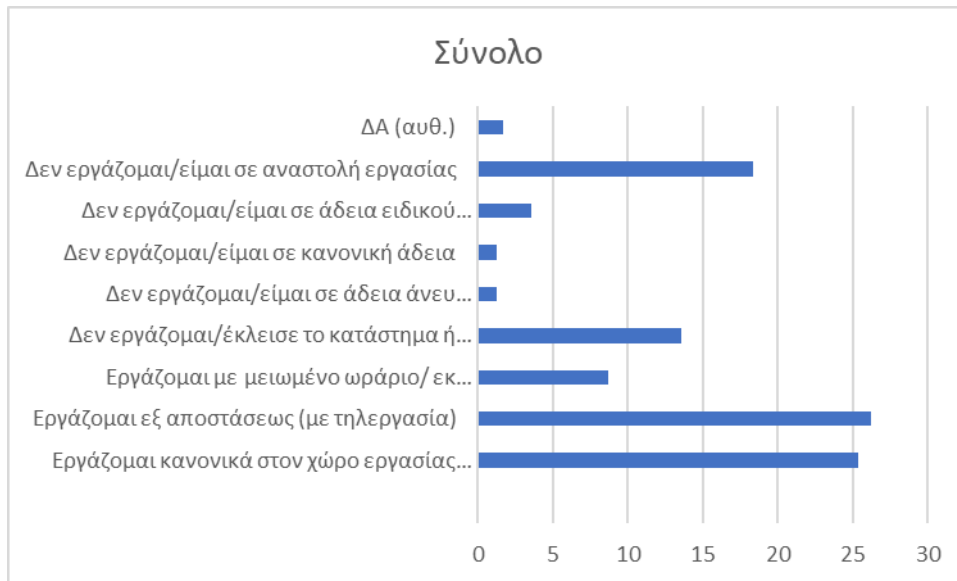
Στο παρακάτω διάγραμμα απεικονίζεται η μείωση των ωρών εργασίας στην Ευρωζώνη, αποτέλεσμα της συρρίκνωσης της οικονομικής δραστηριότητας με την Ελλάδα να βρίσκεται σε μία από τις υψηλότερες θέσεις. Η πανδημία εξαφάνισε περίπου έξι εκατομμύρια θέσεις εργασίας στην ΕΕ σύμφωνα με έρευνα του Eurofound με κύρια «θύματα» τους συμβασιούχους ορισμένου χρόνου, τους νέους και τις γυναίκες, που επλήγησαν περισσότερο από όσο κατά τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008-09.

Εικόνα 30: Ποσοστιαία μείωση των ωρών εργασίας στην Ευρωζώνη(2020) (Πηγή: Εκτιμήσεις ILO)

Επίσης η Ελλάδα είχε το μεγαλύτερο ποσοστό εργαζομένων σε αναστολή στην Ευρωζώνη.

Με νομοθετική ρύθμιση η Ελληνική Κυβέρνηση στο πλαίσιο των μέτρων στήριξης της εργασίας εισήγαγε το μέτρο της αναστολής σύμβασης εργασίας, το οποίο κατάφερε να συγκρατήσει το ποσοστό ανεργίας. Σύμφωνα με τα στοιχεία απασχόλησης του e- Εφκα και τα αντίστοιχα στοιχεία του Υπουργείου εργασίας οι απασχολούμενοι σε αναστολή φτάνουν στο 50% του συνόλου των μισθωτών.

Εικόνα 31: Έρευνα μεταξύ 1100 ατόμων διαφόρων ηλικιών και των 2 φύλων με τη βοήθεια της Metron Analysis σχετικά με την εργασία. (Πηγή: ΔιαNEOσις)

Οι εργαζόμενοι σε αναστολή συμπεριλαμβάνονται στους ενεργά εργαζόμενους και δεν προσμετρώνται στους ανέργους, κάτι που μπορεί να διαφοροποιήσει το ποσοστό στο μέλλον. Έρευνα του Eurofound έδειξε πως, η τηλεργασία, τα προγράμματα απασχόλησης με μειωμένο ωράριο και άλλα κρατικά προγράμματα στήριξης, συνέβαλαν στην προστασία των θέσεων εργασίας. Ωστόσο, πολλοί άνθρωποι βρέθηκαν σε επαγγελματική αδράνεια και τα στατιστικά στοιχεία για την ανεργία δεν τους περιλαμβάνουν.

Η πανδημία οδηγεί σε μείωση της οικονομικής δραστηριότητας, δεδομένο ότι με τη μείωση του εισοδήματος που λαμβάνουν τα νοικοκυριά, βραχυπρόθεσμα αν όχι και μακροπρόθεσμα, δεν θα καταφέρνουν να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους σε τράπεζες, κρατικά και ασφαλιστικά ταμεία και υπάρχει ο κίνδυνος να αυξηθεί το ιδιωτικό χρέος στην Ελλάδα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση με τα μέτρα και τις πολιτικές που έχει υιοθετήσει δείχνει μια συγκλητική προσέγγιση στην αντιμετώπιση της κρίσης

μέσω κυρίως του Ταμείου Ανάκαμψης φτάνει οι πολιτικές αυτές να δοκιμαστούν στην εφαρμογή τους. Οι «ισχυροί» της Ευρώπης είναι σκόπιμο να ερμηνεύσουν τη στάση τους στην παρούσα οικονομική κρίση με διαφορετικούς όρους από την προηγούμενη.

Σύμφωνα με την 2020/2053 απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για να καταναμεηθεί το ποσό των 750 δισ ευρώ στα 27 κράτη-μέλη, μέσω της ατμομηχανής που λέγεται «Ταμείο Ανάκαμψης», προϋπόθεση είναι να τα δανειστεί η ΕΕ μέσω αγορών. Για να προβεί στο δανεισμό των εγκεκριμένων χρημάτων βάσει της ανωτέρω απόφασης πρέπει να περάσει προς ψήφιση από τα Κοινοβούλια των κρατών-μελών. Η ευρωπαϊκή έγκριση προβλέπει για την Ελλάδα, με βάση το εθνικό σχέδιο που έχει καταθέσει, μέσα στα επόμενα χρόνια ότι θα μπουν στην οικονομία 32 δισ. ευρώ τα οποία προέρχονται από το Ταμείο Ανάκαμψης, με τα 19,5 δισ. να είναι επιχορηγήσεις και τα υπόλοιπα από χαμηλότοκα δάνεια. Τα πρώτα εμπόδια παρουσιάστηκαν από τη γερμανική δικαιοσύνη. Ο νόμος που επικυρώνει την απόφαση ψηφίστηκε μεν με πλειοψηφία δύο τρίτων από την Bundestag στις 25 Μαρτίου, ομόφωνα από την Bundesrat την επόμενη ημέρα, αλλά για να ισχύσει πρέπει να υπογραφεί από τον πρόεδρο της γερμανικής δημοκρατίας. Το Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας έκρινε ότι, εξαιτίας των προσφυγών που έχουν ασκηθεί ενώπιόν του, ο πρόεδρος της Γερμανίας θα πρέπει να περιμένει... Η εκκρεμότητα συνεχίζεται. Επιπλέον, δεν καθυστερεί μόνο η Γερμανία να δώσει την έγκρισή της, και σε άλλες χώρες εκκρεμεί ακόμα η διαδικασία επικύρωσης της απόφασης περί ιδίων πόρων από τα κοινοβούλια τους. Μόνο όταν ολοκληρωθεί και από τα 27 κράτη-μέλη, η Κομισιόν θα μπορεί να βγει στις αγορές (Καλλίτσης, 2021).

2.4.1 Περιφερειακές επιπτώσεις της πανδημίας στην ελληνική περιφέρεια

Η πανδημία ανέδειξε την ένταση των ανισοτήτων στο εσωτερικό των ιδίων των κρατών, σε σχέση όχι μόνο με τις επιπτώσεις της, αλλά και με τη στρατηγική αντιμετώπισή των επιπτώσεων αυτών που είναι συνυφασμένη με την περιφερειακή πολιτική σε επίπεδο κράτους αλλά και συνολικά της ΕΕ. Τα επιδημιολογικά δεδομένα πρέπει να συνδυαστούν με τις κοινωνικές και οικονομικές ιδιαιτερότητες των χωρών τόσο στο σύνολο της επικράτειας όσο και στο επίπεδο των περιφερειών της. Ιδιαίτερα στην Ελλάδα, η πληθυσμιακή διαφοροποίηση της Αττικής με την υπόλοιπη περιφέρεια είναι ιδιαίτερη έντονη. Ο αντίκτυπος λοιπόν της πανδημίας στην

περιφέρεια της Αττικής είναι πολύ μεγάλος, όπως αναμενόταν, καθώς συγκεντρώνει το μεγαλύτερο μέρος του απόλυτου μεγέθους των ασθενών. Χαρακτηριστικό παράλλα αυτά είναι πέρα από τον αριθμό των κρουσμάτων σε απόλυτους αριθμούς πρωτοπόρα στα κατά κεφαλήν κρούσματα είναι η περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας. Αυτό το οποίο προκύπτει είναι πως ο κορωνοϊός εμφανίζει πυκνή διασπορά και σε πιο μικρές πληθυσμιακά πόλεις και περιφέρειες, κάτι το οποία δείχνει περιφερειακές ιδιαιτερότητες στην εξάπλωση του.

Συνοριακές περιφέρειες ή περιφέρειες με χαμηλότερη ανάπτυξη, όπως της Δυτικής και Ανατολικής Μακεδονίας, η Θράκη, τα Ιόνια νησιά, παρότι παρουσιάζουν χαμηλό απόλυτο αριθμό κρουσμάτων αναλογικά με τα αστικά κέντρα, η σχέση μεταξύ ποσοστών θανάτων με καταγεγραμμένα κρούσματα τις φέρνει σε υψηλότερη θέση. Το αποτέλεσμα αυτό προκύπτει από πολλούς παράγοντες όπως ο υψηλός ηλικιακός μέσος όρος των κατοίκων στην περιφέρεια αλλά και οι ελλείψεις σε περιφερειακές δομές υγείας.

Άνισο περιφερειακό αποτύπωμα παρατηρείται και στις οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της πανδημίας, η οποία επηρεάζει στο σύνολό τους όλες τις περιοχές αλλά, η επίδραση αυτή έχει διαφορετική ένταση στις διαφορετικές περιφέρειες.

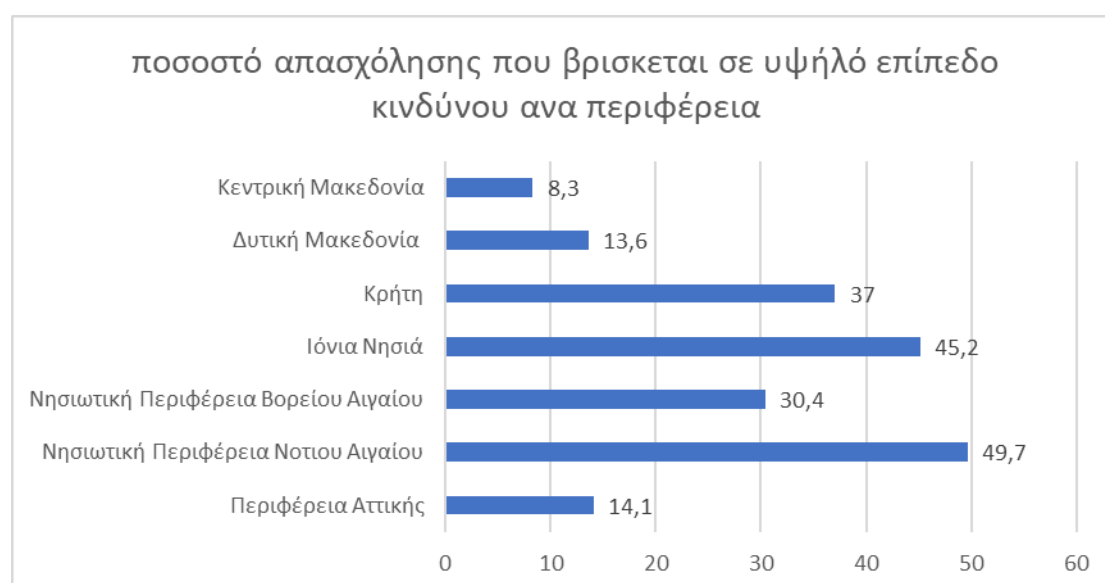
Είναι αναγκαίο να αναφερθούν οι πρώτες εκτιμήσεις των συνεπειών της πανδημίας στην απασχόληση και την ανεργία. Στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με τα δεδομένα που υπάρχουν και ενώ η πανδημία βρίσκεται σε εξέλιξη, παρατηρείται ότι ανεπτυγμένες με πιο χαμηλή ανεργία περιφέρειες δείχνουν να έχουν επηρεαστεί περισσότερο και αυτό ισχύει και αντιστρόφως σε ότι αφορά τον αριθμό των κρουσμάτων που παρουσιάζουν. Αντιθέτως στην Ελλάδα, αυτές οι διαπιστώσεις δεν απαντώνται στην ίδια ένταση, δεδομένου ότι η Δυτική Μακεδονία εμφανίζεται να κατέχει τη πρώτη θέση τόσο σε ανεργία όσο και σε κατά κεφαλήν κρούσματα.

Στην Ελλάδα όπως και στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου, η αρνητική επίδραση της πανδημίας στην οικονομία προβλέπεται να είναι εντονότερη στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες καθώς και σε περιοχές που η οικονομία τους αναπτύσσεται σε περιορισμένους κλάδους. Το δεδομένο ότι οι περισσότερες ελληνικές περιφέρειες παρουσιάζουν εξάρτηση από περιορισμένες οικονομικές δραστηριότητες φέρνει την εκτίμηση ότι θα πολλαπλασιάσει τις αρνητικές συνέπειες της οικονομικής ύφεσης που βρίσκεται σε εξέλιξη. Οι διεθνείς εκθέσεις

προσδιορίζουν τον κλάδο της εστίασης και αναψυχής, το εμπόριο και την οικονομία διαμοιρασμού (π.χ. Airbnb) ως τους πιο ευάλωτους, καθιστώντας ξεκάθαρο ότι οι περιφέρειες που παρουσιάζουν αυξημένη εξάρτηση από τον τουρισμό, τον επισιτισμό και τις μεταφορές είναι σε πιο επισφαλή θέση (Κανελλέας κ. συν., 2020).

Ειδικότερα, αντιστοίχως της περίπτωσης των εθνικών οικονομιών, ο βαθμός που διαφοροποιείται η παραγωγική διάρθρωση της κάθε περιφέρειας αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την ένταση της επίδρασης της πανδημίας στην τοπική απασχόληση.

Το υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης, το οποίο απαντάται σε πολύ υψηλό επίπεδο κινδύνου συγκεντρώνεται σε δύο νησιωτικές περιφέρειες με πολύ έντονη τουριστική ζήτηση, του Νοτίου Αιγαίου (49,7%) και των Ιονίων Νήσων (45,2%). Αντίθετα, στην νησιωτική περιφέρεια του Βορείου Αιγαίου, το αντίστοιχο ποσοστό είναι φανερά πιο χαμηλό (υπολογίζεται στο 30,4%), κάτι που οφείλεται στη λιγότερο έντονη εξάρτηση της περιφέρειας από τον τουρισμό. Σχετικά με την Κρήτη, την τέταρτη νησιωτική περιφέρεια της χώρας, το ποσοστό είναι μεν αρκετά υψηλό, αλλά φανερά πιο χαμηλό (στο 37%) σε αναλογία με τις περιφέρειες Νοτίου Αιγαίου και Ιονίων Νήσων. Παρόλο που και της Κρήτης η οικονομία έχει εξάρτηση από τον τουρισμό, το δεδομένο ότι κρατά μία πιο διαφοροποιημένη παραγωγική διάρθρωση δείχνει να αμβλύνει τις συνέπειες από την ύφεση του τουρισμού λόγω της πανδημίας. Τέλος, από την άλλη πλευρά, το υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης πολύ χαμηλού κινδύνου εντοπίζεται στην Περιφέρεια Αττικής (14,1%), ενώ ακολουθούν η Δυτική Μακεδονία (13,6%) και η Κεντρική Μακεδονία (8,3%), (Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, 2021).

Εικόνα 32: Η κατανομή της απασχόλησης ανά επίπεδο κινδύνου και περιφέρεια. (Πηγή: University of Aegean/YOUTH Share – Coronavirus Response & Labour Statistics)

Σε αυτό το σημείο είναι άξιο να σημειωθεί μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στην παρούσα κατάσταση κρίσης με την αστάθεια και την ύφεση που τη διακρίνει σε σχέση με την περίοδο της κρίσης χρέους και τα προγράμματα οικονομικής προσαρμογής εκείνης της περιόδου. Κατά την κρίση χρέους ήταν μεγαλύτερο το πλήγμα στην απασχόληση στις περιφέρειες της Αττικής, της Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας, σε σχέση με την σημερινή κατάσταση στην οποία οι ίδιες περιφέρειες παρουσιάζουν μεγαλύτερες αντοχές. Από την άλλη πλευρά, οι νησιωτικές περιφέρειες, οι οποίες κατά την κρίση χρέους παρουσίασαν αξιοσημείωτη ανθεκτικότητα σχετικά με την απασχόληση (παρόλο που αυτή στηρίχτηκε κατά βάση σε μη τυπικές μορφές) λόγω της ισχυρής εξωτερικής ζήτησης από τον τουρισμό, στην παρούσα φάση δείχνουν να έχουν μειωμένες αντοχές σε σχέση με το νέο ανοδικό κύμα της ανεργίας. Αυτό που απομένει να εξακριβωθεί είναι το μέγεθος της επαιλούμενης κρίσης στην απασχόληση.

Η πανδημία λειτούργησε καταλυτικά στην ανάπτυξη ευελιξίας ως προς τη λήψη αποφάσεων από την ΕΕ. Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το Δεκέμβριο του 2020 είκοσι πέντε χώρες και το Ηνωμένο Βασίλειο ζήτησαν να γίνουν τροποποιήσεις σε πλήθος υφιστάμενων προγραμμάτων συνοχής μέσα στο πλαίσιο που προσφέρουν τα προγράμματα CRII και CRII Plus, ένα σύνολο δράσεων και πολιτικών κατά του κορωνοϊού. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τον σκοπό αυτό τροποποίησε εσωτερικές διαδικασίες της και έτσι έγινε ταχύτερη επεξεργασία των αιτημάτων των χωρών. Με λιγότερες διοικητικές διαδικασίες και άλλες απλουστεύσεις δόθηκε η δυνατότητα να επωφεληθούν όλα τα Κράτη Μέλη.

Συγκεκριμένα για την Ελλάδα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε τροποποιήσεις σε επιχειρησιακά προγράμματα που βρίσκονταν σε εξέλιξη κυρίως για την περιφέρεια σε πολύ σύντομο χρόνο. Μέσω των κονδυλίων υπέρ της πολιτικής συνοχής της ΕΕ δόθηκαν χρήματα για τη διαμόρφωση δράσεων υπέρ των ελληνικών ΜΜΕ, με σκοπό την προβολή και την ενημέρωση σχετικά με την αντιμετώπιση της πανδημίας. Επίσης μέσω αυτών των κονδυλίων δόθηκε στην Ελλάδα η δυνατότητα να δημιουργήσει ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο για μέτρα αντιμετώπισης κρίσεων και, από τον Απρίλιο του 2020, ξεκίνησε πρόγραμμα τεσσάρων συστημάτων στήριξης των επιχειρήσεων με σκοπό την προστασία της εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Συγκριτική απεικόνιση της αντιμετώπισης των δύο κρίσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση

3.1 Το νέο σύστημα διακυβέρνησης μετά την οικονομική και την υγειονομική κρίση.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση οικοδομήθηκε με στόχο να δημιουργήσει όρους διάχυσης της δημοκρατίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης. Αποτελεί ένα οικοδόμημα που εξελίσσεται συνεχώς επάνω στις βασικές ιδρυτικές παραδοχές για ένα καλύτερο μέλλον για τους πολίτες των Κρατών Μελών.

Ωστόσο, στις μέρες μας, πιο έντονα από ποτέ, παρουσιάζεται μια τάση αμφισβήτησης της ΕΕ σχετικά με τον λόγο ύπαρξής της αλλά και με τις επιδιώξεις της, δεδομένο που έχει δημιουργήσει μια αίσθηση ύπαρξης δημοκρατικού ελλείμματος (democratic deficit) εντός της ΕΕ. Ο όρος αναφέρεται «στο κενό ανάμεσα στη δημοκρατική πρακτική στη θεωρία και στην πράξη» και αποτελεί συνέπεια μίας επικρατούσας ιδεολογίας ότι η ΕΕ στερείται δημοκρατικής νομιμότητας. Σύμφωνα με τον Χ. Φραγκονικολόπουλο (καθηγητής Διεθνών Σχέσεων και ΜΜΕ ΑΠΘ) το δημοκρατικό έλλειμα έχει δύο διαστάσεις: τη θεσμική και την κοινωνικο-ψυχολογική. Η θεσμική διάσταση αναφέρεται στα λειτουργικά προβλήματα των οργάνων της ΕΕ που τα καθιστά απρόσιτα στον μέσο πολίτη, λόγω της πολυπλοκότητας που διέπει τον τρόπο λειτουργίας τους, αλλά και της ελλιπούς πληροφόρησης των πολιτών σχετικά με τον ρόλο τους και τις ενέργειες τους, με αποτέλεσμα οι ευρωπαίοι να αισθάνονται ότι αδυνατούν να συμμετάσχουν στα κοινά και να επηρεάσουν τη διαδικασία παραγωγής πολιτικής. Από την άλλη, η κοινωνικο-ψυχολογική διάσταση αναφέρεται στην αδυναμία της ΕΕ και των θεσμών της να

δημιουργήσουν την αίσθηση μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας, η οποία διέπει όλους τους πολίτες.

Κάθε τέσσερα χρόνια δίνεται η ευκαιρία σε όλους τους ευρωπαίους πολίτες άνω των 17 ετών να ασκήσουν το εκλογικό τους δικαίωμα και να επιλέξουν τους εκπροσώπους τους στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί έντονα η έλλειψη ενδιαφέροντος των ευρωπαίων πολιτών για τη διαδικασία αυτή, γεγονός που απεικονίζεται στα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής τους στις ευρωεκλογές. Συγκεκριμένα, το 2014 παρατηρήθηκε το ιστορικά χαμηλότερο ποσοστό, με τον μέσο όρο να ανέρχεται μόλις στο 42,61 %. Η στιγμή αυτή αποτέλεσε έντονο πλήγμα για την Ευρώπη η οποία συνειδητοποίησε ότι οι πολίτες της αποστασιοποιούνται από αυτήν και χάνουν την εμπιστοσύνη τους ως προς τους θεσμούς της. Ωστόσο, “τα χτυπήματα” προς το Ευρωπαϊκό οικοδόμημα δεν σταμάτησαν εκεί. Η ύπαρξη του δημοκρατικού ελλείμματος εντός της ΕΕ αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στα αποτελέσματα του Ευρωβαρομέτρου, το οποίο αποτελεί μια σειρά από έρευνες της δημόσιας γνώμης οι οποίες διεξάγονται για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Στο πλαίσιο των ερευνών αυτών, ένα από τα ερωτήματα που τέθηκε στους Ευρωπαίους πολίτες ήταν «Πώς αισθάνεσθε ότι λειτουργεί η δημοκρατία στην Ευρωπαϊκή Ένωση». Σύμφωνα με τα στοιχεία από το ευρωβαρόμετρο, από το 1993 ως το 2017, μόλις το 50% περίπου των πολιτών απάντησαν ότι είναι ικανοποιημένοι σε κάποιον βαθμό από τη λειτουργία της δημοκρατίας στην ΕΕ, ενώ οι υπόλοιποι δήλωσαν ότι δεν είναι πολύ, έως και καθόλου ικανοποιημένοι. Τα ποσοστά αυτά αποτελούν τη μεγαλύτερη απόδειξη ότι η αίσθηση δημοκρατικού ελλείμματος υπάρχει συνεχώς και πλήττει την αξιοπιστία αλλά και την πορεία της ΕΕ (Σκέμπι, 2020)

Αντιμέτωπη, λοιπόν, με την δυσπιστία αυτή, η ΕΕ σε κάθε βήμα που έκανε προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση φρόντιζε να συμπεριλαμβάνει το ζήτημα της αντιμετώπισης του δημοκρατικού ελλείμματος και αυτό γιατί έγινε γρήγορα αντιληπτό πως η έλλειψη εμπιστοσύνης από την πλευρά των ευρωπαίων πολιτών αποτελούσε και αποτελεί τροχοπέδη στην περαιτέρω ολοκλήρωση που επιδιώκει η Ένωση. Έτσι, σε κάθε νέα αναθεώρηση των συνθηκών της έκανε ιδιαίτερη μνεία στην ενίσχυση των αρμοδιοτήτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του οργάνου δηλαδή που λειτουργεί ως διάυλος επικοινωνίας μεταξύ της Ένωσης και των πολιτών της.

Ξεκινώντας από την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, την πρώτη αναθεώρηση των αρχικών Συνθηκών της Ρώμης, και φτάνοντας μέχρι τη Συνθήκη της Λισαβόνας, μεσολάβησαν πολλές σημαντικές θεσμικές διατάξεις με στόχο την αύξηση των αρμοδιοτήτων του Κοινοβουλίου καθώς και τη σταδιακή διεύρυνση των τομέων στους οποίους διαθέτει δυνατότητα λήψης αποφάσεων μαζί με το Συμβούλιο. Επιπλέον, με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, το Κοινοβούλιο απέκτησε επιρροή στο διορισμό του προέδρου της Επιτροπής με το *de facto* δικαίωμα που του δόθηκε ως προς την έγκριση του προέδρου. Μία άλλη προσπάθεια αύξησης της συμμετοχής των πολιτών ήταν η θεσμοθέτηση από τη Συνθήκη της Λισαβόνας της «Πρωτοβουλίας των ευρωπαίων πολιτών». Πρόκειται για μία διαδικασία η οποία ενθαρρύνει την ενεργό συμμετοχή των ευρωπαίων στη διαμόρφωση της πολιτικής δίνοντας τους τη δυνατότητα να υποβάλουν μία νομοθετική πρόταση στην ΕΕ. Η πρόταση αυτή θα πρέπει να έχει συγκεντρώσει ένα εκατομμύριο υπογραφές πολιτών από τουλάχιστον ένα τέταρτο των κρατών μελών της ΕΕ (Σκέμπε, 2020).

Ένας ιός λοιπόν έρχεται να ταράξει εκ νέου το οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και απειλεί να ακυρώσει τις προσπάθειες που έγιναν προς την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Οι πολίτες εν μέσω πανδημίας έχουν στραφεί στην ασφάλεια των εθνικών κρατών και η δημοκρατία έχει μπει σε “καραντίνα” καθώς έχουν θεσπιστεί νόμοι έκτακτης ανάγκης από τις Κυβερνήσεις των περισσότερων Ευρωπαϊκών χωρών, οι διαδηλώσεις έχουν τεθεί εκτός νόμου και οι εκλογές έχουν ανασταλεί προσωρινά. Η Κυβερνητική παρεμβατικότητα έχει αυξηθεί στις Εθνικές οικονομίες και η εθνικοποίηση δείχνει η προσωρινή κανονικότητα. Για τον εντοπισμού του “αόρατου εχθρού” χρησιμοποιούνται μια σειρά τεχνολογικών μέσων παρακολούθησης. Σε αντίθεση με την οικονομική κρίση της προηγούμενης δεκαετίας ή οποία παραδόξως δεν οδήγησε σε μεγαλύτερο κρατικό παρεμβατισμό, η κρίση της σύγχρονης πανδημίας έκανε τους πολίτες να επανεκτιμήσουν το ρόλο των εθνικών κυβερνήσεων με χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό της οργάνωσης της δημόσιας υγείας. Η ΕΕ βρίσκεται μπροστά σε μια πρόκληση...

Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, που ξέσπασε στις ΗΠΑ ήταν η αιτία να δημιουργηθούν έντονες οικονομικές αναταράξεις στο εσωτερικό της ΕΕ. Η Ευρώπη προσπάθησε να αντιδράσει όμως ήρθε αντιμέτωπη με προβλήματα στο εσωτερικό της που ανέδειξαν τις αδυναμίες της οικονομίας της. Υπήρχαν πολλές ανισότητες μεταξύ των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών των κρατών μελών, όπως το ΑΕΠ το έλλειμμα, η ανεργία.

Στην πορεία για την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση έγιναν προσπάθειες σύγκλισης όπως το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ) το οποίο θεσπίστηκε κατά την Τρίτη φάση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ). Ο σκοπός του σχεδιασμού του αφορούσε στη διασφάλιση ότι η δέσμευση για υγιή δημοσιονομικά των χωρών της Ένωσης θα εξακολουθήσει και μετά την εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος.

Το Σύμφωνο συνίστατο αρχικά από ένα ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (1997) και από δύο κανονισμούς του Συμβουλίου της 7ης Ιουλίου 1997 που καθορίζουν τις τεχνικές λεπτομέρειες (ο ένας αφορά στην επίβλεψη των δημοσιονομικών θέσεων και στον συντονισμό των οικονομικών πολιτικών και ο άλλος στην εκτέλεση της διαδικασίας που αφορά στα υπερβολικά ελλείμματα).

Κατόπιν συζητήσεων σχετικά με την εφαρμογή του ΣΣΑ, οι κανονισμοί τους τροποποιήθηκαν το 2005. Η εφαρμογή τους, παρόλα αυτά, δεν ήταν επαρκής, με συνέπεια να παρουσιαστούν σημαντικές δημοσιονομικές ανισορροπίες σε κάποιες χώρες της ΕΕ, οι οποίες ήρθαν στο προσκήνιο όταν εκδηλώθηκε η οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση το 2008.

Έτσι σχεδιάστηκε ένα νέο πλαίσιο δημοσιονομικών πολιτικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση θέτοντας ως στόχο τη δημιουργία ενός σταθερού και αποδοτικού πλαισίου για τον συντονισμό και την επιτήρηση των δημοσιονομικών πολιτικών των Κρατών Μελών. Οι μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα την περίοδο 2011 έως 2013 στο νομικό πλαίσιο ήταν μια άμεση αντίδραση στην κρίση δημόσιου χρέους, η οποία φανέρωσε την ανάγκη για επιβολή ακόμα πιο στενών κανόνων, υπό το φως των δευτερογενών επιπτώσεων που είχαν τα μη βιώσιμα δημόσια οικονομικά στις χώρες της ευρωζώνης. Κατά συνέπεια, το αναθεωρημένο πλαίσιο βασίζεται στις εμπειρίες που προέκυψαν από τις αδυναμίες του αρχικού σχεδιασμού της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Ένωσης και στις προσπάθειες για την ενίσχυση της κατευθυντήριας αρχής των υγιών δημοσίων οικονομικών, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 119 παράγραφος 3 ΣΛΕΕ.

Με σκοπό να διασφαλιστεί η σταθερότητα της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης, είναι απαραίτητο ένα σταθερό πλαίσιο για την αποφυγή, στο βαθμό που αυτό είναι δυνατό, μη βιώσιμων δημοσίων οικονομικών. Στο τέλος του 2011, τέθηκε σε ισχύ μεταρρύθμιση (μέρος του αποκαλούμενου Εξάπτυχου ή «Six-Pack») για την τροποποίηση του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Ακόμα

μία μεταρρύθμιση σε αυτόν τον τομέα πολιτικής, η διακυβερνητική Συνθήκη για τη Σταθερότητα, τον Συντονισμό και τη Διακυβέρνηση (ΣΣΣΔ), συμπεριλαμβανομένου του Δημοσιονομικού Συμφώνου, ξεκίνησε να ισχύει με την έναρξη του 2013. Επιπρόσθετα, τον Μάιο του 2013, τέθηκε σε ισχύ κανονισμός σχετικά με την αξιολόγηση των εθνικών σχεδίων δημοσιονομικών προγραμμάτων (μέρος του Δίπτυχου ή «Two-Pack»). (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2021)

Μετά την κρίση και με αφετηρία την Ελληνική κρίση χρηματοδότησης του 2009-2010, το σύστημα διακυβέρνησης άλλαξε. Τροποποιήθηκε το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ 1997,2005), με μια δεύτερη δέσμη οδηγιών (six-pack).

- Ιδρύθηκαν νέοι μηχανισμοί στήριξης κρατών μελών (αρχικά το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοδοτικής Σταθερότητας (EFSF), σήμερα ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ΕΜΣ,ESM).
- Υιοθετήθηκε ένα δημοσιονομικό Σύμφωνο(Fiscal Compact)
- Εντάθηκε η οικονομική συνεργασία (και αμοιβαία εποπτεία) σε ζητήματα γενικότερης οικονομικής πολιτικής (Euro-Plus-Pact και διαδικασία εποπτείας μακροοικονομικών ανισορροπιών) που όμως παραμένει πιο χαλαρή.
- Ενισχύθηκε η εποπτεία των εθνικών προϋπολογισμών (two-pack)
- Τροποποιήθηκαν οι κανονισμοί των διαρθρωτικών ταμείων ώστε να συνάδουν προς τη νέα λογική, (Λιαργκόβας, 2020).

Τον Ιανουάριο του 2015, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αφού επανεξέτασε τα δεδομένα, εξέδωσε λεπτομερείς οδηγίες σχετικά με το πώς θα εφαρμόζει τους υφιστάμενους κανόνες του ΣΣΑ έτσι ώστε να ενισχύεται ο συνδετικός κρίκος μεταξύ των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, των επενδύσεων (ιδίως ενόψει του πρόσφατα συσταθέντος Ευρωπαϊκού Ταμείου Στρατηγικών Επενδύσεων) και της δημοσιονομικής ευθύνης προς όφελος της δημιουργίας θέσεων εργασίας και της ανάπτυξης (EUR-Lex, 2021).

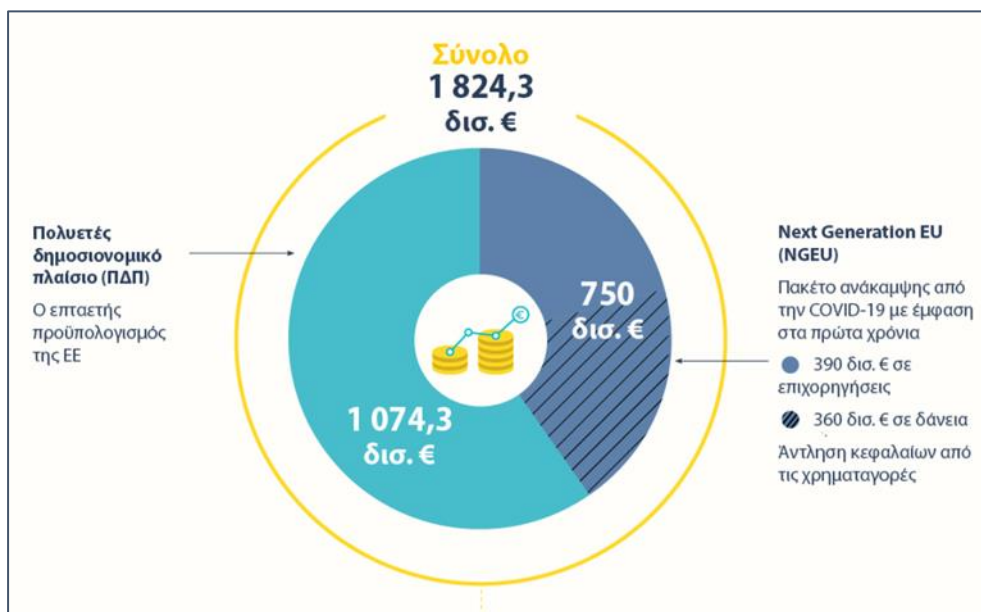
Στην υγειονομική κρίση, εντάθηκαν οι εθνικιστικές συμπεριφορές και ενισχύθηκαν οι τάσεις εσωστρέφειας στην οικονομία η Ευρωπαϊκή Ένωση, και υπό το φόβο της αύξησης του κρατισμού και της εθνικοποίησης που θα ταράξει τα θεμέλια της αντέδρασε άμεσα και υιοθέτησε μια σειρά συγκλητικών μέτρων αντιμετώπισης για τα Κράτη Μέλη, σε αντίθεση με την προηγούμενη οικονομική

κρίση, όπου τα μέτρα που υιοθετήθηκαν δημιούργησαν αποτελεσματικά μεγαλύτερες ανισότητες και αντιθέσεις.

Τον Μάρτιο του 2020 η Επιτροπή προχώρησε στην ενεργοποίηση της γενικής ρήτηρας διαφυγής από το Σύμφωνο Σταθερότητας, μία κίνηση χωρίς προηγούμενο, προκειμένου να εφαρμόσει μία στρατηγική για γρήγορη και αποφασιστική αντίδραση στην πανδημία. Η ενεργοποίηση έγινε κατόπιν εγκρίσεως από το Συμβούλιο, δίνοντας στα Κράτη Μέλη τη δυνατότητα να πάρουν μέτρα για να αντιμετωπίσουν κατάλληλα την κρίση έχοντας στη διάθεσή τους όλα τα μέσα οικονομικής πολιτικής και παράλληλα την δυνατότητα να αποκλίνουν από τους συνήθεις δημοσιονομικούς κανόνες του ευρωπαϊκού δημοσιονομικού πλαισίου.

Η Επιτροπή, έχοντας πλέον την πείρα από την οικονομική κρίση που κλήθηκε να αντιμετωπίσει, εντάσσει στον μακροπρόθεσμο προϋπολογισμό της για την περίοδο 2021-2027 ένα νέο μέσο ανάκαμψης, το Next Generation EU με σκοπό να ενισχύσει δράσεις ανάκαμψης για την αντιμετώπιση των συνεπειών της πανδημίας. Έτσι στις 21 Ιουλίου 2020 οι ηγέτες της ΕΕ καταλήγουν σε συμφωνία σχετικά με το σχέδιο ανάκαμψης και το πολυετές δημοσιονομικό πλαίσιο για την περίοδο 2021-2027.

Ο κανονισμός για τον καθορισμό του Πολυετούς Δημοσιονομικού Πλαισίου της ΕΕ της περιόδου 2021-2027 εκδόθηκε τον Δεκέμβριο 2020 και προέβλεψε για τον μακροπρόθεσμο προϋπολογισμό της ΕΕ ποσό 1.074,3 δισ. ευρώ και συμπεριλαμβάνοντας σε αυτόν το Next Generation EU με ποσό 750 δισ. ευρώ φτάνει στο συνολικό ποσό του 1,8 τρις ευρώ το οποίο θα έχει στα χέρια της η ΕΕ προκειμένου να χρηματοδοτήσει την ανάκαμψη από την πανδημία αλλά και τις μακροπρόθεσμες προτεραιότητές της σε επιμέρους τομείς πολιτικής.

Εικόνα 33: Δαπάνες της ΕΕ. (Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή)

Προϋπόθεση για να υλοποιηθεί το Μέσο Ανάκαμψης «Next Generation EU», είναι η έγκριση της απόφασης της ΕΕ για τους ίδιους πόρους στα Κράτη Μέλη σύμφωνα με τους συνταγματικούς τους κανόνες, δεδομένου ότι η απόφαση εξουσιοδοτεί την Επιτροπή να δανειστεί από τις κεφαλαιαγορές για να αντιμετωπίσει τις συνέπειες της κρίσης COVID-19.

Στις 11 Φεβρουαρίου 2021 το Συμβούλιο ενέκρινε τον κανονισμό για τη θέσπιση του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας. Ένας μηχανισμός με 672,5 δισ.€ που βρίσκεται στον πυρήνα της πρωτόγνωρης προσπάθειας για την ανάκαμψη της ΕΕ, του «Next Generation EU»: ένα σχέδιο 750 δισ. € στο οποίο συμφώνησαν οι ηγέτες της ΕΕ τον Ιούλιο του 2020.

Εικόνα 34: Next Generation EU-Πακέτο ανάκαμψης από την COVID-19 (Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή)

Εικόνα 35: Next Generation EU - Πόσα χρήματα θα διατεθούν (Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή)

Στον Μηχανισμό προβλέπεται ποσό 390 δισ. ευρώ για επιχορηγήσεις εκ των οποίων τα 312,5 θα διανεμηθούν μέσω του ίδιου του Μηχανισμού ενώ το υπόλοιπο 77,5 δισ. ευρώ μέσω της ενίσχυσης των κανονικών προγραμμάτων του Προϋπολογισμού της Ένωσης. Τα υπόλοιπα 360 δισ. θα διανεμηθούν σαν χαμηλότοκα δάνεια από την Κομισιόν και όχι από τον ESM, όπου οι χρηματοδοτικές του δαπάνες συνδέονται με μνημόνια όπως αυτά του ΔΝΤ.

Οι επιδοτήσεις θα υποχρεώσουν την Ένωση να δημιουργήσει κεφάλαια για την αποπληρωμή των ομολόγων μέχρι το 2058.

Στα Κράτη Μέλη δίδεται μία προθεσμία μέχρι τις 30 Απριλίου, κατά κανόνα, προκειμένου να καταθέσουν τα προγράμματα ανάκαμψης και ανθεκτικότητας στην Επιτροπή. Στα προγράμματα αυτά θα προσδιορίζονται τα μεταρρυθμιστικά και επενδυτικά τους πλάνα έως το 2026. Κατόπιν, κατά κανόνα η Επιτροπή θα πρέπει μέσα σε δύο μήνες να προβεί σε αξιολόγηση των σχεδίων και στη συνέχεια, το Συμβούλιο μέσα σε τέσσερις εβδομάδες θα πρέπει να εγκρίνει απόφαση για την τελική έγκριση κάθε σχεδίου.

Για τα σχέδια που θα εγκριθούν, τα Κράτη Μέλη θα μπορούν να λάβουν προχρηματοδότηση έως και 13% τόσο από τις επιχορηγήσεις όσο και από τα δάνεια που προβλέπονται στο σχέδιό τους. Το υπόλοιπο ποσό θα καταβληθεί με βάση την επίτευξη των συμφωνηθέντων ορόσημων και στόχων.

Ιδιαίτερα σημαντικό γεγονός αποτελεί το ότι τα Κράτη Μέλη θα μπορέσουν να καλύψουν δημοσιονομικά τις δαπάνες του πρώτου εξαμήνου του 2020 μιας και δίνεται η δυνατότητα αναδρομικής ισχύος των επιλέξιμων δαπανών.

Λόγω του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, τα Κράτη Μέλη θα έχουν τη δυνατότητα να αντιμετωπίσουν τις κοινωνικο-οικονομικές συνέπειες της πανδημίας COVID-19, ενώ ταυτόχρονα οι οικονομίες τους θα βαδίσουν προς την πράσινη και την ψηφιακή μετάβαση για να γίνουν πιο βιώσιμες και ανθεκτικότερες (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2021), ενισχύοντας τους στόχους του πολυετούς δημοσιονομικού πλαισίου προς αυτή την κατεύθυνση.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η ΕΕ κατάφερε να ξεπεράσει τις αντιδράσεις και τις αντιπαραθέσεις και να φτάσει στην ψήφιση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ανάκαμψης.

Είχε προηγηθεί η προσπάθεια δημιουργίας ενός ευρωομολόγου έτσι ώστε να γίνει διαμοιρασμός του πιστωτικού κινδύνου, αποτέλεσμα κρίσης, σε όλα τα Κράτη Μέλη, αλλά υπήρξε σθεναρή αντίδραση κυρίως από τη μεριά της Γερμανίας, που οδήγησε σε ναυάγιο τη Σύνοδο κορυφής το Μάρτιο του 2020.

Τελικά η Γερμανία άλλαξε τη στάση της και συμφώνησε με την ψήφιση του Ταμείου και όπως αναφέρει και ο Τάσος Αναστασάτος, επικεφαλής οικονομολόγος του ομίλου της Eurobank και πρόεδρος του Επιστημονικού Συμβουλίου της Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών, οι αιτίες για τις οποίες κράτη που μέχρι πρότινος ήταν σκεπτικές στην προοπτική αμοιβαιοποίησης του χρέους, όπως η Γερμανία, συμφώνησαν στο Ταμείο Ανάκαμψης, είναι πολλαπλές και περιέχουν το μέγεθος της ύφεσης της κρίσης από τον κορονοϊό και τα υπαρξιακά διλήμματα που αυτό θέτει για την ίδια την Ευρωζώνη, επίσης το γεγονός ότι η κρίση είναι συμμετρική για όλα τα Κράτη Μέλη και κατά συνέπεια δεν υπάρχει θέμα ηθικού κινδύνου, το ότι απαντά σε μία συγκεκριμένη και έκτακτη ανάγκη και ως εκ τούτου (μπορεί να γίνει το επιχείρημα από τις σκεπτικιστικές χώρες ότι) δεν δημιουργεί προηγούμενο, το ότι τίθενται αιρεσιμότητες χρήσης των κονδυλίων και ορθής εκτέλεσης, όπως και τέλος το ότι αρμόδια για τον δανεισμό και την αποπληρωμή των δανείων όργανο θα είναι

πλέον η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, δηλαδή ένας υπερεθνικός οργανισμός και όχι τα Κράτη-Μέλη τα οποία φέρουν ευθύνη εμμέσως μόνο, με τη συμμετοχή τους στον ευρωπαϊκό προϋπολογισμό, κάτι που καθιστά την προοπτική πολιτικά πιο ανεκτή.

Ωστόσο ο Ε. Επίτροπος Οικονομικών, Πάολο Τζεντιλόνι συμπλήρωσε ότι αποτελεί «ένα πείραμα για το μέλλον» και πρόσθεσε ότι «όποιος έλεγε πριν από 6 μήνες ότι ένα τέτοιο πακέτο θα ήταν δυνατό, θα τον χαρακτήριζαν τελείως τρελό.»

«Θυμάμαι την κρίση χρέους, που είχε εξελιχθεί σε κρίση του ευρώ. Ουσιαστικά, χρειάστηκαν 4 χρόνια για να σχηματιστεί ο ESM, ο Μηχανισμός Ευρωπαϊκής Σταθερότητας. Αυτή τη φορά χρειάστηκαν 4 μήνες για να προκύψει ένα πακέτο €750 δισ. Αυτό πραγματικά βαθιάει την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση με πρωτοφανή τρόπο».

Σε σχέση με τη δημοσιονομική τους πολιτική όλα τα Κράτη Μέλη της ΕΕ έχουν πραγματοποιήσει υψηλές δημόσιες δαπάνες προκειμένου να στηρίξουν την παραγωγή, την απασχόληση αλλά και την ανάκαμψη της οικονομίας. Επιπρόσθετα, σε συλλογικό επίπεδο, ο μακροπρόθεσμος προϋπολογισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνδυαστικά με τη θέσπιση του ευρωπαϊκού μέσου ανάκαμψης Next Generation EU (NGEU) απαρτίζουν τη μεγαλύτερη δέσμη μέτρων οικονομικής ανάκαμψης (συνολικού ύψους 1,8 τρισεκατομμυρίων ευρώ) που έχει χρηματοδοτηθεί ποτέ στην Ευρώπη για τη στήριξη των εργαζομένων, των επιχειρήσεων και των κυβερνήσεων, όπως φαίνεται αναλυτικά στο παρακάτω πίνακα.

Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο (ΠΔΠ) 2021-2027: σύνολο κονδυλίων ανά τομέα			
	ΠΔΠ	NextGenerationEU	ΣΥΝΟΛΟ
1. Ενιαία αγορά, καινοτομία και ψηφιακή οικονομία	132,8	10,6	143,4
2. Συνοχή, ανθεκτικότητα και αξίες	377,8	721,9	1 099,7
3. Φυσικοί πόροι και περιβάλλον	356,4	17,5	373,9
4. Μετανάστευση και διαχείριση των συνόρων	22,7	-	22,7
5. Ασφάλεια και άμυνα	13,2	-	13,2
6. Γειτονικές χώρες και υπόλοιπος κόσμος	98,4	-	98,4
7. Ευρωπαϊκή δημόσια διοίκηση	73,1	-	73,1
ΣΥΝΟΛΟ ΠΔΠ	1 074,3	750,0	1 824,3

Τα ποσά είναι στρογγυλοποιημένα. Όλα τα ποσά είναι σε δισ. ευρώ.

Εικόνα 36 : Μακροπρόθεσμος προϋπολογισμός 2021-2027. (Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή)

Από την πλευρά του Ευρωσυστήματος, το οποίο αποτελεί το σύστημα των εθνικών κεντρικών τραπεζών, συμπεριλαμβανομένης της Τράπεζας της Ελλάδος, που ασκούν από κοινού με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα τη νομισματική πολιτική στη ζώνη του ευρώ, έχουν ληφθεί έκτακτα και δραστικά μέτρα νομισματικής πολιτικής και τραπεζικής εποπτείας με σκοπό να αντιμετωπιστούν τρεις προκλήσεις: πρώτον, να σταθεροποιηθούν οι χρηματοπιστωτικές αγορές, δεύτερον, να εξασφαλιστεί η ροή πιστώσεων προς κάθε τομέα της οικονομίας σε ολόκληρη τη ζώνη του ευρώ, και τρίτον, να αναχαιτιστούν οι αρνητικές πιέσεις στον πληθωρισμό.

Πιο αναλυτικά, αποφασίστηκε η άμεση εφαρμογή ενός έκτακτου, λόγω πανδημίας, προγράμματος αγοράς τίτλων (Pandemic Emergency Purchase Programme - PEPP) για να διαδραματίσει διττό ρόλο, συμβάλλοντας τόσο στη σταθερότητα των αγορών, όσο και στην ενίσχυση της νομισματικής χαλάρωσης, (Capital.gr, 2020).

Η πίεση στην οικονομία της Ευρωζώνης και του χρηματοπιστωτικού τομέα από την κρίση οδήγησε σε αρνητικές επιπτώσεις τόσο στην παραγωγή όσο και στην κατανάλωση με αποτέλεσμα να εμφανιστεί κίνδυνος για την πορεία του πληθωρισμού στη ζώνη του ευρώ. Η ΕΚΤ αντιλαμβανόμενη το μέγεθος του προβλήματος προχώρησε στην εφαρμογή του PEPP με στόχο τη σταθεροποίηση των χρηματοπιστωτικών αγορών και τη διαμόρφωση ευνοϊκότερων συνθηκών χρηματοδότησης στηρίζοντας με ρευστότητα κυβερνήσεις, τράπεζες και επιχειρήσεις.

Ο βασικός σκοπός του προγράμματος αφορά στην αντιμετώπιση των κινδύνων που προκάλεσε η πανδημία για το μηχανισμό μετάδοσης της νομισματικής πολιτικής και την τόνωση της οικονομίας με την αύξηση της δαπάνης για κατανάλωση και επενδύσεις.

Το πρόγραμμα αφορά σε αγορές κρατικών και εταιρικών ομολόγων αλλά και τραπεζικών χρεογράφων. Πρόκειται για πρόγραμμα της ΕΚΤ, εξυπηρέτησης εκτάκτων αναγκών, λόγω πανδημίας και συμπληρώνει τα υφιστάμενα προγράμματα αγοράς στοιχείων ενεργητικού που έχουν εισαχθεί από το 2014. Το (PEPP) είναι ένα μη τυπικό μέτρο νομισματικής πολιτικής που ξεκίνησε τον Μάρτιο του 2020 για την αντιμετώπιση των σοβαρών κινδύνων για τον μηχανισμό μετάδοσης της νομισματικής πολιτικής και τις προοπτικές για τη ζώνη του ευρώ που δημιούργησε το ξέσπασμα του κορονοϊού (COVID-19).

Το PEPP είναι ένα προσωρινό πρόγραμμα αγοράς περιουσιακών στοιχείων ιδιωτικών και δημόσιων τομέων. Το Διοικητικό Συμβούλιο αποφάσισε να αυξήσει το αρχικό ποσό των 750 δισεκατομμυρίων ευρώ που αφορά το πρόγραμμα με 600 δισεκατομμύρια ευρώ στις 4 Ιουνίου 2020 και με επιπλέον 500 δισεκατομμύρια ευρώ στις 10 Δεκεμβρίου, καταλήγοντας σε ένα νέο σύνολο 1.850 δισεκατομμυρίων ευρώ και έχει διάρκεια έως το 2022.

Σε αντίθεση με το τυπικό πρόγραμμα ποσοτικής χαλάρωσης (QE), το οποίο έχει σχεδιαστεί για την αντιμετώπιση κανονικών συνθηκών προκειμένου να εξασφαλιστεί διευκολυντική νομισματική πολιτική με σκοπό τη ρύθμιση του πληθωρισμού στα επιθυμητά επίπεδα το πρόγραμμα διαφοροποιείται έχοντας προσωρινό χαρακτήρα, σημαντικό μέγεθος και ευελιξία. Διαφοροποιείται επίσης ως προς τις κατηγορίες στοιχείων ενεργητικού που περιλαμβάνει και τις χώρες που μετέχουν.

Έτσι χαλάρωσαν οι περιορισμοί στη δράση της ΕΚΤ σε σχέση με την αγορά κρατικών ομολόγων. Με το PEPP μπορούν να αγοραστούν κρατικά ομόλογα χωρίς ποσοτικούς περιορισμούς (η ΕΚΤ μπορούσε να αγοράσει έως το 1/3 των ομολόγων ενός κράτους και ανάλογα με την συμμετοχή του στο κεφάλαιό της) καθώς και να συμπεριληφθούν κρατικά ομόλογα που έως τότε δεν ήταν δεκτά (στην περίπτωση που ο χαρακτηρισμός τους ήταν κάτω του BBB).

Ένα σημαντικό δίδαγμα που αποκόμισε η Ευρώπη από την οικονομική κρίση είναι η ανάγκη σύγκλισης των περιφερειακών ανισοτήτων σε ένα χώρο που φιλοδοξεί να γίνει ενιαίος οικονομικά. Προς αυτή την κατεύθυνση η πολιτική της ΕΕ για τις περιφερειακές επενδύσεις αποτελεί τη βασική επενδυτική πολιτική της. Αφορά σε όλες τις περιφέρειες και πόλεις της Ένωσης και επιδιώκει τη στήριξη στη δημιουργία θέσεων εργασίας, στην ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων, στην οικονομική ανάπτυξη, στη βιώσιμη ανάπτυξη και στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής των πολιτών.

Προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι αυτοί και να καλυφθούν οι ποικίλες αναπτυξιακές ανάγκες σε όλες τις περιφέρειες της ΕΕ έχει δεσμεύσει το ποσό των 351,8 δισ. Ευρώ - σχεδόν ένα τρίτο του συνολικού προϋπολογισμού της ΕΕ - για την πολιτική συνοχής για την περίοδο 2017-2020. Η αλληλεγγύη αποτελεί θεμελιώδη αρχή της ΕΕ και η περιφερειακή πολιτική την εφαρμόζει στην πράξη, ιδίως σε περιφέρειες που παρουσιάζουν καθυστέρηση, υποφέρουν από σοβαρά δημογραφικά

μειονεκτήματα ή είναι γεωγραφικά μειονεκτικές, όπως είναι τα νησιά και οι διασυνοριακές και ορεινές περιοχές. Η πολιτική συνοχής και η περιφερειακή πολιτική καλύπτουν επίσης τις εξόχως απόκεντρες περιφέρειες και τις αστικές περιοχές (ΕΟΚΕ, 2021).

Για να αντιμετωπιστεί η οικονομική κρίση που προέκυψε από την πανδημία, η Ευρωπαϊκή Ένωση ενεργοποίησε γρήγορα τις εσωτερικές της διαδικασίες για την αξιοποίηση κονδυλίων με σκοπό ανάκαμψη στη μετά COVID-19 εποχή. Δίνεται έτσι το στίγμα ότι αυτή η μεγάλη κρίση, όπως εξελίσσεται, έδωσε στην Ευρώπη το έναυσμα για επαναπροσδιορισμό, επαναξιολόγηση και εκ νέου στοχοθεσία.

Χαρακτηριστικό είναι η νέα παράμετρος που εντάσσεται στο πλαίσιο του μακροπρόθεσμου προϋπολογισμού της Ένωσης και αποτελεί νέο στόχο της καθώς προβλέπεται οι δαπάνες που αφορούν στο κλίμα να ανέλθουν στο 30% των συνολικών δαπανών του ενώ οι δαπάνες που αφορούν στον ψηφιακό μετασχηματισμό αποτελούν προτεραιότητα σε όλα τα προγράμματα του προϋπολογισμού και ειδικότερα στον Μηχανισμό Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας υπάρχει στόχος να αποτελέσουν το 20% των δαπανών του. Οι υπόλοιποι τομείς πολιτικής της περιόδου στους οποίους δίδεται έμφαση είναι η έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη και απασχόληση, η κοινωνική και εδαφική συνοχή, η υγεία και ανθεκτικότητα και οι πολιτικές για την επόμενη γενιά, συμπεριλαμβανομένης της εκπαίδευσης και των δεξιοτήτων.

Η πανδημία ανέδειξε στην πραγματική τους διάσταση όλα όσα χρόνια τώρα αποφεύγουμε να αντιμετωπίσουμε, είτε γιατί ήταν δυσάρεστα είτε γιατί δεν βόλευαν, μεταξύ των οποίων και οι ανισότητες. Καθόλου τυχαία, οι πιο ευάλωτες χώρες και οι πιο ευάλωτοι πληθυσμοί εντός ανεπτυγμένων χωρών, είναι αυτοί που έχουν πληγεί περισσότερο από τις επιπτώσεις της πανδημίας, μιας και διαθέτουν και τα λιγότερα εργαλεία για να την αντιμετωπίσουν και να ανακάμψουν. Αυτό το μοτίβο, των δυσανάλογων επιπτώσεων που υφίστανται οι ασθενέστεροι, είναι σύνηθες και στις φυσικές και περιβαλλοντικές καταστροφές, ενώ η κλιματική κρίση που βιώνει ο πλανήτης το επιτείνει ακόμα περισσότερο. Πρόκειται για έναν φαύλο κύκλο όπου η υποβάθμιση του περιβάλλοντος οδηγεί σε σημαντική μείωση της ευημερίας και αύξηση των ανισοτήτων, ενώ η υπερσυγκέντρωση των πόρων, οικονομικών και φυσικών, σε λίγα πρόσωπα και εταιρείες ενισχύει αυτή την τάση ακόμα περισσότερο.

«Η κλιματική κρίση παραμένει η καθοριστική πρόκληση της εποχής μας. Εάν αφηθεί ανεξέλεγκτη, υπάρχει κίνδυνος να έχει ακόμη μεγαλύτερες συνέπειες για το περιβάλλον, την υγεία και τα μέσα διαβίωσής μας απ' ό,τι η πανδημία του κορονοϊού. Η περίοδος 2010-2019 ήταν η θερμότερη δεκαετία που καταγράφηκε ποτέ. Οι καταστροφικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής σε ολόκληρη την Ευρώπη και στον κόσμο καταδεικνύουν την επείγουσα ανάγκη για επιτάχυνση της πράσινης μετάβασης. Η ψηφιακή τεχνολογία, η οποία ήταν τόσο απαραίτητη κατά τη διάρκεια της πανδημίας, θα παίζει καθοριστικό ρόλο στην επίτευξη αυτού του στόχου. Από κοινού, η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία και η ψηφιοποίηση θα τονώσουν την απασχόληση και την ανάπτυξη στην Ευρώπη, θα βελτιώσουν το περιβάλλον μας και θα καταστήσουν τις κοινωνίες μας πιο ανθεκτικές» είναι τα λόγια της Προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ούρσουλας Φον Ντερ Λάιεν στη Γενική Έκθεση για τη Δραστηριότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης τον Μάιο του 2020 τα οποία αποτυπώνουν την αναγνώριση της βαρύτητας που έχει η κλιματική αλλαγή για την ΕΕ και την επιτακτική ανάγκη για την αντιμετώπισή της προκειμένου να επιτευχθεί ένα βιώσιμο μέλλον.

Στην προσπάθεια για βιώσιμη ανάπτυξη, για προστασία του περιβάλλοντος και καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, μπορούν να αξιοποιηθούν πακέτα πράσινης οικονομικής ανάπτυξης για τα οποία τα Κράτη Μέλη πρέπει να καταθέσουν ολοκληρωμένες προτάσεις με άξονες τις ανανεώσιμες πηγές, τα ενεργειακά κτήρια επενδύσεις στην προστασία του οικοσυστήματος και την κυκλική οικονομία. Τα αναπτυξιακά αυτά πακέτα αφορούν το 30 % των κονδυλίων της ΕΕ, το υψηλότερο ποσοστό που έχει προβλεφθεί ποτέ στον ευρωπαϊκό προϋπολογισμό. Αυτά τα προγράμματα εντάσσονται σε μια γενικότερη πολιτική, ευρωπαϊκή στρατηγική πράσινης ανάπτυξης «European Green Deal» η οποία ξεκίνησε το 2019 και επεκτείνεται με το πολυετές δημοσιονομικό πλαίσιο 2021-2027 και το νέο σχέδιο «Next Generation EU».

Επεκτείνοντας το πρόγραμμα «Ενιαία Αγορά, Καινοτομία και Ψηφιακή Οικονομία» για την μετάβασή σε μια ψηφιακή εποχή με το πρόγραμμα "Ψηφιακή Ευρώπη" διαμορφώνεται ο ψηφιακός μετασχηματισμός της Ευρώπης προς όφελος των πολιτών και των επιχειρήσεων.

Υποστηρίζεται η ανάπτυξη της έρευνας και καινοτομίας, μέσω του προγράμματος «Ορίζων Ευρώπη». Μεγάλη βαρύτητα καθώς και το μεγαλύτερο μέρος από τα κονδύλια της ΕΕ προβλέπεται για τον εκσυγχρονισμό παραδοσιακών

πολιτικών όπως η πολιτική συνοχής και η κοινή γεωργική πολιτική για την μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων. Βασικός παράγοντας για την υλοποίηση αυτού του στόχου είναι η απορρόφηση και η αποτελεσματικότητα αυτών των κονδυλίων μέσω του σχεδιασμού περιφερειακών πολιτικών από τα Κράτη Μέλη. Την προηγούμενη δεκαετία περίοδο αντιμετώπισης των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης, είχαν δρομολογηθεί για τον σκοπό της σύγκλισης προγράμματα όπως ΠΕΠ μέσω του ΚΠΣ (Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης) και τα ΕΣΠΑ (Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης). Τα προγράμματα αν και ήταν μέχρι κάποιο βαθμό αποτελεσματικά δεν έπιασαν το στόχο τους καθώς τα Κράτη Μέλη έπρεπε να έχουν υιοθετήσει τις απαιτούμενες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και να εφαρμόζουν στρατηγική περιφερειακής ανάπτυξης.

Το RRF ο μηχανισμός αποκατάστασης και ανθεκτικότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα διαθέσει δάνεια και επιχορηγήσεις ύψους 672,5 δισεκατομμυρίων ευρώ για τη στήριξη μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων που θα σχεδιάσουν και θα εφαρμόσουν τα Κράτη Μέλη. Έτσι τα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τις επιπτώσεις του κορονοϊού λειτουργώντας μέσα σε ένα πλαίσιο υποστηρικτικό με αποτέλεσμα την διάσωση και την ισχυροποίηση του Ευρωπαϊκού οικοδομήματος.

Η Ελλάδα αναμένεται να λάβει από το Ταμείο ποσό 30 δισ. ευρώ. Από αυτά τα 19,5 δισ. θα είναι σε μορφή επιδοτήσεων είτε μέσω άμεσης χορήγησης είτε μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων.

Τα υπόλοιπα 12,5 δισ. ευρώ θα είναι σε μορφή δανείων, τα οποία θα ακολουθούν τους όρους αξιολόγησης, αλλά δεν θα συνοδεύονται από μνημόνιο. Ο κύριος όγκος αυτής της χρηματοδότησης θα απορροφηθεί κυρίως μέσα στην τριετία 2021-2023 αρχής γενομένης το 2021 και ολοκλήρωση το 2026.

Το σημαντικό είναι ότι θα υπάρχει μεγαλύτερη ευελιξία από το υφιστάμενο ΕΣΠΑ αλλά και θα δίνεται η δυνατότητα αναδρομικότητας-επιλεξιμότητας από τις αρχές του 2020. Με αυτό χρηματοδοτικό εργαλείο η Ελλάδα θα μπορέσει να καλύψει δημοσιονομικά και δαπάνες που επιβάρυναν το πρώτο εξάμηνο του 2020. Σημαντικό είναι επίσης ότι τα χρήματα σχεδιάζεται να χρησιμοποιηθούν για επενδυτική χρήση και όχι μόνο ως εγγύηση για την εξυπηρέτηση του χρέους.

Η διαρθρωτική διαφορά με τις πολιτικές της προηγούμενης είναι ότι αν ένα κράτος μέλος θεωρήσει ότι ένα εθνικό σχέδιο χαρακτηρίζεται από σοβαρές

αποκλίσεις από τους κοινούς Ευρωπαϊκούς στόχους, τότε θα μπορεί να ζητήσει την παραπομπή της χώρας στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και αυτό θα κρίνει αν απαιτούνται αλλαγές και διορθώσεις στα εθνικά σχέδια εντός τριών μηνών. (Βενέτη, 2020)

3.1.1 Πολιτικές της ΕΕ για την υγεία

Είναι αναγκαίο να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της υγείας όπως διαμορφώθηκαν από την ίδρυσή της με έμφαση τις δράσεις που ανέλαβε με την έναρξη της μεγαλύτερης υγειονομικής κρίσης στην ιστορία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την κρίση της πανδημίας covid 19. Οι πολιτικές της ΕΕ κατά την εξέλιξη της υγειονομικής κρίσης της πανδημίας στηρίζουν και συμπληρώνουν τις εθνικές πολιτικές όπως οι συνθήκες προβλέπουν.

Με την ενιαία Ευρωπαϊκή πράξη (1986) που υπογράφηκε στο Λουξεμβούργο από εννέα κράτη συμπεριλαμβανομένου και της Ελλάδας, έγινε η πρώτη αναφορά στη δημόσια υγεία. Το άρθρο 130 κάνει αναφορά στη δράση της Κοινότητας στον τομέα του περιβάλλοντος στην διατήρηση, την προστασία και τη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος, τη συμβολή στην προστασία της υγείας των προσώπων και την εξασφάλιση συνετής και ορθολογικής χρησιμοποίησης των φυσικών πόρων.

Σύμφωνα με την διατύπωση της θεσμικής αυτής πράξης "Η Κοινότητα δρα στον τομέα του περιβάλλοντος εφόσον οι στόχοι της μπορούν να πραγματοποιηθούν καλύτερα σε κοινοτικό επίπεδο παρά σε επίπεδο των επί μέρους κρατών μελών χωρίς να θίγει την αρμοδιότητα των κρατών μελών να διαπραγματεύονται στα πλαίσια διεθνών οργάνων και να συνάπτουν διεθνείς συμφωνίες.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, η Κοινότητα δεν δεσμεύει τα μέλη της αναφορικά με την υιοθέτηση των κοινοτικών διατάξεων στο εσωτερικό θεσμικό τους δίκαιο, και δίνει τη δυνατότητα να πράξουν αυτοβούλως προκειμένου να πετύχουν τους στόχους που αυτή έχει θέσει η πράξη στο συγκεκριμένο πεδίο (Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1987).

Τη συνέχεια της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης ακολούθησε η συνθήκη του Μάαστριχτ, όπου η αναφορά στη δημόσια υγεία καλύπτει αυτόνομο και σημαντικό κομμάτι της συνθήκης, συγκεκριμένα γίνεται αναφορά για υψηλού επιπέδου προστασία της υγείας του ανθρώπου.

Η δράση της Κοινότητας, η οποία συμπληρώνει τις εθνικές πολιτικές, αποβλέπει στη βελτίωση της δημόσιας υγείας, καθώς και στην πρόληψη της ανθρώπινης ασθένειας σε όλες τις μορφές της και στην αποτροπή των πηγών κινδύνου για την ανθρώπινη υγεία.

Τα κράτη μέλη συντονίζουν μεταξύ τους, σε συνδυασμό με την Επιτροπή, τις πολιτικές και τα προγράμματά τους. Η Επιτροπή μπορεί να αναλαμβάνει, σε στενή επαφή με τα κράτη μέλη, κάθε χρήσιμη πρωτοβουλία για την προώθηση του συντονισμού αυτού.

Η δράση της Κοινότητας στον τομέα της δημόσιας υγείας αναπτύσσεται χωρίς να θίγονται στο παραμικρό οι αρμοδιότητες των κρατών μελών σε ό,τι αφορά την οργάνωση και την παροχή των υγειονομικών υπηρεσιών και της ιατρικής περίθαλψης (Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2002).

Συμπεραίνουμε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση κατ' αρχήν δεν είχε στόχο την υποκατάσταση των Εθνικών συστημάτων υγείας αλλά την συμπλήρωση και την ενίσχυσή τους. Σε αυτή τη συλλογιστική κινούνται τα προγράμματα για θωράκιση των συστημάτων υγείας των χωρών μελών. Μετά το ξέσπασμα της πανδημίας και για την προστασία από μελλοντικές υγειονομικές κρίσεις μελετώνται σύμφωνα με προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προγράμματα πολλών δεσκατομμυρίων .

Πιο συγκεκριμένα με το πρόγραμμα, «Η ΕΕ για την υγεία», το οποίο αποτελεί την απάντηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη νόσο COVID-19 ο αντίκτυπος της οποίας ήταν ιδιαίτερα σημαντικός τόσο στο ιατρικό όσο και στο υγειονομικό προσωπικό, στους ασθενείς και στα συστήματα υγείας στην Ένωση, θα γίνουν επενδύσεις 5,1 δισ. ευρώ, καθιστώντας το έτσι το πιο μεγάλο πρόγραμμα για την υγεία από άποψη χρημάτων που θα παράσχει χρηματοδότηση σε χώρες της ΕΕ, σε οργανισμούς που δραστηριοποιούνται στον τομέα της υγείας και σε ΜΚΟ.

Άλλα προγράμματα της ΕΕ θα παράσχουν πρόσθετες επενδύσεις στον τομέα της υγείας, συμπληρωματικά προς το πρόγραμμα «Η ΕΕ για την υγεία» θα παρέχονται μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας για τη στήριξη της πρόσβασης των ευάλωτων ομάδων στην υγειονομική περίθαλψη, μέσω του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης για τη βελτίωση των περιφερειακών υποδομών υγείας, μέσω του προγράμματος «Ορίζων Ευρώπη» για την έρευνα στον τομέα της υγείας, μέσω του Μηχανισμού Πολιτικής Προστασίας της Ένωσης rescEU για τη δημιουργία αποθεμάτων ιατρικών

προμηθειών έκτακτης ανάγκης και τέλος το πρόγραμμα «Ψηφιακή Ευρώπη» και ο μηχανισμός «Συνδέοντας την Ευρώπη» για τη δημιουργία της ψηφιακής υποδομής που απαιτείται για τα ψηφιακά εργαλεία υγείας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021).

Επίσης το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο επιθυμεί τη σύσταση Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Άμεσης Ανταπόκρισης στον τομέα της Υγείας για να είναι η ΕΕ καλύτερα προετοιμασμένη, θεωρεί αναγκαία τη δημιουργία ευρωπαϊκού συστήματος παρακολούθησης, καταγραφής και ειδοποίησης για την αντιμετώπιση των ελλείψεων σε φάρμακα και ιατρικό εξοπλισμό και την περαιτέρω ψηφιοποίηση των συστημάτων υγειονομικής περίθαλψης μέσω Ευρωπαϊκού Μητρώου Ηλεκτρονικής Υγείας (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2021).

3.2 Συγκριτική ανάλυση της Ευρωπαϊκής πολιτικής : κωδικοποίηση βασικών διαφορών.

Η ΕΕ είχε δημιουργήσει χρηματοοικονομικά εργαλεία με σκοπό την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Το ΣΣΑ ένα από τα βασικά εργαλεία της ΕΕ υποχρέωνε τα Κράτη Μέλη να τηρούν πλεονασματικούς ή τουλάχιστον ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς, και στη διατήρηση χαμηλού δημόσιου χρέους κάτω του 60% του ΑΕΠ. Αυτό την περίοδο της οικονομικής κρίσης του 2008 και στη συνέχεια, δημιούργησε ασφυξία σε κάποια Κράτη Μέλη κυρίως αυτά του περιφερειακού Νότου. Τα αυστηρά μέτρα λιτότητας οδήγησαν σε ύφεση στις προαναφερόμενες οικονομίες και σε ένα φαύλο κύκλο ελλειμάτων. Τα κοινωνικά προβλήματα διογκώθηκαν και η δυσπιστία απέναντι στην ΕΕ αυξήθηκε.

Το 2010 εξαιτίας της ανάγκης χρηματοδότησης των κρατών μελών που βρίσκονταν σε δυσχέρεια και με στόχο τη διαφύλαξη της σταθερότητας εντός της Ευρωζώνης δημιουργήθηκε ο EFSM με σκοπό να παρέχει οικονομική βοήθεια με την μορφή δανεισμού συνάπτοντας, εφόσον πληρούνταν οι αναγκαίες αυστηρές προϋποθέσεις, μνημόνια με τα Κράτη Μέλη και την Επιτροπή, στα οποία προσδιορίζονταν με ιδιαίτερα αυστηρό πλαίσιο οι έλεγχοι συνέπειας τήρησης των προγραμμάτων. Συνέχεια του Μηχανισμού Χρηματοοικονομικής Σταθεροποίησης αποτέλεσε ο EFSF – Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας λόγω της έλλειψης ρευστότητας με στόχο την εξασφάλιση κεφαλαίων από τις αγορές με την έκδοση ομολόγων ή άλλων χρεογράφων με περιορισμένη χρονική διάρκεια. Λόγω ζητημάτων ασυμβατότητας των δύο αυτών εργαλείων με την ΣΛΕΕ και κυρίως με τη

«ρήτρα μη διάσωσης» δημιουργήθηκε μόνιμος Μηχανισμός Σταθερότητας -ESM- ως χρηματοπιστωτικό τείχος προστασίας για τη ζώνη του Ευρώ. Στον ESM εφαρμόζονται αντίστοιχα αυστηροί δημοσιονομικοί και μακροοικονομικής προσαρμογής κανόνες. Και εδώ η στήριξη δίδεται με τη μορφή δανείων με όρους, οι οποίοι αφορούν κατά κύριο λόγο στη δημοσιονομική πειθαρχία και στον περιορισμό των ελλειμμάτων, η εφαρμογή των οποίων ελέγχεται αυστηρά σε όλη τη διάρκεια ισχύος του δανείου.

Σε αντίθεση με την πρόσφατη υγειονομική κρίση όπου η ΕΕ αντέδρασε συντεταγμένα άμεσα και λαμβάνοντας υπόψη όλο το φάσμα των αναγκών των κρατών μελών. Η ρήτρα μη διάσωσης που είχε ενταχθεί στη Συνθήκη του Μάαστριχτ ήρθε να προστεθεί στα μέτρα λιτότητας και στο υφεσιακό οικονομικό τοπίο που επικρατούσε στην οικονομική κρίση του 2008, φτάνοντας χώρες όπως η Ελλάδα σε φτωχοποίηση και κάθετη απώλεια του επιπέδου ευημερίας των πολιτών, αλλά και σε επίπεδο κρατών έφτασε το χρέος σε μη βιώσιμο επίπεδο. Τον Μάρτιο του 2020 αμέσως μετά το ξέσπασμα της πανδημίας στην Ευρώπη η Επιτροπή προέβη σε μια άνευ προηγουμένου διορθωτική κίνηση, ενεργοποιώντας τη γενική ρήτρα διαφυγής του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης εφαρμόζοντας την στρατηγική της για αποφασιστική αντιμετώπιση της κρίσης. Η δυνατότητα να λαμβάνονται μέτρα κατά παρέκκλιση των δημοσιονομικών απαιτήσεων του Συμφώνου είναι ένα νέο εργαλείο ευελιξίας των κρατών μελών.

Η αντίδραση της ΕΕ στην κρίση της πανδημίας δείχνει ένα τελείως διαφορετικό τρόπο αντιμετώπισης. Το Eurogroup στις αρχές του 2020 προτείνει πρόγραμμα ύψους 540 δισ. ευρώ για: α. τη στήριξη της απασχόλησης και των εργαζομένων (SURE), β. τη στήριξη των επιχειρήσεων μέσω της σύστασης πανευρωπαϊκού ταμείου εγγυήσεων από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων και γ. τη στήριξη των Κρατών Μελών της ευρωζώνης μέσω του ΕΜΣ με τη χορήγηση δανείων έως και 2% του ΑΕΠ τους. Τα αντανάκλαστικά της ΕΕ αποτυπώνονται και στις τροποποιήσεις του προϋπολογισμού της (το 2020 παρέχοντας επιπλέον 3,1 δισ. ευρώ στα οποία ήρθε να προσθέσει άλλα 6,2 αύξηση πληρωμών για ανάπτυξη, διάθεση και παραγγελία εμβολίων καθώς και για πρωτοβουλίες επενδύσεων για την αντιμετώπιση της νόσου. Το 2021 το Συμβούλιο ενέκρινε επιπλέον 121,5 εκατ. Ευρώ μέσω του αποθεματικού αλληλεγγύης και επείγουσας βοήθειας προκειμένου να αντιμετωπιστούν επείγουσες ανάγκες σχετιζόμενες με την πανδημία). Η ΕΕ προχώρησε σε ανακατανομή πόρων του ταμείου συνοχής για να βοηθήσει τα Κράτη

Μέλη στην αντιμετώπιση της κρίσης. Θέσπισε μέτρα για να προσθέσει ευελιξία στη χρησιμοποίηση των διαρθρωτικών ταμείων και επέτρεψε μέγιστη ευελιξία στην εφαρμογή των ενωσιακών κανόνων σχετικά με τα δημόσια οικονομικά και τις δημοσιονομικές πολιτικές. Η ΕΚΤ τον Μάρτιο 2020 εξήγγειλε έκτακτο πρόγραμμα Pandemic Emergency Purchase Program (PEPP), προκειμένου να στηριχθεί η ρευστότητα εντός της ευρωζώνης ενώ το Συμβούλιο τον Φεβρουάριο 2021 ενέκρινε τον Μηχανισμό Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, μηχανισμό ο οποίος αποτελεί τον κεντρικό πυλώνα του σχεδίου ανάκαμψης για την Ευρώπη παρέχοντας χρηματοδοτική στήριξη στις χώρες της ΕΕ για τον μετριασμό των κοινωνικών και οικονομικών επιπτώσεων της κρίσης COVID-19.

Στην αντιμετώπιση της νέας κρίσης από την ΕΕ διαπιστώνει κανείς για πρώτη φορά μία κοινή δημοσιονομική στάση, η οποία προτάσσει τη διασυννοριακή αλληλεγγύη και την εσωτερική συνοχή. Για πρώτη φορά και προκειμένου να χρηματοδοτηθεί το Ταμείο η Επιτροπή θα δανειστεί με την εγγύηση του προϋπολογισμού της ΕΕ για λογαριασμό του συνόλου των Κρατών Μελών της. Πέραν του τρόπου χρηματοδότησης είναι αξιοσημείωτο να αναφέρουμε ότι η διαχείριση του Ταμείου Ανάκαμψης δεν ανατίθεται σε ένα διακρατικό όργανο όπως ο ESM ή το Eurogroup αλλά σε έναν κεντρικό ευρωπαϊκό θεσμό, την Επιτροπή, κάτω από την εποπτεία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Οι στοιχειώδεις όμως κανόνες και προϋποθέσεις δεν είναι μνημόνια.

Αυτό το οποίο γίνεται σαφές είναι πως για την αντιμετώπιση μίας κρίσης απαιτούνται αποφασιστικές ενέργειες με ταχύτητα, οι οποίες πρέπει να αναληφθούν εντός των θεσμικών οργάνων της ΕΕ σε αντίθεση με ότι επικράτησε στην αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης της προηγούμενης δεκαετίας.

Τα προ-κρίσης δεδομένα για την ανάπτυξη και την ανεργία δεν θα αποτελέσουν κριτήριο για την κατανομή των χρημάτων από το Ταμείο Ανάκαμψης τα οποία θα προσδιορίζονται βάσει της οικονομικής ζημιάς που έχει προκαλέσει η πανδημία στην οικονομική δραστηριότητα κάθε κράτους-μέλους για τα έτη 2020-2021.

Η Ε.Ε διαφοροποιώντας την τακτική της σε σχέση με την προηγούμενη κρίση, δανείζεται από τις αγορές για να στηρίξει τους προϋπολογισμούς των κρατών-μελών σε ποσοστό ανάλογο με την πτώση του ΑΕΠ λόγω της κρίσης της πανδημίας της covid-19.

Για πρώτη φορά επίσης ευρωπαϊκός προϋπολογισμός αλλά και τα κριτήρια για τη χορήγηση χρηματοδοτήσεων μέσω αυτού, συνδέονται με στόχους για το κλίμα και τον σεβασμό του κράτους δικαίου. (Βενέτη, 2020)

Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης η Ευρώπη βίωσε την σταδιακή εξασθένηση των οικονομιών των κρατών μελών της, την ύφεση στην αναπτυξιακή πορεία που προκλήθηκε από τη μείωση της οικονομικής δραστηριότητας, τη μείωση των εξαγωγών και την κατακόρυφη αύξηση των κρατικών ελλειμμάτων, την απώλεια θέσεων εργασίας και την αύξηση της ανεργίας. Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) έχει σαν στόχο και προωθεί προγράμματα για την καταπολέμηση της ανεργίας ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1950. Η οικονομική κρίση του 2008 και η αύξηση των ποσοστών ανεργίας σε όλα τα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), έθεσε την ανάγκη επίλυσης του προβλήματος εκ νέου ψηλά στη λίστα των προτεραιοτήτων της. Στη στρατηγική της «Ευρώπη 2020», η Ευρωπαϊκή Επιτροπή όρισε ως στόχο την απασχόληση του 75% των ατόμων ηλικίας 20-64 ετών έως το 2020.

Στατιστικές για την αγορά εργασίας στην ΕΕ παρουσιάζουν μια σταθερή μείωση της ανεργίας τα τελευταία χρόνια κυρίως από τα μέσα του 2013 και μετά. Η ανάκαμψη της οικονομίας και η απεικόνιση της στην αγορά εργασίας, σαν μέσος όρος της ΕΕ, δεν εμφανίζει τις διαφορές μεταξύ των κρατών μελών επίσης τις έντονες περιφερειακές ανισότητες στον τομέα της εργασίας την ανεργία των νέων και τη μακροχρόνια ανεργία.

Παρατηρούμε ότι και ίδια χρονική περίοδο οι διαφοροποιήσεις στην ανεργία ήταν μεγάλες, η ανεργία στους νέους φτάνει στο μέγιστο (έως 25%!) από την αρχή της κρίσης το 2008, ενώ σταδιακά μέχρι το έτος 2019 μειώνεται.

Ωστόσο τα μέτρα που έλαβε η ΕΕ δεν ήταν επαρκή για να αντιμετωπιστούν τα αυξανόμενα ποσοστά ανεργίας των χωρών της περιφέρειας της ευρωζώνης, αποτέλεσμα της μεγάλης ύφεσης που προκάλεσαν οι πολιτικές λιτότητας.

Από τα τέλη του 2009 οι πολιτικές αποφάσεις των κοινοτικών οργάνων βασικό στόχο είχαν τον περιορισμό των δημοσίων ελλειμμάτων στις χώρες μέλη της Ε.Ε. Τα μέτρα που απορρέουν από αυτές τις πολιτικές, και είναι γνωστά ως «μέτρα λιτότητας», είχαν καταστροφικές επιπτώσεις στις χώρες που ήδη βρίσκονταν στην δίνη της ύφεσης με υψηλή ανεργία καθώς και υψηλά επίπεδα χρέους.

Για να έχει επιτυχία κάθε πολιτική πρωτοβουλία πρέπει να εντάσσεται σε μια προβληματική των πιθανών επιπτώσεων και σε μια ενδελεχή μελέτη των δεικτών που χαρακτηρίζουν κάθε χώρα. Τα προγράμματα προσαρμογής που επιλέχθηκαν δεν διαμορφώθηκαν σε σχέση με τις επιπτώσεις κυρίως όσον αφορά στην κοινωνική διάσταση τους, που αποτελεσματικά επηρέασαν αρνητικά το αποτέλεσμα όλου του σχεδιασμού για οικονομική ισορροπία στην ΕΕ. Χαρακτηριστικό είναι το κλείσιμο των επιχειρήσεων με αποτέλεσμα την αύξηση της φτώχειας την ανισορροπία στην μετακίνηση πληθυσμού για την εξεύρεση εργασίας ,την μείωση του βιοτικού επιπέδου δημιουργώντας ένα φαύλο κύκλο ανατροφοδότησης των αρνητικών αυτών φαινομένων. Οι μηχανισμοί που θα μπορούσαν μειώσουν τις επιπτώσεις και αμβλύνουν τον ανισομερή αντίκτυπο της κρίσης δεν ήταν επαρκείς και στη συνείδηση πολλών Ευρωπαίων πολιτών ούτε δίκαιοι. Για μία υγιή και βιώσιμη ανάπτυξη του εγχειρήματος που λέγεται «Ενιαία Ευρώπη», ο διαχωρισμός «καλών και κακών παιδιών» και η εφαρμογή τιμωρητικών προγραμμάτων όπως συνέβη στην περίπτωση της Ελλάδας, της Ιρλανδία ,της Πορτογαλίας δεν συνάδουν με όσα η ιδέα αυτή πρεσβεύει.

Οι πολιτικές για την διατήρηση των θέσεων εργασίας της ΕΕ στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση (ΕΣΑ) ασχολήθηκαν κυρίως με την διαρθρωτική και όχι με την κυκλική ανεργία αποτύπωση της οποίας συναντάμε στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου και αποτυπώνεται με σαφήνεια στη γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής και Κοινωνικής Επιτροπής. Σύμφωνα με την ίδια γνωμοδότηση πρέπει να δημιουργηθούν οικονομετρικά μοντέλα με ανθρώπινο πρόσωπο που να εμπεριέχουν μέτρα προστασίας της κοινωνικής διάστασης και αξιοποίησης των επιχειρήσεων και της επιχειρηματικής δραστηριότητας με σκοπό την ευημερία της κοινωνίας και τη βιώσιμη ανάπτυξη της οικονομίας.

Η αντίδραση της ΕΕ στην προστασία της εργασίας στην περίοδο της πανδημίας ήταν άμεση και χωρίς διακρίσεις, Εισήγαγε ένα νέο μέσο προσωρινής στήριξης για τον μετριασμό των κινδύνων ανεργίας σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης (SURE – Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency) το οποίο αποσκοπεί στην προστασία των θέσεων εργασίας και των εργαζομένων που πλήττονται από την πανδημία του κορονοϊού. Έχει σχεδιαστεί για να παρέχει χρηματοδοτική συνδρομή, ύψους έως 100 δισ. ευρώ συνολικά, υπό μορφή δανείων χορηγούμενων με ευνοϊκούς όρους από την ΕΕ προς τα Κράτη Μέλη.

Τα δάνεια αυτά θα βοηθήσουν τα Κράτη Μέλη να ανταπεξέλθουν στις αυξήσεις των δημοσίων δαπανών για την αποφυγή της απώλειας θέσεων εργασίας λόγω πανδημίας ενισχύοντας τα κρατικά σχεδιασμένα προγράμματα όπως αυτά για τους αυτοαπασχολούμενους, για την μειωμένη εργασία.

Ταυτόχρονα εκπονούνται μακροπρόθεσμα σχέδια δράσης για την καταπολέμηση της ανεργίας με έμφαση αυτής των νέων καθώς και τη στήριξη των επιχειρήσεων για τη διατήρηση των θέσεων εργασίας στην μετά την πανδημία περίοδο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η Ευρώπη μετά την οικονομική κρίση, που την άφησε πληγωμένη αλλά και πιο σοφή βιώνει την παγκόσμια υγειονομική κρίση της πανδημίας η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη. Υπό τη σκιά μιας τέτοιας αστάθειας, μπορεί η Ευρώπη να προσφέρει μια διαφορετική αφήγηση;

Η Ευρώπη μπορεί μέσα πάντα τη δική της ιστορία να αποτελέσει πρότυπο για το μέλλον. Έχει την δύναμη να ενώσει, όπως και στο παρελθόν συνήθιζε να ενώνει

τις δυνάμεις της με άλλες χώρες για να συνδράμει στις προσπάθειες ενίσχυσης του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, έχοντας ηγετικό ρόλο στην ιατρική έρευνα, να συμβάλει στην κοινωνική αλληλεγγύη στην προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανθρώπινης ζωής υποστηρίζοντας την ελάφρυνση του χρέους για τις φτωχότερες χώρες του κόσμου. Τα σημερινά δεδομένα επιβεβαιώνουν αυτή τη δυναμική όπως για παράδειγμα την συνεισφορά της ΕΕ 183 εκατ. ευρώ στο Ταμείο Περιορισμού Καταστροφών και Ανακούφισης (CCRT) του ΔΝΤ για ελάφρυνση του χρέους 29 χωρών χαμηλού εισοδήματος παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να αυξήσουν τις κοινωνικές, υγειονομικές και οικονομικές τους δαπάνες για την αντιμετώπιση της κρίσης της νόσου COVID-19. Τα επιτεύγματα του παρελθόντος όμως δεν ήταν αρκετά. για να ενώσουν όλους του Ευρωπαίους πολίτες προς αυτή την προοπτική. Δημιουργήθηκαν τάσεις Ευρωσκεπτικισμού, αμφισβήτησης δηλαδή του Ευρωπαϊκού οικοδομήματος με κορυφαία έκφρασή το BREXIT την έξοδο δηλαδή της Μεγάλης Βρετανίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η οικονομική κρίση και οι πολιτικές λιτότητας, η προσφυγική κρίση, καθώς και το δημοκρατικό έλλειμμα της ΕΕ αποτέλεσαν τα ισχυρότερα επιχειρήματα των ευρωσκεπτικιστών.

Η δυνατότητα της Ευρώπης να αναλάβει ηγετικό ρόλο στην μετά πανδημία περίοδο θα εξαρτηθεί από την πρόθεση της να αλλάξει και με την εμπειρία της εξελικτικής της πορείας, να στραφεί στους αρχικούς στόχους ίδρυσής της. Οι πολιτικές που είχαν αρνητικά αποτελέσματα να γίνουν εργαλεία για την εξέλιξη και την προάσπιση της βιωσιμότητας της Ένωσης.

Παρότι στη δίνη της πανδημίας οι ευρωπαίοι πολίτες στράφηκαν στην ασφάλεια των κρατών τους αρχικά, η συνεχιζόμενη κρίση που βιώνουν αποδεικνύει συνεχώς ότι η Ευρώπη μπορεί, αν στοχεύσει προς αυτήν την κατεύθυνση, να αποτελέσει ομπρέλα ασφάλειας, παρέχοντας έρευνα, αγαθά και υπηρεσίες στο εσωτερικό της προωθώντας μια ηπιότερη μορφή παγκοσμιοποίησης διατηρώντας όμως έναν κόσμο ανοικτών συνόρων.

Οι δύο κρίσεις άνοιξαν το δρόμο για μια αναθεώρηση και επαναξιολόγηση των πολιτικών που υιοθετήθηκαν και των συνεπειών τους. Η Ευρωπαϊκή Ένωση στη χρηματοπιστωτική κρίση έδειξε απροθυμία και διστακτικότητα στην ισοκατανομή του βάρους. Οι ισχυρές οικονομικά χώρες αρνούσαν να συνεισφέρουν στην ανακούφιση των ασθενέστερων για να μη χαθούν κυριαρχικά προνόμια που απορρέαν από την οικονομική τους θέση. Σήμερα βλέπουμε να συμβαίνει το αντίθετο η Ευρωπαϊκή Ένωση λειτούργησε υποστηρικτικά απέναντι σε όλα τα μέλη της χωρίς

διακρίσεις ενισχύοντας τα εθνικά συστήματα υγείας και προστατεύοντας τις εθνικές οικονομίες έναντι του διεθνούς περιβάλλοντος προσφέροντας εγγυήσεις για δανεισμό. Την έντονη εσωστρέφεια που επέδειξε η ΕΕ κατά την οικονομική κρίση διαδέχεται μια εξωστρεφής τάση στήριξης. Η διαχείριση της πανδημίας αλλά και η επόμενη μέρα αποτελεί πρόκληση για την ΕΕ.

Καθώς ο κόσμος βιώνει μια κρίση σε εξέλιξη με επιπτώσεις κυρίως σε απώλειες κυρίως ανθρώπινων ζωνών, και δευτερευόντως στην οικονομία, καμία πρόβλεψη δεν μπορεί να είναι ασφαλής, αν όμως οδηγηθούμε στην ανάγκη για μεγαλύτερο προστατευτισμό αυτός είναι προτιμότερο να είναι σε πανευρωπαϊκό επίπεδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Business Daily, 2020. *Ανυπολόγιστες οι επιπτώσεις της πανδημίας στον τομέα του πολιτισμού*, s.l.: Business Daily.
- Capital.gr, 2020. Γ. Στουρνάρας: Τι ήθελε να πετύχει η ΕΚΤ με το PEPP. *Capital.gr*, 11 12.

- Capital, 2020. Νέα μέτρα πήρε η Πολωνία για να περιορίσει την εξάπλωση του κορονοϊού. 4 11.
- ECB Eurosystem, 2020. *Μακροοικονομικές προβολές εμπειρογνομόνων της EKT*, s.l.: ECB.
- EUR-Lex, 2021. *EUR-Lex Access to European Union law*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://eur-lex.europa.eu/>
[Πρόσβαση 2021].
- Eurostat , 2021. *Unemployment Statistics*, s.l.: Eurostat.
- Krastev, I., 2020. *Ήρθε το άρριο ή ακόμα; Πως η πανδημία αλλάζει την Ευρώπη*. s.l.: Παπαδόπουλος.
- McIntosh, J., 2015. *psychology now*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.psychologynow.gr/arthra-psyxologias/koinonia/koinoniki-psyxologia/416-ta-metra-litotitas-stin-ellada-sindeode-me-tin-afxisi-ton-aftoktonion.html>
[Πρόσβαση 1 6 2021].
- NewEurope Greece, 2019. *Ευρωπαϊκή Ένωση και Τουρισμός*, s.l.: NewEurope Greece.
- UNCTAD, 2020. *Covid 19 drives large international trade declines in 2020*, s.l.: United Nations.
- United Nations, 2020. *Στο επίκεντρο οι επιπτώσεις του κορωνοϊού στην ψυχική υγεία των νέων*, s.l.: United Nations.
- UnitedNations, 2020. *Στο επίκεντρο οι επιπτώσεις του κορωνοϊού στην ψυχική υγεία των νέων*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://unric.org/el>
[Πρόσβαση 19 ΜΑΙΟΣ 2021].
- Youngs, R., 2020. *Carnegie Europe*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://carnegieeurope.eu/2020/06/23/how-coronavirus-tests->

europa-democracy-pub-82109

[Πρόσβαση 5 2021].

- Βασιλείου, Ι., 2017. *Οικονομική Κρίση Απασχόληση και Κοινωνικές υποθέσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα: Historical Quest.
- Βενέτη, Μ., 2020. *Liberal*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.liberal.gr/economy/giati-allazei-i-architektoniki-tis-eurozonis-nea-epochi-gia-ellada-euro>
[Πρόσβαση 15 4 2021].
- Βογιατζής, Ι., 2014. *Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας: Εξέλιξη, Δομή και Πολιτική για το παρόν και το μέλλον της Οικονομικής Ένωσης των Κρατών της Ευρωζώνης*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.
- Βουλής, Σ. ο. Π. τ., 2018. Η δετία των μνημονίων. *Παρατηρητήριο της Βουλής*, 21 8.
- Γεωργακόπουλος, Σ., 2018. *Πώς η κρίση ακινήτων έγινε παγκόσμια κρίση*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.dw.com/el>
[Πρόσβαση 3 2021].
- Γιώτη-Παπαδάκη, Ό., 2017. Οι Περιφερειακές Ανισότητες στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε Περίοδο Κρίσης. Στο: *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος*. s.l.: Παπαζήσης.
- Γνωμοδότηση, τ. Ε. Ο. κ. Κ. Ε., 2018. «*Διδάγματα για την αποφυγή αυστηρών πολιτικών λιτότητας στην ΕΕ*». s.l., Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Δουκάκου, Μ., 2020. η ενδοοικογενειακή βία ενόψει του κορωνοϊού. *Τριμηνιαίο Ενημερωτικό Περιοδικό Παραγωγής Υγείας*, ΜΑΡΤΙΟΣ.
- ΕΚΤ, 2021. *ecb.europa.eu*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me-more/html/25_years_maastricht.el.html
[Πρόσβαση 10 4 2021].

- ΕΟΚΕ, 2021. *Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.eesc.europa.eu/el/policies/policy-areas/cohesion-regional-and-urban-policy>
[Πρόσβαση 2021].
- Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1987. Περιβαλλον.
Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, p. L 169/12.
- Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2002. Δημόσια Υγεία.
Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 24 12.p. C 325/101.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://ec.europa.eu/health/funding/eu4health_el
[Πρόσβαση 2021].
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021. *Το ευρωπαϊκό μέσο προσωρινής στήριξης για τον μετριασμό των κινδύνων ανεργίας σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης (SURE)*, s.l.: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2020. *Στήριξη του ευρωπαϊκού πολιτισμού εν μέσω της κρίσης του Covid-19*, s.l.: Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2021. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.europarl.europa.eu/news/el/press-room/20201109IPR91115/eu4health-to-ek-strefei-tin-ee-pros-ena-apotelesmatiko-programma-ugeias>
[Πρόσβαση 2021].
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2021. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el>
[Πρόσβαση 5 5 2021].
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2021. *Consilium.europa.eu*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/eu-recovery-plan/>
[Πρόσβαση 2021].
- ΙΝΕ, 2020. *Κοινωνικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και των πολιτικών λιτότητας στην Ελλάδα*, s.l.: ΙΝΕ.

- Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, 2021. *Οι επιπτώσεις της πανδημικής κρίσης στην αγορά εργασίας το 2020*, s.l.: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Ιωακειμίδης, Π., 2020. *Συνταγμα watch.gr*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ena-new-deal-gia-tin-evropi/> [Πρόσβαση 4 2021].
- Καλλίτσης, Κ., 2021. Το Ταμείο Ανάκαμψης είναι βραχυκυκλωμένο. *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 25 4.
- Κανελλέας Α., Ψ. Δ. Β. Δ. Γ. Κ. Γ. Σ., 2020. Το σκληρό άνισο περιφερειακό αποτύπωμα της πανδημίας: Μια αποτίμηση με βάση το «COVID-19_Regional_Labour» web GIS για τον Μεσογειακό Ευρωπαϊκό Νότο. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 21 5.
- Κατσίκας, Δ. Φ. Α., 2021. Πανδημία και κατανάλωση νοικοκυριών στην Ευρώπη. *Παρατηρητήριο Ελληνικής και Ευρωπαϊκής Οικονομίας*, 2 4.
- Κότιος, Ά. Γ. Γ. Ρ. Σ., 2012. *Η Ελληνική Κρίση και η Κρίση Συστήματος Διακυβέρνησης της Ευρωζώνης*, s.l.: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πολυτεχνική Σχολή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Κωνσταντίνος, Χ., 2018. *Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ) και η Εξέλιξή του*. s.l.: Τμήμα Οικονομικών Επιστημών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.
- Λάντσμπεργκ, Τ., 2021. *Πώς επιδρά η πανδημία στις Τέχνες;*, s.l.: Deutsche Welle.
- Λιαργκόβας, Π., 2020. *Δέκα χρόνια κρίση ,τρία μνημόνια και μία πανδημία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Μαριόλης, Θ., 2011. *Ελλάδα Ευρωπαϊκή Ένωση και Οικονομική Κρίση*. Αθήνα: Natura.
- Οικονόμου, Μ., 2020. *Οι συνέπειες του κοροναϊού στο ψυχικό πεδίο*, s.l.: Virus.

- Παλαιολόγος, Γ., 2001. Robert Mundell. *ΣΠΟΥΔΑΙ*, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ.
- Πατσουράκης, Ε., 2015. *Δημοσιονομικές Πολιτικές των Κρατών Μελών στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. s.l.:Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης.
- Πετράκος Γ, Ψ. Γ., 2016. *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα*. 2 επιμ. Αθήνα: ΚΡΙΤΙΚΗ.
- Σαραφίδης, Β., 2016. *Ερωτήσεις - Απαντήσεις για τα τρία μνημόνια της Ελλάδας*, Αθήνα: Capital.gr.
- Σέργης, Ι., 2020. *Οι Πανδημίες και οι Προσπάθειες Διεθνούς Αντιμετώπισής τους*. s.l.:Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Σκέμπι, Α., 2020. *Όμιλος Διεθνών & Ευρωπαϊκών Θεμάτων*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://odeth.eu> [Πρόσβαση 21 5 2021].
- Στουρναρας, Ι., 2020. «*Διδάγματα από την ελληνική οικονομική κρίση, οι προκλήσεις και οι ευκαιρίες για το μέλλον*». Αθνα, Τραπεζα της Ελλάδος Ευρωσυστημα.
- Συλλογικό, 2017. Στο: *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση Οι πολλαπλές κρίσεις και οι προκλήσεις του μέλλοντος*. s.l.:Παπαζήσης.
- Συμβούλιο, τ. Ε. Έ., 2020. *Εκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και Κοινοβούλιο*, s.l.: Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Τράπεζα της Ελλάδος, 2021. *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2020*, s.l.: Τράπεζα της Ελλάδος.
- Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας, 2021. *Αεροπορική κίνηση Ιανουαρίου 2021*, s.l.: Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας.
- Χατζηγιάννης, Κ., 2018. *Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης και η εε*, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας: Εργαστήριο Οικονομικής Πολιτικής και Στρατηγικού Σχεδιασμού.
- Χριστάκης, Ν., 2020. *Το Βέλος του Απόλλωνα*. s.l.:ΚΑΚΤΟΣ.

- Χριστουδουλάκη, Ι., 2016. Η απάντηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Οικονομική Κρίση και η Δημοκρατική νομιμοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. *Παρατηρητήριο για την Κρίση*, 11.
- Χρυσομάλλης, Μ., 2018. *Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση*. Αθήνα: ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.
- Χρυσομάλλης, Μ., 2018. *Ευρωπαϊκή Οικονομική Διακυβέρνηση*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ψυχαρης, Γ., 2012. Χωρικές διαστάσεις της οικονομικής κρίσης-το γεωγραφικό αποτύπωμα. *Region & Periphery*, pp. 117-128.